

y.

CÂNDIREA

ANUL VIII

No. 8—9

CÂNDIREA

S P I R I T U A L I T A T E

DE

N I C H I F O R C R A I N I C

I ntelectualii noștri cari, în pragul marelui războiu, își sfârșiseră ciclul învățământului superior și își cristalizaseră mentalitatea în limitele formulei „laice”, urmăresc astăzi cu nedumerire aburită de ceață frământările generației tinere. Probleme noi agită pe fragezii cărturari, necunoscute mai înainte, și se vorbește tot mai stăruitor și mai pasionat despre o nouă orientare, despre o „spiritualitate”, cu termenul mai vag ; despre o întoarcere la religie, cu termenul mai precis. Câtă substanță reală cuprind aceste desbateri ar fi imprudent să cântărim deocamdată când mai totul e încă în stare de proces în curs și când realizările noului spirit dacă nu hotărâsc judecata, îndreptătesc totuș nădejtile. Fenomenul pe care trebuie să-l semnalăm mai întâiu e însă tocmai această problemă intervenită în viața noastră intelectuală, această soluție de continuitate, acest hiatus ce vrea să însemneze finalul unei epoci și marginea incipientă a altei epoci. Acest fenomen, în rândul întâiu, nedumerește pe intelectualii cari, supraviețuind războiului, au rămas totuș cu mentalitatea dincolo de pragul lui, în 1916. Un publicist din această serie antebelică, cu atât mai îndrăzneț în afirmații sau negații categorice cu cât e mai absurd, și cu atât mai absurd și mai năuc cu cât invoacă mai des „spiritul logic”, se închină încă zeului Anatole France care întrupează, pentru el, limita de perfecțiune în care a încremenit spiritul uman, și e serios convins că a rostit o osândă de mare ocară când a zis noii orientări „misticism”. Misticism — adică ceva ce se exclude cu „spiritul logic” ; — ca și cum logica ar fi un suprem scop în sine, iar nu un simplu instrument muzical pe care își cântă aria și raționalismul și misticismul deopotrivă.

I n ce ne privește, ne mărturisim cu mare nerușinare pentru orientarea aceasta osândită marțial de mentalitatea antebelică și anacronică. Mai era nevoie s'o spunem? Și da și nu. Pentru oamenii de bună credință, nu ; pentru poltronii cari încurcă încă drumurile proaspete cu anacronismele lor opace, da. D. Eugen Lovinescu, inventatorul maimuței imitatoare, ne-a acuzat în nu mai știm care din cărțile sale — sunt multe și toate la fel! — că ceea ce noi numim ortodoxism ca postulat al viitoareii culturi românești n'ar fi decât o modă de împrumut, o imitație a poetului german Rainer Maria Rilke. Una dintre maimuțele imitative ale d-lui Eugen Lovinescu a repetat, după legea imitației, firește, că sântem iremediabil contaminați de acelaș Rilke (Se poate observa cum dela maestru la cirac teoria imitației se verifică progresiv în fortissimo). Dar se mai poate observa că d. Eugen Lovinescu, omul cu maimuța imitatoare, neștiind nemțește, — nici el nici ea, — nu cunoaște nici o iotă din Rainer Maria Rilke, a cărui lirică religioasă, intraductibilă, nu e tradusă în franțuzește. Și se mai poate observa că lirica religioasă a lui Rilke, cu rădăcini în mistica medievală germană și cu a sa imagine de Dumnezeu în devenire, specifică protestantismului filosofic german, n'are nici în clin nici în mănecă cu duhul ortodoxiei noastre. Afară de aceasta, Rilke nu e teoreticianul vreunei formule de artă sau de cultură, iar lirica sa religioasă e numai o mică parte (cea mai bună, după părerea noastră) din multipla sa inspirație. Prin urmare, neexistând în realitate

puncte de contact între religiozitatea vagă a liricei lui Rilke și ortodoxie, d. Eugen Lovinescu ne acuză de imitația unui poet care, pentru d-sa, inventatorul maimuței imitatoare, e total necunoscut. Dar să trecem îngăduitori peste acest caz de onestitate critică și să ne oprim la al doilea ce privește deasemenea pe cumplitul nostru adversar.

Dacă ortodoxismul nostru e o modă de împrumut, atunci el e de dată recentă, fiindcă numai în ultimii ani se poate vorbi de o astfel de modă. El poate să fi început într'un an și într'o lună anumită, corespunzător unei convertiri sau unei simulări de convertire. D. Eugen Lovinescu, omul cu maimuța imitatoare, comod cu cele 160 kilograme ale personalității sale, nu precizează nimic; ca de obicei, se informează și judecă „după ureche”. E o veche deprindere de pe când teoreticianul, subit al maimuței culturale era impresionist foiletonistic. Să precizăm noi odată pentru totdeauna.

În toamna lui 1912, duceam din seminarul teologic în Universitatea din București un mănunchiu de convingeri contradictorii ca însăși elementele învățământului seminarial, un clocot de porniri idealiste ce se cereau generos cheltuite, fragmente de idei pe care le-aș fi vrut întregite și contopite într'un centru superior, și o sumă de întrebări încă fără răspuns sau cu răspunsuri pe jumătate. Eram oglinda zdrobită în cioburi, fiecare ciob reflectând diformat o parte din marele chip ce trebuia să existe undeva întreg și desăvârșit; eram imaginea credincioasă a conglomeratului de discipline științifice și teologice, grotesc înfățișate de didactica seminarială. Nădăjduiam să rezolv acest semi-doctism contradictoriu și chinuitor în flacăra marilor maeștri ai Universității. Facultatea de Teologie a fost întâia mea decepție adâncă. Dacă am descoperit doi trei profesorieminenți, n'am găsit totuși niciun maestru al spiritului, nicio personalitate vibrantă și profundă care să înflăcăreze muntele științific cu aurora fulgerătoare a unei mari și antrenante convingeri. Mi-a rămas în minte, penibilă, o scenă dela examenul de dogmatică. Prietenul meu C. O., inteligență critică scăpărătoare, fusese întrebat asupra probelor biblice ale existenței și manifestării Duhului Sfânt. Le știa perfect; când a ajuns însă la arătarea Porumbelului divin încununând botezul lui Iisus, prietenul meu nu și-a mai putut stăpâni râsul și râsul lui de student cu prestigiu s'a repercutat în toată asistența. Profesorul care întrebase a zâmbit și el discret și pironindu-și ochii în catedră, lăsând impresia unei amabile complicități cu sentimentul vesel al sălii. Studentul a trecut, firește, cu „bilă albă”. Știa materia; acesta era lucrul principal; restul nu interesa pe nimeni. Sau poate interesa pe mulți dintre acei tineri cari, după criza de răs, rămăseseră cu o dără de amar în suflet. Cunoșteam pe cei mai buni dintre ei sângerând de nelecuitul dezacord dintre inima lor creștină și creierul lor rebel. Autorul care mă pasiona în această vreme era J. M. Guyau, omul cu profundă inimă creștină și cu creierul pustiit de pozitivismul științific al veacului al XIX-lea. Guyau era întruparea dezacordului tragic căruia îi căutam un leac.

În această atmosferă, un profesor, care nu cunoștea nimic din zbuciumul nostru lăuntric, a scris un articol drastic la adresa studențimii numind-o „tineret blazat”. Articolul său m'a revoltat și i-am răspuns cu o contraacuză: „Ce personalitate înaltă a lovit încrezătoare cu varga magică în inimile noastre și noi am rămas stane de piatră? Cine? Niciun nume nu ne vine pe buze. Am cercetat, am urmărit, dar nicăiri n'am găsit piatra de încercare a puterilor noastre.

Astăzi așteptăm...

Noi așteptăm un semn, o mișcare, o deșteptare, un început de *viață intelectuală religioasă*... Ne trebuie om pregătit și cutezător care, însușindu-și libertatea cugetării creștinești, ridicat deasupra banalității omoritoare, să taie drum nou, să ne smulgă pe toți din inerția rutinei seculare și să producă astfel, nu inovații critice, nu știrbiri în fixitatea dogmelor noastre, dar un curent sănătos, intens și limpede, de *viață intelectuală religioasă*” (*Lumină Nouă*, 4 Februarie, 1913).

Pe acel om îl așteptam zadarnic. Cu decepția Facultății de Teologie, l-am căutat printre celebritățile celorlalte Facultăți. D. Rădulescu-Motru făcea estetică și psihologie științifică; d. P. P. Negulescu ne citea cursul de filosofia Renașterii cu preferințe pentru anecdotele din care spiritul individualist ieșea totdeauna triumfător asupra scolasticei închizitoriale; Vasile Pârvan nu se ma-

nifestase înainte de războiu ca maestru al noii spiritualități ; la d. Mihail Dragomirescu intram ca la circ. Am urmat și cursurile de psihiatrie ale doctorului Obreja ; mă atrăgeau prin straniul și misteriosul sufletelor anormale. Peste tot, Universitatea sufoca. Spiritul pozitivist te limita strict ; anecdota zeflemistă îți tăia avântul ; indiferența totală față de orice trece dincolo de datele experimentale și de documentul istoric te paraliza. O iremediabilă mediocritate de duh înneca Universitatea ca un fum de sulf. Aceeași mediocritate documentară ce bântuie și azi Academia Română. Ne rămăsese o singură personalitate prin care evadam în idealuri : Nicolae Iorga. Prodigiosul învățat nu ne ridica însă niciodată spre zenit și infinit. Simțeam în el forța misterioasă în stare de orice lucru sublim. Dar Nicolae Iorga nu voia. Evadările noastre pline de elan generos, el le provoca, le învârteja, le ridica o clipă spre zenit ca să le abată imediat, metodic, fanatic, iluminat și profetic — peste Carpați ! Totdeauna peste Carpați, veșnic peste Carpați. Era epoca idealului național. Ideea unionistă domină toată generația noastră ; atotexigentă, imperativă, exclusivă. Nicolae Iorga nu îngăduia nimic decât în funcție de naționalism. Politică, literatură, artă, Biserică, știință, toate trebuiau robite imperativului străbun și istoric, înfățișat nouă ca o implacabilă fatalitate. Spiritualul, în această epocă, era subjugat naționalului. Dacă cultura noastră contemporană e lipsită de orice preocupare universală, aceasta se datorește aservirii ei politice și limitării stricte în jurul egotismului etnico-istoric. Radu Dragnea, cu care am trăit cot la cot această epocă, a scris o adâncă observație asupra ei : „D. N. Iorga, acest ascet lumesc și profet fără Dumnezeu, care a transpus în ordinea națională mistică sufletului românesc, identificat la străbuni cu religia, și care a secularizat pe seama naționalismului misticismul nostru religios, a pus accentul vieții numai pe morală. Generația viitoare va trebui să repună axa vieții morale în religie pentruca, complectându-l, dela d. N. Iorga să facă pasul ei de înaintare. (*Trecerea între generații*, „Gândirea”, anul VIII, 3).

Sub imperiul ideii naționaliste însă, dezacordul semnalat continua să ne sângereze sufletul. Antinomiile noastre lăuntrice căutau mereu o deslegare. Teologia ne dăruise gustul infinitului și simțul logic cerea ca toate componentele contradictorii ale inimii și ale inteligenței să se zidească asemenea cărămizilor în bolta magnifică a unei concepții unitare despre lume. Cheea acestei bolți trebuia să fie Iisus Hristos. Cu toată intimidarea pe care o inspira mentalitatea științifică a epocii, n'am tăgăduit niciodată existența lui Dumnezeu, crizele noastre religioase reducându-se totdeauna la revolta împotriva neputinței teologice de a ne înfățișa amplu și fără greș Divinitatea. Neajutorăți de maestrul Universității, am făcut atunci apel la studențime, pledând pentru o „asociație creștină studențească” : „E necesară însă o idee unificatoare — scriam — și aceasta credem că poate fi cu toată izbânda ideea creștină împletită cu ideea națională. O asociație academică în numele lui Hristos ! O comunitate de cunoaștere și adorare laolaltă a Dumnezeului-Om. Un prilej ca sentimentul religios, eflorescența sufletului omenesc, contopit, să se arunce ca un buchet enorm la picioarele divinului Iisus. Și pe lângă aceasta, un mijloc de armonizare a materialului științific înmagazinat, de clarificare a convingerilor. În ședințe des cercetate, studenții s'ar putea înrâuri reciproc. Fiecare student conferențiar, privind adevărul lui Hristos prin prisma ramurei sale de specializare, ar putea pune într-o lumină nouă acest adevăr. S'ar înfiripa o circulație de idei, un împrumut dela unii la alții, un fel de osmoză intelectuală, în curentul căreia s'ar putea înnece șovăirile și îndoelile deșteptate în suflet de marile întrebări ale vieții”. (*Lumina Nouă*, 2 April, 1913). Ideea aceasta a reîncreștinării vieții noastre intelectuale, a aprofundării ei în genunile de mister ale religiei, a transfigurării și unificării ei sub bolta de azur a credinței, a universalizării ei pe liniile principiilor eterne ale existenței, ideea aceasta a eliberării noastre din carcera sufocantă în care veacul al XIX-lea, științific și ateu, a osândit sufletul, nu ne-a părăsit niciodată. Ea trece, la fel, prin articolele noastre din 1914, 15, 16, 17, 18, 19, dintre care puține s'au tipărit în cartea *Icoanele Vremii* (1919). Rod al unei pregătiri inițial teologice, crescut odată cu dureroasa experiență pe care am schițat-o, și pâr-guit la învățămintele istoriei românești cu acei străbuni cari își identificau sufletul cu religia, cum zice Radu Dragnea, n'am avut nevoie s'o împrumutăm de unde n'a crescut, — cum ar dori d.

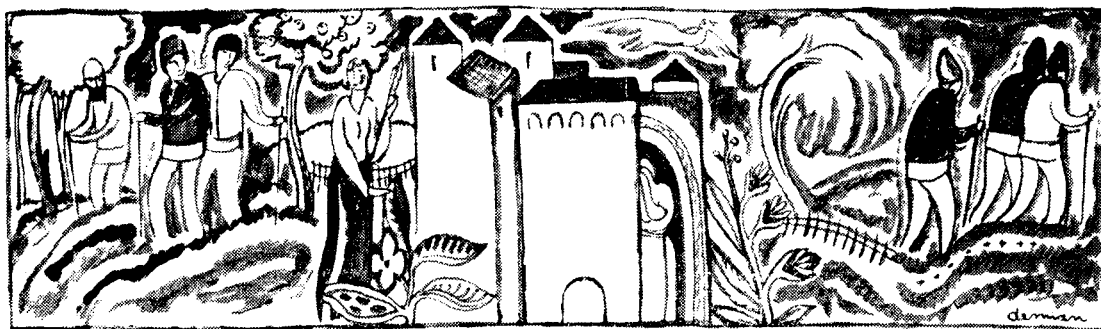
Eugen Lovinescu, amator să ne anexeze unei teorii maimuțarești construite cu iresponsabilă desinvoltură. Astăzi, după încă zece ani de militantism zilnic, ea nu vrea să fie decât o modestă contribuție la orientarea spirituală a generației tinere.

Această generație tânără crește abandonată propriilor sale puteri. Dacă noi, cei cari ne apropiem de 40 de ani, am avut, în lipsa unei înalte orientări intelectuale, narcoticul naționalismului integral, ce răsucea în dinamismul lui politic bulboanele forțelor mistice ale tinereții, ideea aceasta și-a pierdut atracția înălțătoare, consumată în marele războiu, iar generația nouă găsește o atmosferă pustie de principii conducătoare, găsește aceeași Universitate sceptică și absenteistă față de viața sufletească, minus suflul eroic al naționalismului de acum 15 ani, căruia i-a trecut epoca și care nu se poate înlocui cu monstruoasa barbarie a antisemitismului de stradă. Adăugând la mizeria acestei moșteniri ideologice mizeria unui prezent politic ce degradează din an în an măreția victoriei naționale — ca o ultimă consecință a celei dintâiu, — nu e greu de înțeles revolta tinerei generații împotriva „bătrânilor” responsabili de prăbușirile multiple ale vieții noastre.

Care sunt piscurile de orientare dincolo de acest prăpăstios hiatus ce se cascadează între două epoci? Trei tineri de azi, organizându-și confesiunile într'un *manifest* pe care l-au intitulat simbolic și aristocratic al *Crinului Alb*, le desemnează viguros în zare. Doi din trei, Petre Marcu-Balș și Sorin Pavel, și-au cucerit prin colaborările de până acum dreptul de a fi la ei acasă în gruparea *Gândirii*. Convingerile lor se contopesc în mare parte cu convingerile noastre. Alți tineri, prin creație poetică, eseistică sau critică, își mărturisesc afinitățile lăuntrice cu mănunchiul original al întemeietorilor acestei reviste. Pragul ei e ospitalier și deschis oricui aduce pe creștet polenul aceleași înalte vedenii. Ceeace s'a părut unora a fi exclusivism în anii dintâiu ai apariției noastre nu era, în fond, decât grija unei selecții întemeiate pe afinități organice. *Gândirea* nu e un magazin și nu e nici „organul tinerei generații” care organ e, precum se știe, junele Mihail Dragomirescu. *Gândirea* înfățișează un crez de cultură, de artă și de viață, în numele căruia se pot găsi la un loc, indiferent de vârstă, cei cari, pornind din variate experiențe, se descopăr convergând în același zenit. Generația *Gândirii*, dacă se va putea vorbi astfel, nu e o generație cronologică, ci o elită întemeiată pe afinități spirituale: o contemporaneitate nu de vârstă, ci de spirit, în sens spenglerian.

Ce înseamnă spiritualitate? Subordonarea întregului complex al existenței omenești spiritului care domină totul. E bucata noastră de existență șlefuită moral, purificată și dilatăta neconținut în flacăra spiritului universal. Existența noastră și, odată cu ea, imaginea ei stilizată care e arta. Spiritualitate înseamnă viață în duh și artă în duh și, cum forma consacrată și concretă a spiritualității e Biserica, noua orientare înseamnă viață și artă întru Duhul Sfânt. Dacă elita generației tinere se pătrunde de această convingere, drumul ei va însemna în același timp o întoarcere la contactul cu sufletul poporului, — acel suflet pe care străbunii îl identificau cu religia. Doctrina naționalismului integral, fie profesată de Nicolae Iorga, fie de Charles Maurras sau, recent, de Charles Benoist, vrea un spiritual subordonat etnicului și politicului. Tradiționalismul nostru vrea o integrală subordonare spiritului, după principiul Evangheliei: cine se smerește se va înălța. Vrea cu alte cuvinte: alianța vremelnice noastre cu eternitatea.

MANIFESTUL „CRINULUI ALB“

DE

SORIN PAVEL, ION NESTOR,

PETRE MARCU-BALȘ

Atacurile împotriva tinerei generații se țin lanț. Au sărit toți dintr'odată ca bășicile de ploaie torențială. Pontifii pornesc la atac și gem greoiu, secundați de mercenari clonțoși ce sar ca mingile scăpate dintr'un lanț enorm de tennis. Toate nuanțele de prostie, „proști”, „prostuți” și „mai proști decât prostuți” se răfoesc învierșunat, hotărâți să devie fiecare o tigoare eroică.

E momentul să amintim acestor domni, apărători zeloși ai unei cauze pierdute, că știm povestea lui Pitagora, când a sacrificat o turmă de boi, mulțumire zeilor, pentru descoperirea nemuritoarei teoreme a ipotenusei. Deatunci se agită boii, înspăimântați de orice noutate.

Dar tânăra generație românească — cea mai frumoasă, cea mai mândră și cea mai nouă — s'a ridicat voinică la orizont, cu Aurora tuturor înnoirilor, bronzată de vânturi, turmentată de probleme și lansată în gestul generos al aruncătorului de discuri.

Înspăimântați de fantoma sacrificării, cireada boilor a intrat în panică. Dar marile olimpiade ale spiritului românesc au început și nimic pe lumea asta nu le va mai sta împotrivă.

După Revoluția dela 89 cu repetiții în toate colțurile Europei și după războaiele napoleoniene, am avut o îndepărtare violentă de spiritul clasic, măsurat, critic și armonic. Romantică a izbucnit cu elementară putere și splendide aspecte din sufletul generației a cărei copilărie avusese parte de bubuituri de tun, iar nu de dulce muzică matinală ca echilibratul, fericitul, scepticul și clasicul Montaigne, de-o pildă, profetul filosofiei și estetismului românesc de ultimă oră. Crescuți în învălmășagul războinic și în haos revoluționar (1789, Napoleon ; 1914, Revoluția rusă, germană, italiană, agrar-românească și laburist-engleză), generațiile romantice trăesc tragedia cumplită a copilăriei fără leagăn și cântec, a adolescenței fără joc, pentru a pași întunecați și precoci în vâltoarea vieții. Varietatea și pasiunea, pesimismul generos și fanatismul ideii, reîntoarcerea spre Trecut pentru a descoperi rădăcinile străbune și a rezolva dezaxarea, revolta creiatoare și abnegația sunt darurile tragice ale tinereții neliniștite. Lipsită de surâs și candoare, tinerețea ardentă și severă e profund antipatică bătrânilor, de-obicei înghăduitori sentimentali sau nihilisti înăcriți. Ah! unde e cavalerismul lui Wieland plângând de *bucurie, durere și melancolie* la apariția zeului tânăr de douăzeci și doi de ani, ce scrisese „Götz”, o piesă proastă, dar prevestitoare de mari

furtuni? Unde e bătrânul înțelept pipăind cu degete tremurătoare tunică apolloniană, trăsăturile regulate și energice, pulsul vioiu?

În generalitatea ei, spunea Vasile Pârvan, viața omenească este lipsită de gânduri.

N'ar fi de mirare ca această frază și eventual chiar felurile dezvoltări și întemeieri obișnuite, să ni se pară iremediabil și sguduitor banale. Dar e bine să nu uităm ceea ce Wilhelm Jerusalem lăsa cu perspicacitate să se întrevadă despre ființa și rostul filosofiei. Filosofarea începe cu adevărat numai când banalitățile i-au devenit obiect de preferință. Îndrăgirea banalităților, preocuparea și punerea sub semnul de acuzație al locurilor comune, se poate numi filosofie, fără rușine și fără înconjur. Gândirea științifică ține calea noutăților, scormonește după ele pământul și cercetează cerul, le acordă o clipă de viață — viața problemelor — și apoi le desleagă misterul, le violează noutatea și, reducându-le la elemente cunoscute, le îngroapă una câte una pentru uzul școlarilor și autorilor de manuale didactice. Explicarea științifică este, fără doar și poate, reducerea *interesantului* la *banal* sau, cu alte cuvinte, a *problematicului*, viu și atrăgător, la placiditatea arțăgoasă a lucrurilor „*dela sine înțelese*”. Știința se străduiește prin urmare, oricâte foloase ne-ar aduce și oricâte imnuri i-am închină, să banalizeze fără scrupul lumea. Și totuși niciodată n'a isbutit și nu va isbuti vre-o explicare omenească să distrugă frumusețea cerului înstelat sau grandioarea impresionantă a legii morale. Oricât de banale ar deveni ele prin explicarea astronomică sau etico-sociologică, mereu își vor păstra acea frăgezime eternă care umplea de admirație sufletul lui Kant și îndeamnă la sficioasă meditație și reculegere pe cel mai umil dintre noi muritorii. Le știm și le înțelegem; sunt popularizate și banale și totuși nu îndrăsnim o singură dată să gândim altfel decât arhanghelul Rafael în Prologul din cer al lui Faust:

Die unbegreiflich hohen Werke

Sind herrlich wie am ersten Tag.

Banalitățile științei și în genere banalitățile, care sufocă omenirea devin și se păstrează, astfel, prin sfințenia neînțeleasă și gravă de care e pătruns și îmbibat orice lucru în lumea asta, prin participarea oricărui fenomen la masivitatea copleșitoare și la eternitatea înfiorătoare a cosmosului, veșnic noui și veșnic excitante, veșnic banalități supărătoare și totuși veșnic inepuizabil obiect de filosofare.

Oricum am explica constatarea că viața omenească este pustie de gânduri mari și elanuri în stil eroic, fie că ne-am gândi la grijiile care nu dau răgaz și robesc existența umană în necazul unei pâini zilnice sau că ne-am întoarce cu mai puțină indulgență la vestejirea și amortirea gândurilor zadarnice, care duc la resemnare și renunțare în cugetare, fie că am condamna lenea, care ne face să amânăm de azi pe mâine o acțiune mai largă și un gând mai mare, trăind meschin cotidiană poveste omenească, fără să luăm aminte că azi și eri și mâine fac dără și obișnuință, oricât am găsi motivări pentru absența meditării în viața celor mulți, nu vom putea scăpa vreodată de impresia neînlăturabilă că ne aflăm în prezența unui anormal sau în fața unui provizorat. Numai sub scuza provizoratului ineluctabil și ineludabil, admitem noi oamenii să trăim o singură clipă fără s'o încadrăm în liniile vaste ale unui gând mare. Muncitorul visează o zi de odihnă, de socoteli și de planuri, scepticul inconvertibil își făgăduiește un sistem complet și justificativ, trândavul își reînnoiește cu mereu reînviată nădejde propunerea de a se smulge odată din inerția maladivă sau din șivoiul apăsător al căiei apucate pentruca, retras în liniștea intimă a hotărîrilor meditate, să șteargă amintirea unui trecut sterp și fără sens, să-și înrameze viața în cadre aurite. „O zi cu gândurile noastre” este o dorință nestinsă în fiecare om, o magică chemare către speranță și către viitor, izvor de consolare și supremă încredere. Avem mistica gândului, care ne scoate din nomol, gândul care creiază răspântii și luminează hotărîri.

Mulți așteaptă zadarnic și mor cu regretul suprem de a nu se fi întâlnit cu sine însuși de-a lungul propriei vieți, regretul amar de a nu-și fi cercetat dorințele și ordonat întâmplările vieții de acord cu Majestatea Sa *Gândul propriu*.

Pentru mulți această așteptată oră sosește și dacă nu putem decide care au fost mai fericiți, cei dintâi sau cei depe urmă, dacă nu putem ști dacă gândul te ferește sau nu, e dincolo de îndoială că cei din urmă rămân cu conștiința unei dorințe împlinite și moartea e mai ușoară cu mângâierea unei experiențe, cu ușurarea celui din urmă elan către noroc și fericire.

Fundamental omenească este tendința de a se apropia de gând, a căuta scăpare în el în clipele grozave de indecizie și nenoroc. Acestea sunt rădăcinile umede și fecunde ale gândurilor omenești. Dar gândurile isvorite din desamăgire și nenorocire neagră, gândurile răsărite din tristețea palidă a rămasului bun spus fericirii *din pragul*, care desparte viața de moarte, vor purta întotdeauna crista durerii și anemia îndolierii. Singurele gânduri, care-și desfac cărare sigură și trăesc, adunând forțele și înviorându-le cu aripa nădejzii, sunt gândurile tinereții sănătoase și robuste, întrebându-se *în pragul* vieții, care începe, despre menirea ei, despre drepturile ce-i incumbă și datoriile, pe care le are. Tinerețea biruitoare din noi are repulsie firească pentru gândurile acrite sau mortuare, dar se îndreaptă robită de vraja impulsivă a elanului vital, către întrebările cutremurătoare pentru slabi de înger, dar creatoare pentru cei tari.

Ne-am smuls o clipă din atmosfera în care am crescut și privind cu ochi cântăritori, ne-a îngrozit lipsa de gânduri a înaintașilor noștri. Ne tutează și ne boscorodește o generație în care nimeni n'a gândit cu adevărat. În capul lor domnește golul, un gol etern și iritant, mascat de o vitrină de împrumut și împăenjenit de colbul vechimei, al neaerisirii din casele părăsite. Uitând că ideea și pisica nu se împrumută, au cerșit în vecini și-au adus acasă frânturi de căpătat și piese șterpelite dintr'un motor străin. Generația părinților noștri a trăit din împrumuturi necernute și din gânduri neisprăvite. N'au putut sau n'au avut curajul să privească singuri totalitatea semnelor de întrebare, iar fapta lor neinspirată de gând și simțire proprie a rămas vasală, s'a închiriat sau s'a scurs discontinuă și capricioasă, la discreția unui contact electric, când întrerupt, când reluat, până când spiritul gândului împrumutat și-a secătuit vlaga inițială, iar întunericul și-a preluat domnia.

Printr'o dezolantă lipsă de simț filosofic, înaintații noștri împrumutaseră două gânduri disparate și au trăit din seva lor, din ce în ce mai strâmtorați și mai cotidiani, fără să încerce să le transfigureze și să le armonizeze într'o unitate superioară.

Sfârșitul secolului trecut le pusese la dispoziție concepția materialistă a istoriei, iar psihologismul filosofiei, le oferise seducătoarea cosmogonie monisto-darwiniană a științelor naturale.

În același timp, printr'o nemaiauzită lipsă de spirit filosofic, au adoptat, din atmosfera îmbăcsită a vremii, convingerile iluminismului filosofic francez. Alături de psihologismul filosofiei, care neagă nu numai raționalismul, dar chiar transcendentalismul filosofic, au pus fără sfială credința într'o Rațiune omenească, singură sursă și criteriu de cunoaștere teoretică și singură dăătoare de norme și orientări morale, fără să-și deie seama, că materialismul istoric neagă tocmai spiritul și gândul, declarându-le de prisos, neglijând să mai afle că evoluționismul monist și darwinian poartă germenii și duce la cel mai clar relativism. Ce este rațiunea în concepția darwiniană sau spenceriană? Poate să admită ceva absolut și definitiv? Și atunci cum e posibil să se creadă simultan cu ele în Rațiunea absolută? Fără să se încurce cu asemenea întrebări, au crezut ferm în ideea umanitară, în drepturile eterne ale omului așa cum le-a prescris iluminismul Revoluției dela 1789, dar cum nu le-ar fi putut prescrie empirismul și relativismul din concepția evoluționistă. Ceeace îi interesa nu era nicidecum contradicția celor două adopțiuni, ci consecințele lor asemănătoare: *agnosticism, ateism, acosmism*. Cu Dumnezeu, cu misterul, cu infinitul, cu soarta omului și a cosmosului au isprăvit-o dintr'odată.

Nu merită să-și bată zadarnic capul cu ele, fără să observe că rupând relația cu aceste realități și cu întrebările referitoare la ele, se stinge în secetă însuși sufletul și entuziasmul uman. Le-a fost de ajuns să se debaraseze de ele și au rămas satisfăcuți că în lumina celor două filosofii li se explica — și ce „explicații”! — misterul pe pământ. Știau cosmogonie darwiniană, știau filosofia

istoriei materialiste și pe deasupra aveau și încredere în Rațiunea absolută. Ceeace mai interesa erau consecințele pentru viața lor și viața națională : să ne concurăm în tehnică, șosele, closete, civilizație și lupta împotriva analfabetismului cu toate țărișoarele balcanice și dacă se poate cu Belgia sau Danemarca. (Uneori erau mai modești : România, Belgia Orientului, Bulgaria fiindcă are vaci Danemarca Orientului ; în timpul războiului balcanic vecinii mongoli erau Prusienii, iar noi putorii și lașii Răsăritului, astfel tratați de presa mondială spre spaima Europeiștilor noștri). Cheia fericirii tuturor era în orice caz o tehnică bancară energică sau (când vorbea Rațiunea!) renumita „drep-tate sociale” un fel de elastic pe care îl poți întinde cum vrei. Acest practicisim cu nuanță anglosaxonă (vestita anglomanie a constituționalistilor ce suspinau după instituții din A. V. Dicey) era cunoscut ca un ecou al protestantismului și Spiritului deslănțuit de Reforma lutherană. La noi ca și în tot Sud-Estul european existau alte circumstanțe și altă configurație religioasă. Nu-i încurca prea mult, fiindcă vechea și anosta generație se caracterizează tocmai prin lipsa de unitate a compartimentelor cerebrale. Ideile cele mai contradictorii sălășluiesc cu egală și surâzătoare insolentă într’un cap perfect haotic. Necesitatea unificării și a corespondențelor psihice le este necunoscută, asemeni primitivilor lor. Această rudimentară conformație enervează și plictisește, iar când e ridicată la rangul de reprezentanță a cugetului românesc, miră și indignează.

Dintr’un cerebel patriotic iese fără nici o jenă molia „moucharde”, iar la un democrat înflă-cărat observi nu fără mirare caractere precise de despotism și alure dictatoriale, incapabil să se acomodeze realităților și să discearnă structura populară pe care ar crede-o siluită după anumite tipare alese de superbul Său Eu.

Nu vom nega că au fost la noi oameni cari au suferit pentru aceste idei simpliste și con-tradictorii, că au fost oameni zidiți din cremene, încât aprinzând vanitatea unora și surprinzând ignoranța și lipsa de cugetare a duzinelor de maimuțe imitatoare, au isbutit să facă lucruri bune în țara noastră. Au uitat prea mult însă acești oameni, că luptau în numele unor idei, care-și pier-duseră din luciu și vitalitate prin însuși faptul împrumutului, au uitat că disparitatea acelor idei să-lășluia neunificată în capul lor și au uitat că fac o crimă dându-le neisprăvite drumul în lume. Ideile acelea însăși nu erau de natură a înflăcăra și hrăni mulțimile, iar dacă se adaogă și încurcătura, lipsa lor de sistem, ne dăm seama care puteau să fie și care au fost rezultatele. Conducătorii înșiși nu erau clarificați, iar mulțimile au înjosit și mai mult frumusețea ideilor. Dacă ne gândim, mai departe, că acest amestec nefiresc de gânduri contradictorii sau mai exact de uluială doctrinară, duce sigur la scepticism teoretic ca o generalizare a imposibilității de cunoaștere unitară, ca și la lipsa unei cenzuri morale, ne închipuim care au fost roadele acestei semințe căzute într’o țară unde alexandrinismul fanariot lăsase urme adânci de scepticism și lipsă de scrupule.

Rezultatele se văd și se știu : pe deoparte, națiunea s’a lăsat pradă desorientațiilor și înfulcării aventuroase, trăind retrasă, în amorțire și în răbdare stăpânită ; pe de altă parte, cercul din ce în ce mai larg și mai democrat al conducătorilor, porniți din păturile naționale, dar înstrăinați de ea, falșificați, dezaxați și lipsiți de continuitate.

Așa s’a împiedecat mersul firesc către cultură superioară a unei națiuni inteligente și energice. Liberă și suverană, națiunea română n’a luat parte la viața națională, iar pătura conducătoare, aceea care și la ea acasă și în fața străinilor iese ca păduchele în frunte, a falșificat, a deviat până la nerecunoaștere caracterele naționale. Spectacolul oferit de târgovețimea română, dela cel mai umil agent, trecând prin funcționarul superior și burghezul mai bine sau mai rău „à l’abri du de-main”, până la fruntea societății, prezentă în grade diferite aceleași riduri de bătrânețe, scepticism sau jemanfișism.

Cercurile intelectuale, conducătorii militanți și mai ales miile de anonimi, conducători fără ambiție de comandă, dar cu nebanuită influență subterană, s’au trezit fără refugiu într’un sistem de convingeri dogmatice. Și fără dogmă nu se poate îndruma destinul unui neam. În condițiile generale în care trebuiau să se desvolte, să trăiască și să militeze, s’au diferențiat patru categorii,

înrudite în genere, dar deosebite prin aportul predispozițiilor personale, prin temperament și cultură.

Oneștii și-au pierdut gravitatea gestului și-a vorbii, iar acțiunea lor a fost mereu paralizată de timorare sau blegism. În cercurile de intelectuali conducători domnește o grozavă discrepanță: naturi oneste se văd în imposibilitate de a-și învinge scepticismul teoretic. Și aceștia, cei mai buni dintre toți, cei mai demni de considerare și compătimire sunt cei mai periculoși prin magia influență a persoanei lor cinstite. Ei trebuiesc loviți cu cea din urmă cruzime. *Jemanfiștii* cu zâmbetul pe buze, fericiți, seci, sportivi, inteligenți (deștepți) și fără axă, lucrează ca germenii de descompunere la cafeenea, la bară, în jurnal, în revistă, pe catedrele universitare sau în viața politică. *Timorații*, lăncezind și veștejindu-și calitățile și tinerețea în teama de oameni, de intrigă, de nesinceritate și de meschin. *Blegii*, ticăind cu insuportabilă încetineală planurile care cer promptitudine și lăsând pe primul venit să le umble în traistă.

Caracteristica tuturor: *onești, blegi, jemanfiști și timorați* rămâne însă clară: *esența înțelepciunii vieții este să nu iei nimic în serios*. Întrebări, îndoeli, chinuri, problematică și suferințe torturate nu vom găsi în generația veche. Liniștea le-o garantează soliditatea șinelor pe care merge lumea, de când o guvernează cele două idei împrumutate. Ce te învață în adevăr monismul darwinian, psihologismul în filosofie și Rațiunea absolută, decât agnosticism și liniște prin stăpînirea gândurilor fără răspuns?

Pe acești sătui ai spiritului îi urim. Am vrea să le turnăm o picătură de nelișițe, care să-i turbure din beatitudinea lor animalică; o picătură de otravă ca să simtă vântul nebuniei și al morții; o lovitură de târnăcop ca să le dărâmam cocioabele murdare și să-i facem să primească oxigenul pădurilor de brazi și al înălțimilor celeste. Să nu mai hiberneze sugându-și ursărește labele. Să-și amintească de marile întrebări. Să le deschidem cu forța ochii plini de urdori somnuroase. Să-i spălăm ca Samariteanul și să le arătăm frumusețea fără de asemănare și noutatea de fiecare clipă a lumii și a vieții. Căzuți într'un extaz porcin ei au uitat pe Dumnezeu. Au pierdut simțământul pentru taina destinului uman. Necunoscând extazul și pasiunea divinului, n'au fost nici odată cutremurați de înțelesul adânc al răstîgnirii lui Hristos.

Intr'una din cărțile cu vagabonzi a lui Maxim Gorki se povestește o convorbire dintre un înveterat jucător de cărți și un ucigaș:

— Nu cunosc patimă mai mare, decât patima jocului de cărți. Și nici durere mai grea, decât să fii lipsit de ea.

— Eu cunosc o durere și mai îngrozitoare: e durerea de a fi pierdut pe Dumnezeu. Cunosc o pasiune și mai arzătoare: e pasiunea chemării și a mântuirii lui Isus.

Vechea generație pierzând credința și orice urmă de inefabil care coboară pe frunte pămăteană, prin rugăciune, din Duhul Sfânt, și-a îngustat cu voință perspectivele universului, resemnându-se la jalnice fragmente. Desfigurând realitatea și nepricepându-i farmecul, coborînd florile altitudinilor în smârcurile instinctului, ei sunt bieți solitari nefericiți, părăsiți de Dumnezeu — pe care l-au părăsit —, lipsiți de taine pe care nu le mai puteau deslega, neînțelegători ai simbolului și misticei, surzi la muzica tărilor, nemîșcați la chemările nostalgice și fierbinți ale Mântuitorului.

Dela abstractizarea geometrizantă a raționalismului și dela insensibilitatea filosofică și morală a monismului darwinian și materialist, noi ne-am îndepărtat cu cenușă în gură și vid în suflet, pentru a ne apropia de concretul frenetic și fericitor, de Istorie, autohtonie și credință. Distrugând pentru totdeauna grățiile unei cuști meschine elaborată de filosofia iluminismului francez importat în România, noi am gustat pentru prima oară fericirea complectitudinii omenești și a libertății infinite, limitate doar de zei. Așa cum răsare din ființa noastră și din dorurile noastre, din viziunea filosofică și etică a moștenirii noastre etnice, din visurile și din gândurile noastre, din experiența și din ispita marilor întrebări umane, atitudinea noastră, zămislită din faptă și din ideal, este *complectudinismul*, ca supremă tentativă de a organiza teoretic și practic viața noastră și a altora.

Suntem fiii Soarelui și vrem să trăim viața fără lacăt la gură și la inimă, fără mutilările și fără siluirile oamenilor, cu toată ființa noastră puternică, cu toată aspirațiunea spre divin și uman din noi. Trăindu-se fiecare pe sine cu frenezia caracteristicului său și fermentul eternului în inimă, lumea va câștiga în forță, în variație, în culoare, în viteză. Așa se vor despărți cei buni de cei răi, cei proști de cei deștepți, vor trece la dreapta oile și la stânga caprele, și nesiliți la ipocrizia oficială se va câștiga în sinceritate, în cunoașterea reciprocă și în stabilirea justă a drepturilor și datoriilor individuale. Complectudinismul va scăpa o generație de încălțăminte chinezească în care e torturată, va dizolva mascarada, carnavalul și parada tuturor convențiunilor artificiale și ipocrize și va scoate la lumina binefăcătoare a zilei înșorite toată vermina, care bâzâie și mișună, pu-roiază și împănijenește, amărăște și desolează, când privești dincolo de fațada strălucitoare, când pătrunzi în acel întunerec de grotă umedă și insalubă, unde se prepară, în taină și în șoaptă, acțiunea morală și socială a societății noastre. Dece să ne mințim pe noi înșine și pe alții? Ca să mai adăogăm păcatelor încă un păcat și să creiăm un mediu și mai prielnic, sută la sută mai prielnic, nedreptății, ignoranței, prostiei și simulării? Să se desvolte fiecare în complectitudinea ființei sale : amestec de Rațiune, Intuiție, Elan, Extaz. Să se realizeze pe sine în toată grandoarea naturaleței sale, decât să se acopere și să se chinuiască cu gândul corijării firei incorigibile, încurcându-se pe sine și pe alții și amărînd încă-odată amărăciunea lumii. Vom demonstra originea socială a durerilor și necazurilor noastre și vom simplifica ocolurile drumului bătut de multime către mai bine, mai frumos, mai adevărat. Complectudinismul exclude unilateralitatea și distruge privilegiile nefundate ce se acordă, când rațiunii, când simțurilor, când intuiției. Cunoașterea angajează în realitate întreaga ființă umană și cerem pentru această ființă dreptul de a afla răspuns întrebărilor sale pe toate căile dictate de îmboldurile firii sale. Având înaintea orizontului viitorului, puternic înrădăcinat în Trecut, eliberați de o tehnică cu cărje a gândirii și de ghipsul raționalist, căutând extazul, pasiunea și divinul, noi nu ne mai recunoaștem fiii generației sceptice și searbede de dinaintea războiului. Lipsa de problematică și de neliniște a lor este de-o trivialitate jovială și continuu plictisitoare.

Egotismul voluptos și funciara neseriozitate în fața vieții le răpesc drepturile respectului filial. Cu o aversiune profundă, ca în fața pestei, ne dăm bine seamă, că numai tăierea punților față de vechea generație și strângerea în grup unitar ne va salva dela o moarte lentă a spiritului. Vom învăța, în fine, pe oamenii maturi și pe bătrânii epocii noastre mizerabile : atitudine, gravitate, sinceritate, disciplina de sine. Incoronati cu trandafiri roșii pătați de vărsături vinete, în mâini cu cupe și pe buze cu nerușinate surâsuri, generația veche se amuză. Epoca de aur și fecale din 1915 cu „arta și dulceața de a trăi”, o prelungesc în 1930. Banchetul lor neronian îl turburăm, scoțându-i de urechi la lumina dumnezeiască a Soarelui și la cântecul muncii organizate. Noi venim în numele pasiunii ideale, a optimismului frenetic și vom transforma totul cu puterea neînfrântă a Erosului platonice. Vrem aer și perspective, vrem să-i antrenăm către binefacerile conștiinței cosmice. Dar incapacitatea lor bătrână de aperccepție a clarului și purului, ne îndeamnă mai de grabă să-i îndreptăm cu alai spre haznale sau crematorii.

Pontifii searbedei generații au mai aruncat recent câteva suliți împotriva generației noastre torturate de gânduri, acuzându-i între altele aspectele sporadice de dezordine și instinctivitate direct animalică. Atât au văzut ei din splendoarea și dimensiunile generației în care națiunea își regăsește în sfârșit destinul și drumul ei istoric. În loc să plângă cu țărână pe creștet, i-au ieșit întru întâmpinare numai cu venin gălbui, țâșnit din rădăcina cariată a gurii lor zâmbate de zâmbetul acru al unei semi-bunevoinți sinistre, sau cu ocări jalnice...

Dar oricum, e vremea să amintim scumpilor înaintași în ceeace privește anumite plângeri, că „semeni vânt și culegi furtună”.

Au semănat contradicție și scepticism, culeg anarhie. Au afișat individualism excesiv, li se întoarce candidă obraznicie infantilă. N'au avut nici-o normă de sfințenie și de comportare decentă.

în viața socială, li se dă cu tifla 'n nas, ca unor bătrâni libidinoși ce terfelesc prin tardiv erotism augusta frumusețe a părului alb. Nu au dreptul să se supere. Generației lor îi vom ridica un monument la Coțofenești! Păcatele noastre? E o minune că forța și inexperiența noastră nu s'au poticnit în smârcurile lor. A trebuit să-i învingem întâiu pe ei, să-i lepădăm fără cruțare; și dacă am dibuit drumul, e că l-am căutat singuri, amenințați să ne sufocăm în pustiul moștenirii lor.

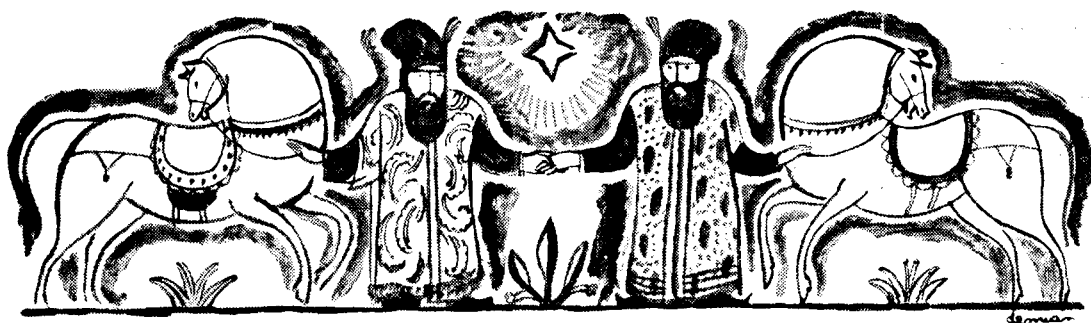
O generație lipsită de credință și de elan creiator nu poate merita decât hula și irespectul nostru. De o decadă au primit printr'o întâmplare a Destinului, un dar mareț: Strângerea într'un stat unitar a provinciilor răzlețite de adversități istorice, ca o turmă de mioare după o grindină rea. Li s'au creiat îndatoriri noi și perspective strălucite. Dar, generația care pregătise ziua izbăvirii în 1916 cu focuri de artificii, bătaie de flori, contrabande și discursuri, își continuă tabieturile balcanice și astăzi. Botezul focului nu i-a folosit nimic și într'un piept care a strigat „Vrem Ardealul” se ascund toți viermii pământului. Austeritatea victoriei a fost transformată într'un chef uriaș. Dulceața porcina de a trăi facil și neonest din 1915 au multiplicat-o cu îndârjire și diez în vremurile noastre. Unde-i responsabilitatea? Unde-i exemplul educativ?

Vrem să-i îmbrâncim din meschinărie. Mai mult entuziasm și mai multă responsabilitate. Pentru orice faptă mare trebuie încredere, pasiune, entuziasm și la fundarea unei culturi nu poate prezida sarcasmul și pesimismul. Ceeace ne îndreaptă către istorie, este credința că totul este istoric, dela cel mai umil gând și mai timid gest până la rațiunea absolută și dacă ne simțim autohtoni, ne constatăm solidari cu trecutul acestei nații pe un pământ românesc. Continuitatea istorică, adică lipsa ruperilor de orizont geografic și de tradiții culturale, constituie autohtonismul nostru, pulsează în noi și ne inseriază în linia unui trecut de trei ori milenar.

Și dacă ne simțim siguri pe pământ, complectudinismul ne deschide cadrele largi și justificative, pentru cercetare, pentru desvoltare, pentru desfășurarea nestânjenită a elanurilor infinite. Complectudinismul justifică politeismul valorilor și aprobă impetuoșitatea în realizarea lor. Complectudinismul slujește tuturor valorilor umane: Adevăr, Bine, Frumos și Divin. Le face loc în inima și mintea omenească, deschide pofta de *căutare*, îndeamnă la *aspirații* și lărgeste veșnic conștiința umană până când aceasta va coincide cu universul. Ceeace ne deosebește de mărginirea, de resemnarea lor candidă și de capitularea lor mulțumită în „puțin” și în „mărunt” este tocmai *căutarea, aspirația*. Anxietatea și conștiința tragică a existenței se desăvârșește în seninătatea căutării. Avem ochii neliniștiți și neliniștitori, gata de a privi minunile lumii și de a strânge toate comorile lui Dumnezeu.

Aceasta este noutatea noastră, vestea cea bună în numele căreia denunțăm viața publică de coșmar a României-Mari, ce amenință să infesteze tinerile vlăstare. Inscriind în convingerile noastre fundamentale „dragoste pentru toți, stimă pentru câțiva, dar cruțare pentru nimeni”, am știut că numai în târgurile mici se văd saluturile mari și vrem să rupem cu tradiția de tiranie și servilism, care a ridicat Mizilul la rangul de emblemă a României-Mari. Nu mai putem privi cu brațele încrucișate înăclăirea destinelor mari în urzeala de paianjen a neofanariotismului român. Să spargem barierele, nu să le sărim, să împingem tocmai la granițe cortinele după cari se ticluiesc destinele neamului în murdăria socotelilor interesate și să facem din România-Mare un imens amfiteatru, în care fiecare dela locul pe care-l merită, să privească scena și sala întreagă. Afirmăm încăodată, în ținuta noastră de luptă două lucruri fundamentale: libertatea de conștiință, ca bun suprem al omenirii și severitatea în critică, ca cea mai nobilă calitate cetățenească.

Grupul „*Crinului Alb*” se ridică protestator și cheamă din toate colțurile țării tribunalul revizuirii și al grijei de onoare națională. Oferind puritatea valorilor maxime și a misterului, îndrumând la creație și elan prin complectudinism, la rectitudine prin cultul Statului și prin predominarea marilor interese colective față de cele individuale, „*Crinul Alb*” se îndreaptă cu fața către credință, către Trecutul milenar, de unde culege învățăminte și axe.

P O E Z I I

DE

LUCIAN BLAGA

BIOGRAFIE

(Variantă)

Unde și când m'am ivit în lumină nu știu,
din umbră mă ispitesc singur să cred
că lumea e o cântare.
Străin zâmbind, vrăjit suind
în mijlocul ei mă'mplinesc cu mirare.
Câteodată spun vorbe cari nu mă cuprind,
câteodată iubesc lucruri cari nu-mi răspund.
De vânturi și isprăvi visate îmi sunt ochii plini,
de umblat umblu ca fiecare :
când vinovat pe coperișele iadului,
când fără păcat pe muntele cu crini.

Inchis în cercul aceleeași vetre
fac schimb de taine cu strămoșii
norodul spălat de ape sub pietre.
Seara se 'ntâmplă mulcom s'ascult
în mine cum se tot revarsă
poveștile sângelui uitat demult.
Binecuvânt pânea și luna —
Ziua trăiesc împrăștiat cu furtuna.

Cu cuvinte stinse în gură
am cântat și mai cânt marea trecere,
somnul lumii, îngerii de ceară.
Depe-un umăr pe altul
trecând, îmi trec steaua ca o povară.

A S F I N Ț I T

P este-aceleași arătări și-aceleași case
clopot de sear'aud. Și stau în cruce
cu o zi subț cer pierdută.
Prin ani, subț poduri, se depărtează
ce focuri vechi? ce nouă plută?

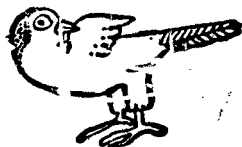
Intre ziduri ceasul umbrelor mă'ncearcă.
Se desface — care poartă?
Se deschide — care ușă?
Ies vârstele și-mi pun pe cap
aureolă de cenușă.

Intârziind subț vremi schimbate,
îmi taie drumul — care prieten?
îmi taie pasul — ce vrășmaș?
Ah, pasărea Foenix ca altădată
nu mai sboară peste oraș.

I N C H E I E R E L A O C A R T E

F rate, o boală învinsă ți se pare orice carte.
Dar celce ți-a vorbit e în pământ.
E în apă. E în vânt.
Sau mai departe.
Cu foaia aceasta închid porțile și trag chieile.
Sunt undeva jos sau undeva sus.
Tu stinge-ți lumânarea și 'ntreabă-te :
taina trăită unde s'a dus?

Ți-a mai rămas în urechi vreun cuvânt?
Dela basmul sângelui spus
întoarce-ți sufletul către perete
și lacrima către apus.

ADEVĂRATA MOARTE A LUI GUYNEMER

DE
CEZAR PETRESCU

Omul nu mă simțise apropiindu-mă.

Era cu toată atenția magnetizată în altă parte. Am ridicat ochii după privirea lui, spre cer. Și l-am înțeles îndată, respectându-i lacoma încordare care-i crispase obrazul palid-verzui și-i aprinsese scânteei fosforice în pupile.

Acolo, în adâncul înalt al văzduhului, cu albastrul glacial și calm, se desfășura o rapidă dramă a singurătăților. Mută și îndeobște fără spectatori.

Un șoim ager și de nebunească neînfricare, se încumetase să atace unul din acei vulturi uriași, care au inspirat din totdeauna muritorilor de rând un fel de religioasă admirație, pentru sborul de superbi monarhi ai altitudinilor. Lupta se anunța desnădăjduită și inegală. Cu svâcniri repezi de acrobat aerian, șoimul se înălța căutând loc vulnerabil de ochire. Cobora glonț. Lovea repetat cu pliscul în creștet. Se clătina o clipă amețit de învăluirea puternică a aripilor adverse, când vulturul vâslea spre el înfășurându-l. Luneca din prinsoare, rotea o piruetă și revenea sprinten, ca un rețiar întărâtând mânia greoaie și surprinsă a gladiatorului.

De jos, înțelegeam primejdia, tactica și de unde, numai, putea veni salvarea.

Atâta vreme cât șoimul se va păstra deasupra, stăpânea el inițiativa luptei. Când ostenit, va fi silit să descindă, îi vedeam pierzania. Vulturul căzând asupra-i cu resortul implacabil al ghiarelor și cu toată greutatea, potopindu-l stârv la pământ. Intru acest sfârșit, vulturul îl atrăgea încet, tot mai sus, spre domnia atotputerniciei lui, înălțându-se unde aripile scurte și respirația nervoasă a șoimului n'aveau cum să reziste îndelung; șoimul înțețea loviturile de plisc și încerca să-i taie ascensiunea lentă dar sigură, care însemna pentru el, inevitabil, peirea.

Câte odată, în încețare, făceau un singur ghem sburător și spazmodic.

Credeam că răpitoarea gigantă l-a capturat și-l sufocă în cângile curbe, sfâșiindu-i pieptul și deșertându-i vinele. Pe urmă se despărțeau. Însă nu era sfârșitul. Din smocul de pene și fulgi plutind în legănare leneșă, șoimul săgeța scurt, se răsucea într'un drăcesc *looping-the-loop*, lovea din flanc și se eschiva în zigzaguri, iar vulturul cu o scuturare abia mai impacientă de aripi, continua să urce în afundul străveziu de cleștar, cu încetineala metodică și calmă a victoriei dinainte știută.

Atunci, cu ochii obosiți de lumină și cu vinele gâtului amorțite, mi-am întors privirea îndrăgăst spre pământ, la omul care nu mă simțise venind lângă el. Mi-am mărturisit în același moment, că spectacolul de jos era cel puțin tot atât de pasionat ca acel din văzduhuri. Omul participa fascinat la toate svâcnelile luptei. Ochii fulgerau crunt, se aprindeau de bucurie și se întunecau de teamă; pumnii se încheștau cu unghiile înfipite în palmă; dinții scrâșneau, iar respirația, pe rând, se îneca și scăpa șuerătoare. Am înțeles că și el dorea cu tot sufletul biruința șoimului. Tremura pentru dânsul și ar fi aplaudat, ar fi urlat cuvinte de îmbărbătare și chiote de aprobare, ca publicul matchurilor, frenetic și redat barbariei primitive, de câte ori „șampicnul lui” cucerește o parcelă din victoria decisivă.

Acum nu-mi mai puteam ridica ochii spre cer. Eram eu cel magnetizat — și magnetizat de figura dureros torturată, în care citeam toate peripețiile bătăliei aeriene, într-o identificare împinsă la paroxism.

— Doamne! îmi tresări deodată în amintire. Din ce ceață se lămurea? Unde văzusem oare ochii aceștia, privirea aceasta teribilă, electricizată de fluidul războinic, asemeni acelei înfățișări înfricoșătoare a lui Alexandru cel Mare Macedoneanul, când încăleca după luptă, după cum îl zugrăvise odinioară bătrânul Plutarh? Cine era omul acesta? Cine erau necunoscuții aceștia: el și femeia din chilie, exilați în văgăunile munților, la trei poște de cea mai apropiată suflare omenească?

N'am avut însă răgaz să dau ascultare întrebărilor din nou revenite. Căci figura necunoscutului, după chinuitoarea contracție, deodată se destinse într-o eliberare și mâinele deșirate s'au întins spre cer, ca și cum ar fi voit să îmbrățișeze în recunoscător extas, nemărginitul spațiilor. După elanul acesta și erupția triumfului din ochii de fosfor, am știut dinainte de partea cui se hotărîse izbânda. Am răsucit privirea spre cer, numai să văd într'adevăr cât de puțin mă înșelasem.

Vulturul cobora repede în diagonală, cu fâlfâituri ciunge de aripi, spre metereșele munților vineți. Șoimul îl fugărea de aproape, strângându-l în spirale scurte, lovindu-l înverșunat cu pliscul, smulgându-i fulgii și istovindu-și adversarul în sacadate și tot mai grăbite asalturi. Retragerea deveni capitulare desăvârșită. Ghiceam panica victimei, după sborul desordonat, mai încercând cu o ultimă avântare să se înalțe, și brusc, prăvălindu-se cu aripile strânse. Au d'spărut amândoi. Ii înghiți văgăunele negre. Duelul mai continua poate, undeva, nevăzut și crunt, într-o arenă neștiută de granit, până la agonia în spasmuri a pajurei rostogolită din superbia despotică a văzduhurilor și aruncată hoit pentru viermi, de acel temerar condotier către care mersese instinctiv toată simpatia noastră.

Cerul rămase gol, profund și impasibil.

Ideal câmp de bătălie, întotdeauna pur, niciodată spurcat de putreziciunea cadavrelor.

Da. Cerul rămase nefiresc de gol, adânc și impasibil.

Abia în această tăcere pustie, când vraja fu ruptă și ochii nu mai avură ce urmări în vidul albastru, omul se întoarse și mă văzu.

Nici o tresărire. Totul era din nou, în obrazul acela „mort, petrificat, impenetrabil. Privirea coagulată. Trăsurile de-o cadaverică neclintire. Buzele albe, uscate. Și omul întreg, ghemuit, cu mâinele descărnate crucificate pe piept, ca și cum l-ar fi sgribulit un frig iremediabil ori s'ar contracta să ocupe cât mai puțin, mai miser și mai invizibil loc spațiului.

— Minunată lecție de atac aerian! am vorbit într-o doară, ca să rostesc ceva și să risipesc jena dintre noi. Un aviator oricât de încercat, un *as* chiar, ar fi avut ce învăța din acest spectacol. Un exemplar de curaj și de agerime, șoimul!

Omul mă privi numai o clipă, cercetător. Cu o bănuială — mi s'a părut. Dar a fost fără îndoială o părere și alt nimic.

Ochii căutau acum în altă parte. În stâncile sure, care ne împresurau ca ziduri inexpugnabile de temniță. Sau poate nici nu vedeau nimic. De astă noapte, de când am poposit rătăcit aci, târându-mi piciorul scrintit și instalându-mă oarecum silnic în adăpostul necunoscuților cu chilia lor

din stâncă, omul acesta bizar mi s'a părut că nu privește ca ceilalți oameni. Ochii trec absenți dincolo de obstacolul materiei. Văd în nevăzut sau urmăresc numai o halucinantă vedenie lăuntrică.

Singura dată când lumea exterioară i-a trezit un interes — și încă până la crispația cea mai nebunească — a fost adineori, în lupta care-a golit cerul. Nici nu-l recunoșteam pe cel de atunci, în acesta de acum. Nimic din convulsia trăsurilor, din sclipetul focos al ochilor, dingestul extatic de liberare al celuiilalt, nu supraviețuiau în acesta. În spectrul acesta.

Am mers alături. Eu schiopătând. El sgribulit.

Toamna era târzie și rece. Soarele revărsa o lumină palidă, melancolică și epuizată de calorii. Sfârșit de anotimp, când ultimele flori, ca ofilitele frunți înclinate pe piept, își fac rugăciunea de moarte.

Tăcerea acestor pustii și înalte locuri, prăvălare de stânci încremenite după un cataclism geologic, sărace în vegetație și fără suflare de vietate, ne înfășura grandioasă, dar apăsătoare. Era greu să admiți că undeva veacul continuă, cu tumultoasa rumoare a orașelor, cu trepidație sonoră de uzini, cu porturi în care-au ancorat pacheboturi fluturând toate drapelele lumii, cu ediții de ziar strigate în toate idiomele noroadelor, cu rezoluții și festivități, semofoare și stații de telegrafie fără fir, tripouri și hipodromuri, cu sute de catastrofe și splendide plaje, unde se soresc în nisipul cald răsfațații celor cinci continente și somnolează în confortabile leagăne de trestie împletită, femei ostenite de a nu fi făcut niciodată nimic... Viziunea aceasta sincronică a fiecărei clipe din acest veac, spectacol în care se amestecă irizând ca într'o oglindă cu mii de fațete, rasele și peisagile, voluptățile și suferințele, risipite într'o mie de mii de orașe, de golfuri, de șesuri, de podgorii, de fiorduri, de sate, de sanatorii și de casinouri, de piețe și de coline fertile; fugitivele aceste imagini diverse și totuși simultane, despărțite de zeci de mii de kilometri și totuși prezente; conștiința aceasta a vastului furnicar planetar care mi s'a părut întotdeauna una din cele mai miraculoase achiziții ale veacului, devenea deodată absurdă și ireală. Aci era numai o fortăreață de blocuri granitice, care zăvoreau intrarea și ieșirea spre veac.

Iar realitatea lumii de dincolo, se îneșură ca niciodată îndoelnică.

Fără voie am strecurat o privire furișe, spre culuoarul strâmt pe unde străbătusem din această lume, acum atât de îndepărtată, încât își pierduse certitudinea ființei. Mă temeam parcă, să nu descopăr intrarea viclean astupată de-o stâncă, asemeni porților cu resort tainic, închisă să mă rețină în captivitate eternă, ca în basmele cu peșteri de smei, care mi-au înfricoșat copilăria. Panică stupidă. Dovedind cât de repede se clătinase de eri, lângă acești oameni, cumpătul lucid care delimitează realul de ireal, posibilul de imposibil.

Calea era, firește, liberă. Nimic nu se schimbă. Nici o trapă nu jucase în încheeturi secrete. Captivii de aci nu erau încercuiți cu ziduri materiale. Erau numai prizonierii, a cine știe ce invizibile și indestructibile cătușe.

În parg ne-am oprit. Înăuntru se auzia femeia. Tăcu. Ne simțise apropiindu-ne.

— Georges! chemă glasul mat.

— Mă scuzi un moment? Își ceru iertare omul. Ia loc, te rog... îmi indică o bancă scobită în piatră.

Am gângăvit nu știu ce întortochiată și politicoasă mulțumită. Erau ciudate și aceste exagerate formule convenționale, în decorul de față brutal și ciclopic, între oamenii aceștia care din cine știe ce tainică pricină evadaseră din civilizație, și conservau din ea, tocmai deșertăciunea reverențelor celor mai desuete.

O asemenea impresie de înduioșător și neliniștitor absurd, m'a încercat numai acum câțiva ani, când vizitam un azil de foști oameni — nebuni, maniaci și paranoici.

Se afla acolo o femeie a cărei frumusețe fusese celebră și acum își sfâșia cămașa, să se plimbe goală, sbârcită, cu sânii vineți pleoștiți și cu pletele sure despletite, urlând animalic după gratii.

Se afla și unul din cei mai inteligenți și mai subtili cărturari ai timpului, care răsturnase cândva cu mintea-i scăpărătoare principii ce păreau indestructibile, pulverizate de logica lui de oțel — și care acum chircit și hidos, scurma pământul cu unghiile și mânca țărână cu pumnii plini. Dar între toți, mă înfiorase cu deosebire, un pașnic grup de regi, imperatori, popi și președinți de republică, discutând între dâșii cu cea mai ceremonioasă cuviință și gratulându-se reciproc cu cele mai serenissime titluri protocolare. Aceia nu mai păreau nebuni. Odată acceptând titlurile pe care și le atribuiă singuri, nimic din ideile, întrebările și logica conversației lor cuminti, nu suna mai nebunesc decât consfătuirea unor adevărați regi, imperatori, popi și președinți de republică, autentici prin grația divină sau voința popoarelor. Am fugit, fiindcă numai nebunia lor blândă și inofensivă, între atâția alți demenți furioși, isbutea să clatine contagios șubredul discernământ între ceiace este aievea și ce e nălucire, ceiace este și ce-ar putea fi. Lunecușul chema ispititor. Un singur pas, un nesimțit pas, o subțire despăcătură în armătura cumineniei de om teafăr, și erai jurat să accepți dulcea lor nebunie din atât de puțin nebunescul lor conclave.

De aseară, de când căzusem între enigmaticii schimnici ai deșertului de piatră, retrăiam această teamă de mine însumi. Se insinua perfid, ca începutul de panică treptată care paralizază brațele celui mai sigur de el înotător, când sub apa calmă și de amăgitoare inerție, simte o altă apă vie, frământată de curenți încropiți și reci, târându-l și absorbindu-l, în ventuza unui aspirator. Tot ce vedeam de aseară încoace, era atât de în afară de firesc!

Mi se pare că v'am spus...

Mă rătăcisem de ceilalți tovarăși, abia înaintam târând piciorul răsucit din încheetură. La ecoul altor pași m'am oprit rezemat de un perete de piatră, să aștept. Singurătatea te îndeamnă ca fiarele codrului, să pândești la cel mai mic sunet, bănuitor. Omul se apropia, coborînd priporul. Oprindu-se și iar pornind.

Omul vorbea și gesticula singur!

Primul gând, când auzisem pașii scrâșnind pe piatră, a fost că-mi va ieși în cale vreun pădurar, vreun cioban, poate un dezertor, un fugar, un evadat scos de sub scutul legilor celor de departe, de la câmpuri, unde există legi și la fiecare pas veghiază neîndurații lor paznici.

Dar omul acesta vorbea singur!

Un pădurar, un cioban, un dezertor ori un proscris al legilor, nu vorbesc singuri. Cântă, pândesc, tae sau hălăduesc. Am încordat auzul. Întâi n'am înțeles. Era atât de neașteptat — nu ceiace rostea, ci limba în care vorbea cu pustiul.

— *Sacré pays de malheur! Sacré, sacré pays de malheur!*

I-am răsărit brusc de după ușorul de stâncă. Gestul dușman cu care blestema desolarea acestui ținut steril, căzu ca brațul unei fanteze cu ața ruptă; omul amuți cu ochii dilatați în orbite. Dacă i-ar fi eșit în cale o apocaliptică reptilă antediluviană, încă n'ar fi încremenit în mai mare stupoare. Un instinctiv reflex de fereală, de retragere — mâna căutând o armă de apărare, absentă. Ne-am măsurat reciproc, fără prietenie. Examenul ne-a descoperit însă deopotrivă de inofensivi. Străbunul preistoric din noi, gorila peșterilor o clipă deșteptată și gata de încăerare, ațipi iarăși, făcând loc drumeților pașnici cari eram.

I-am poftit ziua bună. Și, arătându-i piciorul invalid, l-am întrebat încotro se află cel mai apropiat adăpost omenesc, lămurind că locurile îmi sunt cu desăvârșire streine.

Bine înțeles, acestea toate, cum era firesc, în graiul băștinaș al acestui înalt ținut carpatic, de unde au pornit cândva spre șesuri, pe urma bourului din stema țării, ceata descălăcătorilor.

Omul privi și ascultă inert. Tot așa cum aș fi vorbit unui surd și aș fi așteptat răspuns de la un mut. Am repetat întrebarea în limba în care îl auzisem blestemând. Aceasta era. Din abia perceptibila tresărire îndată biruită, am văzut că de astădată a înțeles. Dar răspunsul nu veni decât târziu, după o ezitare.

Políticos și distant, în cel mai perfect idiom de pe *Boulevard des Italiens*, necunoscutul mă

informă că locaș omenesc nu se află cale de trei poște. Până acolo nici un drum : poteci doar, călcate de fiarele codrilor. Munți, văi și iar munți...

Am privit consternat piciorul, sprijinit dureros în pământ. Imi urmări privirea, îmi înțelese gândul, dar nu dădu nici un semn. Atunci i-am observat întâia oară nefireasca împietrire din obrazul scheletic. Pielea verzuie pe oasele scofălcite, privirea sleită, buzele uscate, de iască. Și hainele ciudate : vestonul uzat de piele, care fusese cândva negru, încălțăminte neclasificabilă, între opincă și sandale, pantaloni bufanți, de călărie sau de uniformă militară din acea inuzabilă țesătură mai tare ca pielea, și în loc de ciorapi, obiele de pânză. Costum și aspect de famelic vagabond : resturi eteroclite dintr'un pretențios — mi s'a părut — echipament sportiv, cum se pot vedea la cerșitorii cartierelor marginase de porturi, după o razie polițienească de noapte. Dar capul descoperit, lăsând liber în suflarea vântului părul aproape alb, lipsa unui toiag și a unei desage, indica îndestul că vagabondul sălășluiește undeva pe aproape, și că nu e un trecător întâmplător. Un om ieșit pe lângă coliba ascunsă după cine știe ce vecin umăr de munte.

Tăceam cu inzistență, așteptând un cuvânt de ospitalitate.

Omul, ignorându-mi cu nepăsare voită prezența, se uită peste capul meu, spre cerul învăpăiat al amurgului. Acolo, cele din urmă rândunele întârziate păreau că izbesc în bolta de clșetar tran-dafiriu, cu încăpățănarea viespile când vor să treacă prin geam.

Nu mai aveam ce aștepta. Nici nu știam cum să-mi conformez purtarea, față de un asemenea om. Aspectul dovedea ultima treaptă a declasării ; în schimb glaciala politețe cu care mă alunga, dovedea o rafinată și impertinentă bună creștere, distonând întru totul cu decrepitudinea vestimentară și cu sălbăticia rătăcăniilor stâncoase din juru-ne. Am ales, căciace socoteam o soluție malițioasă. Cu resemnare exagerată de martir, ca să provoc compasiunea, am schițat gestul unei hotărâri desnădăjduite și mi-am luat ziua bună, cerând iertare că i-am turburat liniștea unei atât de solitare plimbări. Mi-a răspuns în acelaș ton. Un martor invizibil, ne-ar fi crezut într'adevăr clienții unui ospiciu, asistând aci, în deserticul decor granitic, cum ne întreceam în ascuțite încrucișări de amabilități distante, ca doi consumatori de pe terasa unei cafenele din mai sus amintitul bulevard parizian : *Café Cardinal*, *Paillard* sau *Madrid*, cerându-și scuze după ce au asaltat acelaș unic scaun, la ceasul crepuscular de supraaglomerație, când cameleții strigă a patra ediție din *L'Intran*, *La Liberté* și *Paris-Soir*.

Am pornit fără grabă, cum se cuvine la drum lung, spre văgăunele unde mă îndreptase la cel mai apropiat adăpost dincolo de munți, văi și iar piscuri. Tăram cu ipocrită exagerare piciorul. Nădăjduiam să împlânzesc astfel, nepăsarea necunoscutului. Căci mai mult decât durerea, mă atrăgea îndărăt acum, misterul acestui strein. Îi simțiam privirea urmărindu-mă. Bănuiam și lupta-i lăuntrică. Imi spuneam că în orice caz, dacă nu-l înduioșează suferința unui seamăn, va înfrânge, până la sfârșit, mai tare irezistibila ispită de a flecări câteva ceasuri, poate câteva zile, cu un providențial mesager al lumii civilizate. Nu-l cunoșteam încă. Îl judecam după mine.

Apelul din urmă, întârzia. Iar noaptea cobora repede.

Înainte de a dispărea dincolo de zidul stâncilor, am întors ochii. Omul se afla neclintit. Stană de piatră între pietre. Nu-mi rămânea speranță. Se dovedea mai tare. Nimic n'avea să-l miște de acolo. Și dea'ungul spinării, mă strânse un fior, la gândul nopții ce mă aștepta într'un găvan de munte ; la gândul drumului de-a doua zi, cățărat pe povârnișuri, fără o coajă de pâine, fără o călăuză, cu gleasna prinsă în cuie de foc.

— Afurisit individ ! Căinoasă inimă de piatră ! *Sacré pays de malheur !*...

Acum eu vorbiam și gesticulam singur...

Așa m'a ajuns din urmă, când nu-l mai așteptam. Gâfâia. Cu mâna descărnată își apăsa pieptul — se opri să-și adune respirația întretăiată, ca să poată vorbi.

Cedase — îmi mărturisii — unei porniri mai tare ca el. Omeneste explicabilă și poate vrednică de laudă, dar din punctul lui de vedere absurdă.... Totul îl obliga să mă lase să plec. Să mă

îndepărteze cât mai neîntârziat. El nu se afla doar aci, ca să primească oaspeți... Se isgonise în acest singuratic refugiu, fiindcă întâmplări care nu mă pot interesa, l-au îndemnat să rupă pentru totdeauna orice legătură cu lumea. De îndelungă vreme nimeni nu-l turburase... Iar acum, alerga singur după cel dintâi om, care-i violase nepoftit, retragerea. Își dă seama că va regreta amar mâine. Dar mă considera un gentilom, după puținele cuvinte schimbate adineaori. Imi oferea așa dar ospitalitatea cu o singură rugămintă. Să nu-l întreb nimic. Să nu iscodesc nimic. Când voi pleca, să uit drumul pe unde am venit. Să-i uit existența. Nu era cine știe ce supraomnesc sacrificiu. Pentru lumea de unde veneam și la care aveam să mă întorc peste câteva zile, existența lui de aci, e de tot atât de infimă importanță, ca prezența unui vierme într'un măr. Pe când pentru el, lumea aceea!...

Nu-și isprăvi gândul. Nu găsea poate cuvântul, sau orice cuvânt omenesc îi părea prea neputincios și uzat. În întunecarea repede, nu-i mai vedeam fața. Dar din suspensia glasului surd, am putut să înțeleg că într'adevăr lumea aceea de unde se exilase, însemna acum pentru dânsul ceva plin de spaimă și de oroare.

Când reluă, cu aceeași voce înecată, fu ca să adauge că, în graba neorânduită ca să-mi explice hotărîrea pentru el atât de bruscă, nu se rostise cum trebuia. A pomenit numai despre existența lui. Și voise să spună: „despre existența lor”. A lui și a tovarășei lui, fiindcă se aflau doi.

Pe urmă tăcu. Așteptă. În înopțarea albastră și densă, în zadar căutam să-i descifrez obrazul, pe care după glas, îl știam devastat. Ii simțeam numai ochii sfredelindu-mă întrebători.

I-am prins mâna inertă. Am scuturat-o bărbătește. I-am jurat să primesc legământul și să nu-l calc sub nici un cuvânt. Mărturisesc că în aceeași clipă, am și gândit că-mi iau un legământ ușor, de care mă va desface singur. Se temea să nu-l întreb, să nu-l iscodesc... Dar n'aveam de ce să-l întreb. N'ar fi folosit decât să-l închid mai precaut și mai ostil, în crusta lui. Căci știu că nimic nu pecetluiește o confesiune care e gata să expire pe buze, ca nerăbdarea imprudentă a copiilor când deschid florile înainte de vreme. În loc de miracolul silnic violat, descopăr în interiorul pângărit de degete, un biet pistil, crud și inform ca o larvă. O confesiune nu vine decât când i-a sunat ceasul. Bărbierul regelui Midas, supus poate celor mai crunte suplicii, n'ar fi mărturisit călăilor înfricoșătoarea taină că stăpânul său poartă urechi de măgar. A spus-o singur, când nu-l întreba nimeni și tocmai fiindcă nu-l întrebase nimeni, urechii scobită în pământ, de unde au răsărit mai apoi trestiile cu foșnetul trădător.

Așa judecasem. Iar împotriva previziunilor, această spovedanie întârzia. De aseară, nici omul, nici femeia, ferecați în ermetica lor taină, nu-mi serviseră decât întrebări și răspunsuri vătuite în formule de politețe. Imi fu dat astfel, să experimentez întâia oară ce subtilă armă de disimulare poate însemna această perfectă politețe. De ce neamurile cele mai secrete ale lumii, noroadale Asiei, desarmează până la sfârșit violența cea mai provocatoare și ispitele cele mai viclene, răspunzând cu aceeași egală, savantă și complicată ceremonie, care lasă timp gândului să rămână mereu tăinuit și treaz, în defensivă. Hotărît, acești Robinsoni ai munților, oricine vor fi fost în cealaltă viață a lor — criminali, eroi ori numai victime — nu erau plămădiți dintr'o humă de rând. Oricum va fi fost taina care i-a adus aci — sublimă sau odioasă — știau să și-o apere cu o impertinentă grație.

— Un masaj cu această decoctiune de ierburi, cred că va putea înlocui în lipsă, alt medicament... Elsa, pretinde că e un leac suveran, scumpe domn.

M'am ridicat de pe banca de piatră, înclinându-mă cu respectuoasă recunoștință, necunoscută.

Omul așază pe marginea lespezii, o ulcică de lut, din care se răsfirau aburi aromați. Femeia lămuri, cu autoritate, aspră și proteguitoare în același timp, de încercată infirmieră:

— O fricțiune de un sfert de oră. Apoi cu restul lichidului o compresă. Mâine articulația va fi degajată și poimâne, îndestul de...

— ...îndestul de restabilită ca să suporte un drum de trei poște! m'am grăbit să completez, cu un surâs stupid, când am crezut că înțeleg sensul pauzei.

— Domnule, mă readuse femeia la realitatea cuviinței ce-i datoram, n'am voit să spun aceasta. Ești oaspetele nostru, stimată domnule, dacă mizeria de aci poate oferi cuiva ceiace se numește ospitalitate. Nu vei pleca, odată ce ai acceptat-o, decât atunci când vei fi cu desăvârșire valid. Mi se pare că Georges, a stabilit lucrul acesta îndestul de lămurit, cu D-ta...

Am simțit că roșesc sub severitatea lecției.

Dacă omul mă primise aci, călcându-și voința cum mi-a mărturisit; femeia mă acceptase încă mai în silnicie, cum nu contenea să-mi arate. Imi oferise un medicament. Era singurul mijloc să se desbare mai repede de prezența mea, fără să calce orânduețile bunei ospitalități. Atât și nimic mai mult.

Totuși, astăzi dimineață, când apăruse în haină mai îngrijită, cu părul de culoarea caldă a spicului adunat mai strâns la ceafă și cu unghiile netezite, am crezut o clipă, după aceste semne de cochetărie feminină, că voi găsi o aliată cu voința șovăitoare. Încă odată mă înșelasem. Omul era numai rece, enigmatic și absent; concentrat în gândurile care-l ținutau aiurea. Femeia era de-o autoritate poruncitoare și de-o ostilitate inflexibilă, ca lama sbârânită de oțel. Nici de astădată nu i-am putut suporta privirea cenușie și dură.

Vorbi, fără nici o prietenie:

— Am prescris nemișcarea, onorate oaspe, ca să nu-oboșești articulația. D-ta n'ai ascultat. Ai plecat să ne cercetezi domeniul. Dacă întreprinzi o anchetă pentru a controla mijloacele de evaziune de aci, te previu că te ostenești de prisos. Nici nu intră cine vrea, nici nu rămâne cine vrea, scumpul meu domn, și nici nu pleacă cine vrea și când vrea.

— N'am vrut să evadex, doamnă! am cercat să întorc dojana în glumă. M'am predat: kaput! Și nu plec decât atunci când voi primi ordinul de eliberare.

Dar privirea femeii fu dreaptă și rece, ca o lamă. Nu înțelegea tonul acesta. De aceia am explicat adevărata pricină, părăsind definitiv intențiile glumețe:

— M'am depărtat numai câțiva pași... Pe urmă, am întârziat, reținut de un spectacol rar, pentru mine care vin de la câmp și de la prozaicile noastre desfătări urbane. O luptă între un șoim și un vultur... Poate să confirme și.... și.... (nu găseam cuvântul) și „domnul”, că era un spectacol într'adevăr pasionat.

— Georges! se întoarse femeia cât era de înaltă și superbă, încât vestmântul simplu și sărac de eremită a munților, păru o mantiep rînciară. Te-am rugat a nu știu câtea oară, mon ami, să înceteze oroarea aceasta! Sânt sigură că iar i-ai dat drumul lui *Vieux-Charles*.

Ca să se convingă, făcu numai câțiva pași, până la cușca înaltă, cu gratii subțiri, pe care n'o observasem lipită în flancul chiliei de piatră. Ușa era dată în laturi, cușca goală. Elsa își încrucișă brațele arămite de soare, peste vestmântul drapat:

— De ce te torturezi singur, Georges! Numai de acest amuzament inutil și crud, nu ai tu nevoie acum.

Admonestarea femeii, era în aceiași vreme severă și ocrotitoare. O infirmieră tot așa își muștră convalescentul recalcitrant. Nepotrivită împerechere de oameni! — mi-am spus. El, arătă lângă femeie, încă mai subțire și mai firav, cu nervii epuizați într'o pasivă apatie, ca o sdreanță umană distrusă de întâmplările care-l vor fi adus aci. Ea orgolioasă, sumetind fruntea înaltă, îl domina ca o neîmblânzită vietate, care nu știe să se încovoie deprimării și e gata, pentru nefericirea lor, să provoace tot restul universului. I-am asemuit, în clipa aceasta scurtă, cu acele monstruoase împerecheri din subsolul regnului animal, paiajeni și scorpioni, unde femeia e mult mai arătoasă și mai voinică, iar bărbatul chircit la înfățișare și prea îndată stins de puteri. Și mi-am amintit cu un soi de repulsie, că la aceste arahnide de obicei femela își devoră masculul, pentru încheerea festinului nupțial.

Omul plecase fruntea ca un vinovat prins asupra faptului. Cu un fel de râs bătrân și înfri-coșetor, cum arată unele cranii hilare din travestiurile de carnaval, care fac copiii să țipe și să se ascundă.

— Elsa!... Nu puteam să suport. Se sbătea în cușcă și scâncea. I-am dat drumul... Pentru el libertatea... cerul...

Femeia strânse din umeri :

— Libertatea... cerul!... Dar nici nu pretind altceva, *mon ami*, decât să-i dai odată pentru totdeauna drumul. Nu vreau să-l mai văd venind îndărăt!

Mi s'a părut că numai printr'o încordare de voință, prin acea armătură a cuviincioasei creșteri care interzice exploziile vulgare de mânie, femeia s'a abținut să nu bată din piciorul cuprins în sandală și înfășurat în curele subțiri, când a poruncit : „Nu vreau!...”

— Nu-l chem eu! făcu bărbatul un gest obosit și resignat, de neputință. Nu-l aduc eu. Vine singur. De atâtea ori l-am alungat și vine singur, draga mea, Elsa...

Pe urmă, întorcându-se către mine, cu glasul devenit iarăși amorf :

— Te rog, domnule, să scuzi această ridicolă dispută de menaj. E singura neînțelegere dintre mine și Elsa... *Vieux-Charles* e un șoim... Poate acel, care lupta adineaori... L-am găsit pui, cu piciorul și aripa ruptă, târându-se printre stânci. L-am vindecat și l-am crescut. Vreau să-l alung și se întoarce. E tot atât de fidel, pe cât e de brav... Poate adineaori era el, poate era altul. Ii dau drumul. Lipsește o zi, două... Pe urmă se întoarce. Am cuvinte să cred că nu revine decât după ce a săvârșit o ispravă de ale lui... Elsa socoate că e o cruzime. Eu îl absolv. Înțeleg cu totul altfel. Iși îndeplinește misiunea lui de șoim. Atacă... Desfide primejdia... Nici D-ta, nici Elsa, nu puteți înțelege.

— Eu înțeleg perfect, am spus apăsând înadins pe cuvinte, fiindcă un gând, o bănuială de-o camdată nemotivată, mijise încă de aseară în dosul frunții. Înțeleg, căci și eu am sburat cândva.

Amândoi întoarseră ochii, în același timp, cu aceiași încruntare de sprincene. Cu nevinovăție am continuat, prefăcându-mă că n'am surprins nimic din tresărirea lor, repede stinsă.

— E o poveste acum îndestul de veche. În timpul războiului, pe front... Câteva sboruri, câteva atacuri, un *Taube* doborât. Peripeții despre care nimeni astăzi nu-și mai amintește... Dar înțelegeți, că după aceasta sunt și eu în măsură să cunosc ceva din voluptatea unei asemenea lupte în văzduhuri. Mărturisesc, că adineaori, am participat cu aceste suveniruri de rezervist, la victoria șoimului, despre care am înțeles că se numește *Vieux-Charles*. Acum judecând mai rece, găsesc însă că exagerăm, când atribuim animalelor și păsărilor în luptă, un sentiment, o premeditare și un cuget, identic cu ale noastre, omenești. Mobilul actelor noastre — hai, să le zicem eroice! — e întotdeauna ceva mai nobil. Datoria, gloria, jertfa de sine!... Totul la ele, se reduce însă la cruzime și la instinct. Adeseori e numai o ferocitate inutilă. Simpla exercitare a puterii care se cere cheltuită. Ceiace numim curaj, e la ele în fond, un simplu și stupid instinct de distrucție. Intre admirabil și odios, nu rămâne decât o nuanță. Depinde de timp și de mobil. Ucideai pe front — decorație și citație pe corp de armată! Ucizi acum, curtea cu juri și oprobiul public!...

Este ceva adevărat în tot ce spui D-tă... recunosc femeia, milostivindu-mă întâia dată cu o privire indulgentă.

Omul ascultase indiferent. În ochii coagulați, străpungând marea și iremediabila osteneală, am crezut că citesc o compătimire plictisită. Tot așa cum ascultă un savant, invitat într'un salon monden, ineptiile unei femeiuște care vrea să epateze maestrul cu rudimentele de cunoștinți ciugulite dintr'un manual de inițiere. Il scârbiseră desigur într'atât opiniile mele, încât ne întoarse spatele și merse cu pașii lui sgribuliți, spre o lespede mai depărtată, unde se așeză cu obrazii scofâlciți în pumni și cu coatele sprijinite pe genunchi.

Femeia întârzie o clipă. M'am simțit jignit de privirea rece cu care mă evalua, ca pe-un obiect neînsuflețit și de o atât de miseră importanță! Gura cărnoasă și umedă, care împreună cu părul

de culoarea caldă a aurului, alcătuia singurul semn de gingașă fragilitate feminină într'această viață tranșantă și orgolioasă, strânse buzele devenite deodată subțiri și acide, într'o schimă de dispreț menită să pună din nou distanța interastrală dintre noi. Absurd, ca o revanșă, am vrut să-mi imaginez gura aceasta rugând, implorând sau mușcând într'un suspin de voluptate, cașicum închipuirea-mi răsbunătoare ar putea să o umilească și să o coboare de pe soclul arogant. Dar imaginea refuză să se precizeze. N'o îngăduia nimic din înfățișarea atât de austeră și mândră, care îi prefăcuse chiar vestmântul sărăcăcios ce-i înfășura trupul, în mantie princiară.

Pasiunea unei asemenea femei — am gândit — trebuie să devasteze total, ca acele nefaste și teribile forțe ale naturei care nu lasă în urmă decât un peisagiu calcinat și pentru totdeauna sterp.

Imi trecu pe dinainte, în foșnetul hainei albastre. Voiam să văd și această haină, așa cum era într'adevăr; un dreptunghi de pânză decolorată, abia prinsă în câteva împunsături de ac și susținută cu un biet șnur încins peste șolduri — și totuși vestmântul păstra prestigiul de somptuoasă mantie.

Mă simțeam ridicol și vrednic de milă, lângă ulcica de lut, din care nu mai fumega acum aburul răcit.

Cine sunt? mă tortură din nou întrebarea. Ce a însemnat solidaritatea aceasta a bărbatului, cu isprăvile aeriene ale puiului de șoim și antipatia femeii pentru acest corsar al văzduhului?

Am ridicat ochii. Ne-am văzut tustrei, în vasta singurătate a stâncilor, izolați în trei lumi deosebite și poate — nu poate, sigur — ostile.

El, cu obrazii în pumni, uitându-se neclintit în piatra stearpă. Ea, cu spatele rezemat de ușorul chilie, cu brațele încrucișate, învăluindu-l într'o privire teribilă și dulce: plină de iritare și de compătimire, de înduioșată protecție și de dispreț. Iar eu, streinul nepoftit, martorul incomod și stupid, al unei drame care mă depășea.

Căci de aceasta nu mai aveam acum nici o îndoială. Întrebarea de aseară și chiar de adineori — cine sînt? — își pierduse însemnătatea. Nu cine sunt, interesa, ci neînțeles și absurd îmi părea că există ceva atât de puternic, încât să-i rețină printr'o cumplită eroare, înlănțuiri într'acelaș destin comun. Oricine vor fi fiind și orice taină ispășesc aci, cert este că nu se află legați prin nimic idilic. Sub pojghița ghețoasă a strictei politeți dintre acești oameni, îmbrăcați în sdrențe și binevoind a nu se coborî până la familiaritatea unei tutuiri, străbătea o animozitate mai neîmpăcată ca cea care împinge vulgar, amanții sau soții de cartier periferic să-și vitrioleze obrazul și să-și încaere mâinile.

Dacă se iubeau cumva (și privirea femeii, indulgentă și aspră în aceiași vreme, dovedea în felul ei pasiune orgolioasă și de o demonică voință) dacă se iubeau, viața lor o plătea crunt. Erau două lumi adverse, pândindu-se, pipăindu-se; două elemente iritate ale naturei care s'au căutat prin contrast, s'au întâlnit spre nefericire și vor sfârși prin exterminare. Imbrățișările lor, mi le-am închipuit ucigașe și amare, voluptatea lor acră, cu desmierdări care se prefac în scrâșnet omucid.

Din aceste meditații m'a deșteptat un fâlfâit mătăsos de aripi. Cu precizia unui minuscul avion aterizând, șoimul coborî pe acoperișul cuștei.

Și îndată răsuci în căutarea stăpânului capul vioiu, pliscul curb și ochii rotunzi ca bilele de onix. Penele pieptului erau stropite de sânge. Ghiarele încă ude. Vivacitatea plină de neastâmpăr a privirei, era într'adevăr a unui victorios în care nu s'au potolit frigurile luptei. El singur, aducea aci nu știu ce înfățișare de francheță și de bravură, de fără de grijă și puritate, cum stătea firesc în aceste înalte și limpezi locuri. Ceilalți, noi?...

Vieux-Charles! mi-am cerut în clipa aceasta iertare mută, pentru rechizitoriul în care eu, nevrednicul om al câmpurilor, trândav și laș în existența-mi de larvă, găsisem drept să te osândesc! Cine-ar rezista oare aceluia efluvii de energie nervoasă, ochilor ce nu cunosc înfricarea, agerei răsucituri de privire inspectând fortăreața noastră de piatră, fidelității atât de simple, cu care te-ai întors din libera vastitate a spațiilor?

Femeia păși și trânti ușa cuștei, cu vuiet sec. Șoimul își sburli penele agresiv, cu aripile deschise de atac și cu pliscul furios căscat. se înfruntară, amândoi străpungându-și privirile într'o încordare deopotrivă de crudă. Cum se urau! Șoimul tremura, gata să svâcnească. Am vrut să strig: „Păzește ochii!” — știind că acolo va lovi întâi. Dar n'a fost nevoie. Penele șoimului căzură treptat aripile se strânsă, ochii ocoliră în altă parte, iar pasărea cerului fu umilă și mizerabilă, sub cealaltă privire, ca un pui rebegit de curcă. Femeia îl apucă de o aripă și-l svârli cârpă, departe. *Vieux-Charles* se ghemui într'un ungher de piatră, cu mersul ciumpav și grotesc, cum calcă stângaciu pe pământ toate păsările înălțimilor.

Atunci mi-am adus aminte de om. Văzuse și nu se clintise. Imi păru că râde surd, cu râsul acela bătrân și inhuman, care mă înfiorase.

E un nebun, un biet nebun! — am hotărât de astădată definitiv. Amândoi sunt niște nebuni și nimic mai mult! Aș face mai bine să-mi strâng cât mai repede catrafusele de aci, să-i las cu nebunia lor, cu șoimul acesta laș și nevolnic, cu taina lor care va sfârși în una din diminețile acestea, înceștându-și unghiile unul în gâtul celuilalt.

Tăcerea era de-o măreție solemnă. Cerul boltit, de-o străvezime cristalică. Totul înalt, calm și imposibil ca eternitatea. Numai viața omenească și aci, ca oriunde, se svârcolea hidos ca o larvă tăiată, căutând să-și unească jumătățile despărțite în desgustător spasm.

Am trecut pe lângă om, cu ulcica mea ridicolă de leacuri, să-mi fac undeva, la loc ferit, oblojelile atât de sever poruncite. Șoimul se trase la picioarele omului. Iar omul, îl îndepărtă lovindu-l ciudos, cu râsul lui bătrân și înfricoșător, cu glasul lui surd:

— Și tu, netrebnice?... Așa dar și tu!... Șoimul ridică ochi omenești și triști. Se apropie, neînțelegând disgrația. Imi părea că imploră explicare pentru vina pe care nu și-o cunoștea. Când era aproape, omul cu obrazii în pumni, îl privea de deasupra un răstimp, ca pe-o jivină curioasă și vrednică de cea mai nemilostivă scârbă, apoi îl repezea cu piciorul:

— Și tu, netrebnice?... Haha! Așa dar și tu!... Ah! râsul acesta rău, ca râsul pușcăriașilor când le-a intrat pe ușa temniței, tovarăș nesperat, fostul lor aspru judecător, prăbușit în aceeași egală infamie.

Toți sunt nebuni. Și pasărea e molipsită de nebunia lor, întorcându-se de bună voie la tortură, în loc să-și ia sborul pentru totdeauna, în cerul pretutindeni deschis.

Legându-mi bandaje din batistă și pânza cămășii sfâșiată, nu mai doream acum să aflu nimic. Să scap cât mai repede de aci, să-mi văd de drum, să reviu la lumea aceia care mi se părea de aci, inaccesibilă. Eram vindecat definitiv de „liniștea calmantă a naturei”. Căci oricât de jalnică și nevrednică socotisem vreodată viața ticăloaselor târguri, devenea paradisiacă, față de iadul acestor trei vietăți, din închisoarea cu vinete creneluri.

După ce-am sfârșit, m'am cățărat pe-o stâncă înaltă, însetat să văd zorile la care mă voi întoarce mâine, poimâine, cât mai curând.

Piscurile coborau în amfiteatru. După vârful acesta pleșuv, se orânduiau alți munți cu păduri nepătrunse, iar departe de tot, în negurile albastrii, nu se vedeau, dar se ghiceau șesurile, cu șerpuiți sclipitoare de ape și cu reconfortantele orașe unde oamenii mulțimilor nu rămân niciodată singuri.

Gândul mi l-a rostit cu glas tare, omul răsărit lângă mine, fără să-l simt. L-a rostit aproape cum l-aș fi vorbit eu:

— Aci, viu să privesc spre viața celor de departe... Să privesc și câteodată să o regret...

— Și ce te oprește să te întorci? am întrebat brutal, aproape fără să-mi dau seama de imprudența cu care îmi călcam legământul.

Omul cu fața de mort, făcu un gest ostenit cu mâna. Și îndată își strânse brațele sgribulite. Vorbi, ca să-mi schimbe firul gândurilor și să înlătore întrebarea:

— E într'adevăr minunată priveliștea de aci. Mă întreb câteodată, ce fel de oameni sunt

aceștia din țara dumitale?... Cum trăesc?... Știi că pentru noi, orice țară e un fel de Franță mai prost întreținută și populată cu profesori de limbi bizare... Dar ceiace iubesc mai mult să privesc, e atunci când se ridică negurile, înainte de răsărit. Atunci totul e acoperit ca de-o zăpadă albă, peste care aurora pune o lumină trandafirie ca pe-un peisagiu polar, cu banchise și ninsori eterne.

— Știu, am răspuns. Tot așa este priveliștea deasupra norilor, când te-ai înălțat cu avionul la două și trei mii de metri... Jos plouă, e posomorît și umed ; deasupra dau de odată în soare și în senin veșnic, iar norii par într'adevăr dedesubt, o banchiză nesfârșită, cu zăpezi nepângărite de pas omenesc. Dumneata trebuie să cunoști aceasta prea bine...

— De ce numaidecât să cunosc?

— Fiindcă sunt sigur că și D-ta ai sburat! am dat drumul îndrăsneț bănuelii mele, devenită certitudine.

Omul râse, cu râsul acela bătrân și insuportabil :

— Ce fel ai pronunțat cuvintele : ...,Sânt singur că și D-ta ai sburat!... Parcă m'ai accepta cu un fel de generozitate, în legiunea sburătorilor D-tale!.. Unde sunt atâtea mii, mai meargă și nenorocitul acesta. E o cursă pe care vrei să mi-o întinzi? Crezi că așa, ai să-mi storci ceva și ai să-ți satisfaci curiozitatea care te roade de eri?...

Făcu o pauză. Acum nu mai vorbea cu nepăsarea politicoasă și distantă de eri. Glasul era rugător. S'ar fi spus că se teme de el și că apelează la generozitatea mea, să nu-l târâi unde se simte lunecând fără scăpare.

— Te-am rugat — continuă — te-am rugat să nu întrebi nimic. Să nu iscodești nimic. M'am încrezut în cuvântul dumitale.

— Dar nici nu întreb! am replicat cu aceeași siguranță cutezătoare, fiindcă simțeam cum vine spre noi ceasul confesiunii. Nu întreb : sânt sigur! Și ca să dovedesc că n'am iscodit, și că toată convingerea mi s'a oferit singură, sunt gata oricând să explic. Știu că ai sburat, fiindcă D-ta, cugeți și simți ca un sburător!

— Ta-ta-ta! Interessant!... Cârpa aceasta, un sburător! făcu omul, arătându-și brațele descărnate și toată înfățișarea mizerabilă. Ești după cum văd, un detectiv foarte fantezist.

— Nu sunt detectiv, și nu sunt deloc fantezist! am răspuns ofensat pentru această desconsiderație a calităților mele de jude instructor. Las la o parte episodul cu șoimul. Deși atât numai, ar fi destul ca să îndreptățească o convingere!... D-ta, ai participat la lupta aeriană, cum ar fi participat irezistibil, orice pilot de pe un aparat de vânatoare. Dar există altceva încă. Mai sigur.... Eri seară, când am vorbit despre toamna înaintată, eu am spus o prostie. Că n'ar fi plecat încă lăstunii. Confundam. D-ta m'ai corectat. Mi-ai amintit că lăstunii au plecat de mult, de la finele verii, odată cu pitulicele, grangurii și privighetorile. Mi-ai dovedit că ceia ce eu crezusem că sunt lăstuni, erau rândunelele care rămân printre ultimele păsări călătoare... Și mi-ai amintit viteza sborului de la cincizeci de kilometri pe oră, în sus. Mi-ai vorbit și despre alte păsări care zboară cu o sută cincizeci, pe oră, inițiindu-mă în taine la care nu m'am gândit niciodată : fiecare cât rezistă, cum caută să învingă diferite dificultăți de sbor și de osteneală... În sfârșit a fost singura chestiune care te-a însuflețit, fără să prinzi de veste. Tot timpul, și aseară și astăzi ai tăcut — în afară de atunci. Era nevoie ca să fiu detectiv — și încă fantezist — pentru a înțelege? Explicația venea firească. Toate aceste observații la care ai fost constrâns în singurătatea în care te afli : viteza sborului, direcția și ordinea de imigrațiune, înfine toate amănuntele inezizabile pentru profan, indicau un ochiu, un fel de a judeca și de a simți, care trădau omul care-a sburat. Am înțeles că prin aceasta, fără să vrei și fără să-ți dai seamă, ți-ai satisfăcut o trebuință imperioasă de a reduce lumea care te înconjoară la problemele care te preocupă ori te-au preocupat cândva, așa cum un matematic gândește și simte aritmetic, reducând frumusețea, problemele existenței, muzica, tot spectacolul lumii, la calculul celor patru operații. Aceasta e tot! După cum vezi n'a fost nevoie să întreb. Nici să iscodesc. Concluzia s'a oferit singură. Aș fi curios să aflu cum m'ai putea desminti! am sfârșit cu un surâs triumfător.

Omul tăcu, privind cu ochii coagulați în depărtările sinilii. Toată figura reintrase în neclintirea cadaverică, așa cum melcul se retrage în crustă. Degetele scheletice răsuceau însă un fir destrămat al hainei. Numai acest neînsemnat amănunt, îmi fu îndestul ca să înțeleg enervarea clocotind sub atât de împietrita înfățișare.

— Poate ai dreptate... încuviință într'un târziu.

— Mă mulțumesc și cu acest *poate*... Deși pentru om adevărat sburător, cuvântul a fost șters din vocabular. Lindberg n'a spus : *poate* voi sosi, *poate* voi traversa Atlanticul, *poate* voi ajunge la ora cutare!... A fixat ora și minutele când va sosi, și a sosit cu adevărat la ceasul fixat, cu aproximație de zece minute... Cu zece minute mai devreme...

— Cine e acest Lindberg?

„Cum, nu știi?” eram gata să întreb, scandalizat de atâta ignoranță. Pe urmă mi-am explicat că în pustiul de aci, era firesc poate să nu fi aflat nimic despre numele și fapta aviatorului american. Am reținut însă amănuntul, spunându-mi că va servi pentru a fixa o dată. Oamenii rupseseră așa dar legătura cu lumea, mai mult de un an. Și admirându-mi aptitudinile detectiv, în progres de la un ceas la altul, am răspuns recitând cu placiditate, ca un aliniat din Larousse :

— Lindberg e un tânăr american, de douăzeci și ceva de ani, care a traversat vara trecută, Atlanticul... singur și cu o pălărie de paiu. Abia câteva zile, după dispariția lui Nungesser și Coli. O! A fost la Paris, un moment care nu se poate uita niciodată. Toți îl așteptau, dar nimeni nu credea într'adevăr că va ajunge... Cu zece minute înainte de ceasul hotărât, apare un avion. Aterizează ca la el acasă. Coboară un băețandru înalt cât o prăjină, după ce scotocește în carlingă ceva — își căuta pălăria de paiu. Și se presintă cu simplitate : „Eu... Lindberg!” Lăcrimau oamenii pe stradă de emoție, dar poate mai mult plâneau parizienii pentru Nungesser.

Omul nu se clinti, cu bărbia prinsă în pumni, deasupra depărtărilor vaste, neliniștitor de goale și mute.

Vorbi târziu, ca pentru el singur, cum îl surprinsesem vorbind eri :

— Cineva a trecut Atlanticul... Și n'a fost un francez... Nungesser a dispărut... Așa dar trăia. N'a căzut în războiu...

— Nu! am răspuns deși nu mă întrebasese (In aceiași vreme notam această dovadă de ignorare, care îndepărtă peste toate prevederile, data când omul se desprinsese de restul universului). Nungesser n'a căzut în războiu, dar a căzut tot așa de brav cum ar fi murit pe front, încercând să dea Franței gloria celui dintâi sbor peste Atlantic... De altfel, bătălia aerului, se poate spune că n'a conținut. A schimbat numai de front. Dacă nu se dau lupte cu mitraliere, se dau pentru a cuceri distanțele. Lindberg a trecut, primul, Atlanticul. După el Chamberlain. După Chamberlain, alți aviatori, germani aceștia, au făcut drumul îndărăt, din Europa în America. Și alți americani au traversat Pacificul... Ar trebui să citez un întreg anuar al aviației mondiale, ca să enumăr toate recordurile, lupta aceasta într'adevăr eroică pentru a stăpâni văzduhul. E o cursă grandioasă... Ce importă un mort, doi, o sută și o mie de morți? După ei rămâne fapta și după fapta lor, pentru amintirea oamenilor, legenda; ca după un Guynemer...

— Hein?

Omul se afla cu obrazul coborât de tot spre pământ și cu ochii apăsați în podul palmelor. Am crezut că n'a auzit. De aceia am repetat :

— ...ca după un Roland Garros sau după un Guynemer.

Omul ridică spre mine o față mai albă ca varul, cu ochii stinși, de orb. Și deodată obrazul se crispă în râsul acela neomenesc. Întrebă surd, cu o curiozitate sarcastică :

— Există o legendă Guynemer?

— Dacă există o legendă Guynemer! i-am smuls cuvintele de pe buze cu înfocare, fiindcă era numele celui mai pur și mai legendar dintre eroii văzduhului. Dar pe ce lume ai trăit, domnule? m'am indignat, ridicându-mă în picioare de pe blocul de piatră și gesticulând înălțimilor. Te com-

pățimesc, dacă nici nu i-ai auzit măcar numele. Te compățimesc, dacă în existența aceasta absurdă și imposibilă de aci, nu cunoști și n'ai auzit nimic din viața unui supraom care a reabilitat și înnobilit veacul... Omul acela care după toate victoriile, s'a ridicat într'un sfârșit de bătălie atât de sus, încât nu s'a mai întors niciodată, cașicum cerul a voit să-l absoarbă, ca să-l cruțe de moartea pământenilor de rând, în putreziciune și în hâzenie. În cărțile de citire din țara dumitale, domnule, copiii învață alături de legenda Jeanei d'Arc, viața și sfârșitul căpitanului Guynemer, invincibilul, iar dumneata întrebi ca despre un biet fost pilot oarecare, ca mine și ca dumneata... Ca să înțelegi cine a fost Guynemer, gândește numai la cucernicia fără precedent a mulțimei, îndeobște vulgară și sgomotoasă, pășind în vârful picioarelor și vorbind în șoaptă, când dormea Guynemer, sfârșit de oste-neală, după o bătălie în care culcase câte două și trei avioane vrăjmase într'o singură zi. Gândește la sfârșitul acela misterios și plin de noblețe, cum nu l-ar fi imaginat nici o baladă : Guynemer, pierdut în văzduhuri, fără să lase o urmă a aparatului, fără ca nimeni să-i găsească vreodată corpul. Nici sânge, nici așchii, nici cadavru carbonizat! Nici un mormânt. Om al cerului, l-a luat cerul și nu l-a mai redat viermuelii pământeste, ca să-l păstreze pur și intact, până la sfârșitul sfârșiturilor. Iar D-ta, întrebi dacă există o legendă Guynemer! Ii ofensezi memoria... Nu sunt francez ca D-ta, dar dacă aș fi, n'ai cuteza să-i pomenești numele cu ricanarea aceasta, să-l profanezi cu rânjelul acesta de ratat, de sperjur, de declasat, de mai știi eu cine ești și ce infamie te-a adus aci!...

M'am oprit, fiindcă așa, în picioare cum mă aflam și ridicasem glasul în înfocarea acestei perorații, mă așezasem de bună seamă într'un punct de încrucișare a ecoului. Glasul mi se întorcea amplificat de patru și de cinci ecouri, ca și cum ar fi strigat toți munții deodată deșteptați din tăcerea lor mormântală și ar fi răcnit bietului om strivit de pe stâncă toate blestemele țâșnite dintr'o sută de neîndurate guri. M'am auzit și a fost atâta destul, ca să-mi apar ridicol, odios și inutil crud, cu acest fost om. Hotărît, nebunia lor era contagioasă.

Mi-am șters fruntea și m'am întors umil și pocăit, către necunoscut :

— Te rog să mă ierți... Nu știi ce-am avut. Ce viperă m'a mușcat. Nu-mi dau seamă cum am ajuns să pronunț cuvintele acestea atât de... așa de... însfârșit ignominiile cu care am recom-pensat ca un netrebnic, o ospitalitate atât de... așa de...

Omul desprinsese încet fruntea din palme și mă privi de jos în sus, cu ochii în care mă așteptasem să-i văd împrôșcând fosforice fulgere de mânie, și care nu erau decât tot așa de coagulați ca întotdeauna. Râse cu râsul lui înfricoșător :

— În amintirea acestui Guynemer, te-am scuzat, domnule. Am înțeles că-ți aperi o legendă scumpă... Ce însemn eu, aci, o cârpă umană, față de o legendă! Ai toată dreptatea... Recunosc că destinul i-a acordat toate favorurile acestui Guynemer... Să doboare în viața-i scurtă, cincizeci de avioane boșe...

— De unde știi că a trântit exact cincizeci? am întrebat repede, amintindu-mi sigur că n'am rostit cifra și surprins că omul mi-o spunea exact, cum stătea scrisă în carnetul de sbor.

— Ah! Am spus cincizeci? Și am ghicit? Rostisem o cifră la întâmplare... Să presupunem așa dar că această cifră e cea bună ; lucrul n'are nici o importanță. Și cum spuneam : să doboare cincizeci de avioane boșe, să moară tânăr, implică glorie, să nu cunoască toată mizeria care te învâluie încetul cu încetul cu anii, să lase în urmă o admirabilă legendă menționată și în manualele de școală alături de Jeana d'Arc, și să-și găsească până și în creerul cel mai pustiu al munților, un apărător atât de înverșunat ca D-ta — recunoaște te rog, domnule, că destinul n'a fost de fel ingrat cu acest Guynemer! E drept, că a plătit gloria și legenda cu moartea. Dar moartea nu e un preț prea scump. Dimpotrivă... Să ne imaginăm o clipă că se supraviețuiea. Atunci, cine știe dacă gloria rămânea tot atât de intactă și dacă legenda îi găsea tot atâtea virtuți nepământene! Viața nu cruță pe nimeni, dar mai cu seamă se așarneau împotriva eroilor. Singura cuminenție a eroilor, e să știe a muri la vreme. Imaginează-ți o Jeana d'Arc, bătrână și surdă. Un erou în papuci, pe care îl înșeală nevasta și care are procese cu vecinii... Pe un asemenea erou îl respinge legenda. Trivialul co-

tidianului îl coboară la nivelul comun. Acestea toate, pentru Guynemer al dumitale. Să-i fie sufletul ușor acolo unde se află și să mulțumească providenței, că l-a păstrat intact pentru legendă....

— În orice caz, am spus cu un surâs de conciliere, dacă Guynemer are ceva de mulțumit providenței, D-tale nu-ți rămâne dator cu nimic. Imi pare că nu împărtășești de fel, entuziasmul meu și al unei lumi întregi, pentru destinul lui.

— Aci, unde mă aflu și cum mă aflu, nu pot să împărtășesc nici un fel de entuziasm pentru destinul lui Guynemer! răspunse sec omul și se ridică.

Șoimul care așteptase undeva, ascuns după vre-o înălțime, veni în sbor lin spre noi, încercând să aterizeze pe umărul omului, cum va fi fost deprins. Necunoscutul îl respinse cu desgust, iar pasărea se rostogoli în țărână. :

— Uite ce destin îl așteaptă, pe oricare!... L-ai văzut acolo, sus?... Numai bravură ; întruparea temerității... Și pe urmă l-ai văzut și dincoace, jos, cum nu poate înfrunta o privire? Se târâie ca o arătare vulgară de curte. Se milogeste și te scârbește... Cine-ți garantează oare, că alta ar fi fost soarta lui Guynemer al dumitale, dacă am presupune prin absurd, că nu s'ar fi volatilizat, cum vrea legenda atât de ciudat, dar mai ales, atât de oportun, în aer?

„Judeci după dumneata — am voit să spun. Fiindcă dumneata suporti tirania unei femei, fiindcă expiezi cine știe ce vină sau eroare necunoscută, îți imaginezi drept consolare, că și un Guynemer ar fi acceptat capitulările muritorilor de rând”.

Dar nu mi-am rostit gândul. Acum eram calm și încă rușinat de explozia de adineaori. Am făcut numai un gest vag, cu mâna.

Omul mă privi în față atât de rece, încât am întors ochii să nu-i văd râsul înfricoșat. Vorbi :

— Știi ce ai gândit... Ai vrut să spui că judec după mine, fiindcă sunt aci unde mă aflu și simt așa cum mă aflu. Aceasta ai vrut să spui. Știi, căci de unsprezece ani, decând n'am înaintea decât o singură față omenească, am învățat să citesc gândul fără să-l mai aștept rostit. Dacă aceasta ai voit să-mi răspunzi, îți declar că ai, poate, dreptate. Judec prin mine, fiindcă nimeni nu poate evada din el însuși. Poate evada din lume ; dar pe el e osândit să se poarte cu el...

— Nu prea înțeleg, am mărturisit. Inșă găsesc excesiv să atribui lui Guynemer, un fel de a gândi și de a simți confecționat după chipul și asemănarea dumitale. Sunt memorii care nu se cuvin profanate...

— Ce știi, dumneata?! strânse necunoscutul din umerii sgribuliți și rămase cu ochii opaci, privind dincolo de depărtări.

Se întoarse brusc. Imi puse amândouă mâinile pe umeri, cu o familiaritate neașteptată, și fixându-mă întâia dată omeneste în ochi, întrebă :

— Mărturisește drept, ce gândești despre mine?

— Nu-mi permit să gândesc nimic! am răspuns, ferindu-mi privirea, fiindcă întrebarea din ochi era încă mai dureroasă și mai insuportabilă, ca resignarea sleită din totdeauna.

— Și mâine?... Când ai să te întorci în lumea dumitale.

— Când am să mă întorc în lumea mea, am să uit drumul care duce aci... Ce-am văzut, ce-am vorbit, ce-am gândit... Tot. Tot! Cum se șterge un vis absurd, îndată ce ai deschis ochii la lumina reconfortantă a zilei. Am jurat doar...

Omul își trase mâinele de pe umerii mei, și mâinele căzură dealungul trupului, neînsuflețite. Se așează din nou pe piatră, uitându-se spre ceața șesurilor.

Cu privirea lungită în nevăzutele depărtări, spre occident, vorbi atât de încet încât trebui să mă aplec spre el, ca să aud :

— Când vreau să-mi amintesc lumea aceasta unde te întorci dumneata, nu-mi apare nici hangarul din care aparatul aștepta scos, înconjurat de mecanici... Nici chipul unui camarad. Nici o figură lămurită de cunoscut sau de rudă. Totul e șters. Toți nu mai au figură. Sunt o procesie de umbre, care-și ascund fața în mâini. Iar absurd de limpede și de viu, îmi apare numai un colț

din Bulevardul Haussmann cu Rue de Havre. O vitrină cu bară de alamă, unde o singură dată m'am rezemat. Văd tramvaele trecând. Tramvaiul 15. Și autobuzele... Autobuzul A K : gara Saint-Lazare—gara de Lyon ; A I : gara Saint-Lazare—Place Saint-Michel, A F : Grandes Carrières—Gara Montparnasse... Un domn citind ziarul pe platformă. Un licean. cu ghiozdanul sub pelerină, acățându-se din mers. O midinetă chicotind la brațul unui tânăr cu pardesiu cafeniu... Altădată tabloul se întunecă. Plouă... În asfaltul ud se reflectează luminile. Roțile taxiurilor derapează. Domnul are umbrela șuruind de ploaie și midineta impermeabil efin, de la soldul galeriilor La Fayette. Dar colțul e întotdeauna același. Imi sună în urechi șusuitul roților cauciucate, glasurile omenеști ; imi barează orice altă priveliște în ochi, firmele zugrăvite, vitrina debitului de tabac. Nu m'am oprit acolo decât o singură dată, câteva minute, cât un prieten a intrat să cumpere un pachet de țigări. Și printr'un capriciu al amintirii, din tot Parisul, din tot ce-am trăit, din tot ce se mai află poate acolo încă scump mie, n'am păstrat decât această imagine. Vreau s'o alung.... Să chem alte momente care-mi sunt de o mie de ori dragi, figurile celor ai mei... O pâclă imi acopere totul, și apare această și numai această priveliște... Poate fiindcă în clipa aceea, undeva mi se hotăra soarta.... Imi amintesc că am tresărit fără motiv, când a apărut prietenul lângă mine, cașicum m'ar fi atins un mesager al nevăzutului. Priveam spre Rue Taitbout, unde bulevardul sfârșește....

— Sfârșea! am corectat. Acum e tăiat linie dreaptă, până în Bulevard Montmartre.

— Posibil. Atâtea se vor fi schimbat de atunci!

După o pauză :

— N'am vrut să mai știu niciodată, nimic... Pentru mine viața cea din afară e suspendată de acum unsprezece ani... Ți-aș spune că uneori, când mă aflu aci, pe piatra aceasta sondând în deșert depărtările invizibile, mă întreb dacă Franța e astăzi regat, ori imperiu sau a rămas tot republică... Și desigur, d-ta nu m'ai crede, cum nu mă crezi acum. Atât știu, fără să fi aflat de la nimeni. Că Franța a sfârșit războiul victoriosă. De aceasta n'am nici o îndoială. Știi că altfel, nu putea fi...

„E un mistificator — am gândit — un mistificator neîndemânatec și de prost gust. Cum poate cineva în mijlocul Europei și în *plin secolul al douăzecilea* — cum se scrie în ziare — să nu cunoască dacă Franța e republică ori imperiu? L-am crezut pe rând, un criminal, un nefericit, mai apoi un nebun — dar e numai un mistificator de cea mai vulgară speță”.

Omul râse înăbușit, cu mâinile încrucișate pe piept. Imi ghicise și acest gând :

— Așa e că nu poți crede în această imposibilă ignoranță? Cum aș putea să te conving? Domnule, viața depășește mai des decât se crede, fantasmagoriile imaginației.

Pe urmă se ridică, făcu câțiva pași, se întoarse și își luă locul, pe piatră :

— Știi, dumneata, ce fac eu de un ceas?... De un ceas dau târcoale spovedaniei. Cred că și D-ta ai înțeles, mă compătimești și îți surâzi cu satisfacție, fiindcă vezi că ți s'au împlinit previziunile. O știu aceasta și mă umilește. Aș vrea să tac — dar poți cunoaște dumneata ce înseamnă să taci de unsprezece ani? Ți-o spune aceasta un fost om, care s'a crezut odată îndestul de tare, ca să dorească singurătatea și să trăiască în singurătate. ...Și eri m'am temut de mine. De aceea te-am rugat să nu întrebi. Să nu iscodești. Iar astăzi viu singur, să-ți vorbesc fără să mă întrebi și fără să mă iscodești. Să-ți cerșesc ascultare... Aceasta, domnule, fiindcă nu există tortură mai înfricoșătoare ca tăcerea. Fiindcă nu o pot suporta, criminalii se întorc la locul unde au făptuit crima, vorbesc prin somn, caută o femeie pierdută ori un tovarăș întâmplător de beție, să se destăinuiască și să-și retrăiască infamia... Există la noi un ordin ciudat de călugărițe. Din clipa când îmbracă haina călugărească până la moarte, își iau legământul să nu mai schimbe între ele nici un cuvânt, decât întâmpinarea de câte ori se întâlnesc pe culoarele mănăstirii : „Sora mea, amintește-ți că ai să mori!”... Dar și acestora le rămâne o eliberare. Pe patul morții au dreptul la spovedanie. Aci, eu rămân pentru totdeauna zăvorit în mine însumi. Nici o eliberare nu mi-e îngăduită. Iar în această teribilă mizerie, vezi că mai am încă îndestulă tărie să rămân egoist. Căci ți-am vorbit tot

timpul numai despre mine. Uit că și Elsa e condamnată la același supliciu. Cred că ai înțeles, domnule, că solitudinea noastră e încă mai înspăimântătoare, fiindcă e singurătate în doi.

Omul părăsi piatra și mi se așază în față, scormonindu-mi privirea să ghicească un început de neîncredere sau de batjocură. Nu descoperi niciuna, nici alta. M'am simțit dator să vorbesc, pentru a-i dovedi oarecare înțelegere :

— Intre bărbat și femei nu poate exista niciodată decât singurătate în doi. Iubirea nu este decât singurătate în doi. Sunt două suflete care se caută și rămân numai două corpuri care s'au găsit.

— Generalități banale, mă întrerupse omul cu nerăbdare. Înțelepciune efimă, care se vinde cu șaizeci de centime sută de duzini, costul unei broșure de maxime. Nu la aceasta m'am gândit. Înțelege-mă domnule, că nu mă aflu aci pentru a debita experiența altora, cugetarea altora, amabile considerații generale și toate paradoxele cu care cea mai mediocră nulitate, apare inteligentă și spirituală la un pahar de aperitive. Toate acestea îmi sunt indiferente. Pe mine nu mă interesează decât cazul meu, experiența mea, dacă vrei, catastrofa mea. Restul universului mă desinteresează. Plătesc pentru mine, nu pentru restul umanității... ...Observi domnule, că nu te mai întreb dacă ești ori nu dispus să mă ascuți? Știu că de aseară nu aștepti altceva... Mărturisește, că ești satisfăcut mai repede decât te așteptai...

Necunoscutul se sgribuli, chircit pe piatră, înfășurându-și genunchii cu mâinele împresurate și privind în pământ. Nu-i mai vedeam decât ceafa slabă și părul alb — înduioșător contrast : un gât subțire de copil, cu păr de moșneag.

— Imaginează-ți, domnule, un tânăr... la un țărm de mare, la o plajă frivolă... sau mai bine : A fost undeva un copil aproape, care n'a dorit altceva, de pe băncile școlii, decât... înfine, n'a...

Se opri și împinse depărtările cu amândoză mâinele. Apoi păru că le atrage la piept :

— Nu! Așa n'am să ajung nici odată la un sfârșit. Nu-ți povestesc o întâmplare imaginară. E vorba de mine... Am fost așa dar, și eu, după cum ai ghicit, un pilot ca dumneata și poate chiar ca acel Guynemer pentru a cărui memorie erai gata să mă sfășii. Eram tânăr, aproape un copil, și după cât se spunea, îndestul de curajos. Voluntar, am debutat cu o victorie, care mi-a adus un soi de glorie timpurie, medalie militară și citațiune, la o vârstă când alții își tapează încă părinții cu o piesă de cinci franci pentru biletul de cinematograf... De altfel, aceste amănunte nu interesează. Căci n'am rămas la primul avion doborât și la prima medalie. Doi ani, n'am trăit decât pentru aceasta. Copil nu visasem decât aceasta ; de cum am îmbrăcat uniformă n'am realizat decât aceasta. Poate pentru unii voi fi părut un ambițios : pentru alții un copilandru zănatic, cu simțul de conservare atrofiat. Ce importă acum, ceiace numiai dumneata, mai înainte „mobilul” actelor? Mă întreb, și nu descopăr nobleța acestui mobil... Poate fiindcă totul îmi pare foarte îndepărtat... trăit în altă viață... Mă uit la mâinele acestea, îmi pipăi oasele acestea, ale feței... Sunt ale mele și nu mă recunosc în ele. Dacă în această materie pipăibilă nu mă mai recunosc, nimic din ce-a fost nu mă supraviețuiește, cum aș regăsi oare sufletul de atunci, sufletul care este inezizabil și nestatornic?

Mă întovărășea pretutindeni o mică glorie, dar domnule, n'o căutasem. Actele mele îmi păreau dictate de o putere necunoscută și imperioasă : poate porunca de dincolo de timp, a atâtor și atâtor înaintași. Nu știu cum este definit și explicat eroismul. Eu îl socot o posedare. Fiindcă tot ce am săvârșit curajos, îmi venea de dincolo de mine. Eram lucid până la cel mai mărunț amănunt, calculam fiecare mișcare, scomptam fiecare greșală și șovăială a inamicului cu o răceală de ghiță : dar nu eram eu, ci numai procuristul unei puteri care mă depășea și mă stăpânea. Oare un somnambul nu săvârșește cu simplitate, cu precizie și fără rizic, lucruri mai grele decât le-ar putea înfăptui vreodată, în deplinătatea conștiinței? E desigur o mizeră explicare, care ar ridica într'un singur glas, scandalizând, toți comentatorii de birou și de bibliotecă ai „vieților eroice”! Dar puțin îmi pasă și acum, după cum și atunci puțin mă interesa explicarea și interpretarea actelor mele. Eu înfăptuiam — alții interpretau, într'o desgustătoare neînțelegere și mai desgustătoare întrecere de platitudini.

Eu și atâția camarazi ai mei, fiindcă alcătuiaam legiune, iar între dâșii nu mă aflam poate nici printre cei dintâi, dar nici printre cei din urmă...

Doi ani, am schimbat astfel, front după front și escadrilă după escadrilă. Mă atrăgea primejdia. O căutam. Alergam urde se anunța mai plină de amenințări. Căci nu trăiam decât sub stăpânirea ei. Ți-am spus, domnule, că eram posedat.

Douăzeci și unu, douăzeci și doi de ani, e vârsta când suspini pe o bancă, sub lumina lunară după o pereche de ochi ; când febril aștepti ceasul unei întâlniri de dragoste ; când îți urzești proiecte de fericire îndelungă și calmă — eu n'am cunoscut nimic din toate acestea. Mă înălțam de fiecare dată, cu mai mulți sorți să mă prăbușesc carbonizat, în sfărâmături de oase, carne, așchii și pământ, decât să mă întorc victorios pe câmpul de aterizare, unde mă așteptau mâini întinse prietenește și un fel de uimire, că și de astădată tot m'am întors. Și totuși mă întorceam... Viața de toată ziua, când pășeam pe pământ, când schimbam glume cu prietenii, când petreceam câteva ceasuri de permisie printre ai mei, mi se părea nefirească, străină, netrăită. Adevărata viață era numai cea de sus, când aplecat zăream dedesubt gurile de crater ale frontului, șanțurile bizare, gâturile cenușii de tun înălțate peste meterese, masele omenești mișcându-se în nori de fum, și când vedeam ivindu-se în geana cerului un aparat dușman. Da! Atunci, domnule, și numai atunci, trăiam într'adevăr. Dacă acesta se numește eroism ; eroismul e atunci virtutea cea mai ușoară. Virtutea peștelui care trăiește în apă și a păsării care trăiește în aer. E acceptarea docilă și pasivă a funcției, cum să spun? a destinului pentru care ai fost creat. Te rog, domnule, să crezi că nu vreau de fel să susțiu paradoxe. Sunt numai concluziile logice, ale unor ani îndelunghi de meditațiune, în care am voit să mă explic mie însumi. Unii sunt născuți să-și petreacă întreaga viață în fața unui birou ; alții să meargă în fața primejdiei. Nu este nici un merit excepțional, domnule, când cel născut pentru birou rămâne la birou și când cel născut să provoace primejdia, aleargă întru întâmpinarea ei. Nefiresc și extraordinar și supraomnesc ar fi dacă cel predestinat biroului, împins de o desaxare subită a orânduelilor, ar porni să înfrunte primejdia pentru care n'a fost pregătit, și când cel născut pentru primejdie, s'ar resemna monotoniei fără surprize, a unui orar de percepție. Cum vezi, domnule, vorbesc fără nici o vanitate. Dacă voi fi săvârșit fapte de oarecare bravură, nu-mi descopăr mai mare merit, decât al celor care în vremea când mă întorceam cu aparatul străpuns de gloanțe, își puneau cataplasme și beau ceaiu de teiu. Îndeplineam, ceiaze-mi era scris să îndeplinesc. Nimeni nu-și poate evita destinul. Că eram un brav? Că mi se numărau cu uimire isprăvile eroice? Haha! Dar socotește, domnule, numai aceasta, că dintr'o companie de infanterie, intrată în foc, la Verdun, cei mai mulți soldați nu aveau nici o șansă la o mie să se mai întoarcă, obscuri și anonimi căzuți ca să mărească statistica de pierderi a unei bătălii, pe când într'o luptă aeriană, unde ești tu singur stăpân și deții inițiativa, ai măcar tot atâția sorți să te întorci intact, câți aveai să cazi doborât. Socotește, domnule, că ceiaze trăiam eu, nu însemna nimic excepțional, ci era viața tuturor de atunci, cu abnegația de atunci și cu sângele rece de atunci. Printre ceilalți copilandri de vârsta mea, eu eram încă un privilegiat. Fiindcă din văzduh, reveneam la un așternut cald și capitonat, la o masă copioasă, la înveselire și la confort. Eram un animal de lux, cum sunt caii de curse, ținuți în boxă amenajată special, ventilată, la temperatură egală și înconjurați de toate atențiile, fiindcă vor concura la marele Derby. Pe când în vremea aceasta, ceilalți frați ai mei, de aceeași vârstă, de același sânge și cu aceleași drepturi omenești, trebuiau să se târâie în șanțuri glodoase sub canonadă, să doarmă în scorburile de pământ, să-și împrumute pipa de la unul la altul, să se mulțumească cu drojdia de pe fundul unui bidon coclit, și după ce s'au târât luni și luni în grote subpământene, pierzând tot ce-i mai lega de umanitate, să moară înainte de a fi ridicat capul din glod cu creerii improșcați de o granată. Era, domnule, vremea când părinții nu știau unde se află risipite osemintele copiilor și când nimeni nu se gândea la cruzimea aceasta monstruoasă, de a smulge acești copilandri din moleșeala atmosferei în care fuseseră crescuți, din admirația pentru celebre îndrăgostite, cu teorii ale adulterelor mondene, cu toate sutele de piese și de romane care studiau cazul cutare

și cutare, toate nimicurile psihologice și schimonoselile de buduoar, pentru a-i svârli brutal într-o realitate năpraznică, unde singura datorie, voluptate, fericire și glorie, era acceptarea morții. Abia deschiseseră ochii la toate miracolele vieții și această viață le era interzisă, să se ofere cu un chiot de fericire morții... Poate sunt plicticoase, domnule, toate aceste amintiri. Poate lumea din care vii dumneata, demult le-a uitat. Pentru mine sunt încă proaspete, fiindcă viața mea e suspendată de acum unsprezece ani și am trăit față în față, în pustietatea de aci, numai cu această unică realitate.

Dar, domnule, nu pentru ați înșira astfel de suveniruri, m'am abătut de la firul istorisirii mele. Ci numai pentru a arăta cu insistență că eram încă depe atunci, îndestul de sever cu mine însumi. Nu-mi recunoșteam nimic din ceiace, excepțional și demn de laudă, îmi atribuiau poate comandanții și anecdotele ziarelor. Dimpotrivă. În simplitatea mea dreaptă, mă socoteam inferior milioanei de camarzi de arme; fiindcă mie îmi era îngăduit să-mi risc viața exercitându-mi o pasiune, pe când ceilalți, cei de jos, erau mânați în turmă să-și îndeplinească în anonim spăimântătoarea lor datorie. La aceasta mă gândeam, domnule, de câte ori pregăteam apașatul să mă înalț. Și aceasta explica, de unde îmi venea modestia, simplitatea și mahnirea, care pentru mulțime și reporterii ziarelor, dădeau înfățișării mele o coloratură romantică.

Până când, domnule, într-o dimineață nu m'am mai întors. N'am fost absorbit de cer, cum spuneai adineaori despre eroul dumitale, Guynemer, pe care legenda l-a voit cruțat de moartea vulgară, în țărână și scrum. Acest privilegiu mi-a fost interzis.

Nici nu știu cum am căzut. Nici nu știu cum m'am ridicat. Nici nu știu cât am zăcut. Scurt, îmi străfulgeră amintirea valului de sânge năvălind pe buze și smucitura cu care am încercat să ridic aparatul, când am văzut pământul apropiindu-se vertiginos. Smucitura n'a întrerupt căderea, dar a îndulcit lovitura. Prin ceață îmi aduc aminte că m'am târât câțiva pași, am îngenunchiat și am căzut cu fața în jos, în clipa când aparatul devenea vâlvătaie de flăcări.

Omul se opri. Incruntat, bătu aerul cu pumnul.

— Că n'am rămas atunci, să ard, rug omenesc!... Domnule, camarazii îmi spuneau în glumă, că încheiasem un pact cu cerul. Altfel, nu-și explicau cum de atâtea ori scăpasem intact din primejdii, de unde nu mai fusese îngăduită nici o speranță. Și în acest pact, credeam și eu! Cerul mă cruța, fiindcă îi fusese fidel. Dar, domnule, din clipa aceia pactul nostru a încetat. Cerul m'a părăsit. În loc să mă trimită carbonizat pământului, m'a păstrat pentru un sfârșit mai teribil ca moartea. De ce, domnule, mă întreb și astăzi, de ce m'am târât pe brânci, ca un vierme să-mi salvez viața, în loc să rămân lângă aparatul care-mi oferea credincios, până la sfârșit moartea prin focul care purifică?

Necunoscutul râse, cu râsul lui inhuman:

— Vezi, că nu oricărui, providența îi acordă un sfârșit atât de simplu, de teatral și de generos, ca lui Guynemer, al dumitale!

Își prinse tâmplele în palmele străvezii și continuă:

— Ce să povestesc despre lumile dintre viață și moarte, strămutat din lazaret în lazaret, până când am ajuns în spitalul din fundul Silesiei? N'am eșit din mușenia încăpățânată, decât atunci când am înțeles că nimeni nu-mi bănuia adevăratul nume. Din movila de metale arse a aparatului, nu rămăsese nici o urmă precisă pentru identificare. Nu purtam nici un document, nici o tăbliță. Am rostit un nume la întâmplare, și am rămas cu el, scris cu creta pe placa dela căpătâiu. Ce mândrie m'a împins să-mi ascund numele? Poate ispita pierzaniei... Atunci judecam altfel. Imi spuneam că odată confundat în marele anonim, îmi va fi mai ușor să încerc o evadare. Căci la aceasta am fost hotărât, îndată ce-am înțeles unde mă aflu, între două accese de delir, și înainte încă de a putea duce singur la gură, lingurița cu doctorie.

Domnule, de aci începe ceiace nu trebuia să fie.

În adâncul cel mai îndepărtat al Silesiei, în orașelul acela fără însemnătate, mă aflu singurul francez între răniții prizonieri, ruși, italieni, români și sârbi.

Nu eram tratați cu prea mare delicateță. Medicii arătau surpriză în fiecare dimineață că mă regăseau încă suflând. Infirmierele erau plictisite de această prea lungă agonie. O spuneau fără milă, fiindcă mila devenise atunci un sentiment tocit. Eram întâia oară singur, condamnat la izolare, rămas să mă mistui în mine însumi. Nemișcat, cu ochii în plafon, așteptam moartea cu o mare liniște. Și ciudat : o doream ! Imi pipăisem cu toată panica aceia cunoscută a răniților, picioarele și mâinile, să mă conving că sunt întregi. M'am temut întotdeauna de un picior amputat, ca de-o desonoare a corpului. Eram întreg. Nimic nu intervenise nou, care să facă mai imposibilă o evadare, decum mi se păruse atunci când într'acest scop, îmi ascunsesem numele. Eram întreg, orașul părea tihnit, paza slabă : rămânea numai să mă însănătoșesc și să-mi pregătesc fuga cu îndestulă prudență ; și totuși nu doream însănătoșirea și nu mă mai gândeam la evadare. Despre ai mei, îmi aminteam cu răceală. Cu indiferență mă gândeam și la camarazi și la sborurile pe care aş fi putut să le reiau, la faima care ar fi fost transmisă de toate aparatele fără fir ale lunii : „Cunoscutul aviator francez, evadat din captivitatea germană și-a reluat sborurile și inaugurând seria glorioaselor lupte, a doborât eri un Aviatie și un Focker, ambele căzute în flăcări”. Cunoscutul aviator !... Glorioasele lupte !... Totul îmi devenise indiferent. Ceva era suprimat în mine. Nu mă mai atrăgeau, după cum nu-mi spuneau nimic. Domnule, aceasta era. Pactul între mine și cer încetase. Odată coborât la pământ, fusesem redat pământului. Adică îmi fusesem redat mie însumi. Puterea teribilă care mă poseda, se scursese din vine odată cu sângele rănilor. Devenisem un biet copilandru ca oricare altul, care nu-și trăise viața și care decât să o trăiască așa cum o îngăduiau numai acele vremuri, își aștepta cu bucurie moartea, fiindcă moartea îi aducea calmul veșnic. La aceasta gândeam cu ochii în plafon, înconjurat de o lume care îmi era streină. Nu-mi mai era dușmană. Ci îmi era numai străină.

Omul își apăsă ochii în podul palmelor, tăcu. Nu puteam crede că a isprăvit, fiindcă nu-mi deslegase încă taina. Și nu isprăvisese intra'devăr.

Continuă, fără să-și dezvelească ochii :

— Te-ai întrebat, domnule, de ce pasiunea degradează oamenii, numiți „mari”, și de ce înobilează numai pe cei mediocri ? Eu n'am înțeles niciodată. Imi compăttimeam camarazii, pe care îi știam bravi, loiali și de-o mare noblețe a sufletului, și pe care îi vedeam indisolubil și stupid legați de femeiuști instabile și frivole, din neamulh ielor ce-și petrec ziua în fața oglinzii văpsindu-și buzele verificându-și buclele părului și cutele rochiei, chemându-și prietenele de douăsprezece ori în douăsprezece ceasuri, să le întrebe dacă le-a sosit pălăria, dacă au fost la cutare ceai și dacă au aflat cine s'a mai logodit, cu ce dotă și spre desolarea cărui amant. Domnule, pentru mine asemenea femei nu existau. Insemnau un al treilea sex, v gar și degradator. În vagile mele reverii de adolescent, îmi făcusem de câteva ori, fugar o imagineconfuză, despre o femee unică, neasemănându-se cu nici una alta. Cine n'a cunoscut această însetare a imposibilului la douăzeci de ani ? Eu trecusem peste aceasta îndată, fiindcă fusesem până atunci reținut cu toată viața la altceva : la avionul meu, la sborurile mele, la atacurile și victoriile mele. Acum eram singur și imaginea se lămurea înzistentă. Când închipuiam o fericire pentru zilele ce-ar putea să vie, în caz când moartea m'ar refuza, nu-mi apărea decât sub forma unei femei care să-mi cuprindă în mâna subțire fruntea încinsă de febră, să aplece asupra mea ochi înțelegători și să-mi vorbească așa cum nu-mi vorbise încă nimeni. Era firește vârsta care își cerea revanșa, singurătatea, lumea nouă de gânduri care-mi clocotea în mine și n'avea cui se împărtași. Domnule, cu fiecare zi trecută imaginea aceasta se lămurea și totuși nu-i cunoșteam culoarea ochilor, nici a părului, nici glasul : îmi era prezentă și n'avea încă ființă. O chema gândul și simțurile mele, o chema o tinerețe care încă nu trăise și se cerea trăită...

Și domnule, într'o dimineață când am deschis ochii cu senzația unei fericiri încă nesimțite, această femee se afla în haina ei albă de infirmieră, pe marginea patului meu, îmi cuprinsese cu palmele fruntea mea și îmi vorbea limba mea, întocmai cum o cerșisem imposibilului. O recunoș-

team, deși niciodată nu o văzusem. Imi surâdea și surâsul m'a readus la viața vârstei mele. Era cea unică, și atât. Venise când o așteptam, și atât!

Omul se ridică :

— Povestea mea, domnule, este aceasta. Restul îl poți înțelege... După respectul de care Elsa se afla înconjurată, am ghicit că era din alt neam decât al infirmierelor de rând, câte imi purtaseră grijă până atunci. Și era într'adevăr, din neamul cel mai înalt al vrăjmașilor mei. Ce importă? Am spus, domnule, că nimeni nu-și poate evita destinul.

I-am destăinuit adevăratul meu nume, și m'a iubit încă mai mult fiindcă află că iubirea nu o cobora. La însănătoșire, i-am arătat că nu mă simt în stare să îndur captivitatea, și tot ea a găsit îndată singura deslegare. Să ne refugiem undeva, la capătul lumii, unde să ne întoarcem la viața elementară și simplă, și unde să rămânem închiși în ceiace numea emfatic „iubirea noastră veșnică”. Se mai află încă îndestule țări neatinse de războiu, pe unde puteam găsi poarta de evadare spre insulele exotice ale Pacificului, unde totul, natura și cerul în splendoarea lor, oferă această întoarcere la viața elementară și devine complicele unei iubiri extraterestre, ca a noastră! Să fugim de războiu, de ucidere, de nebunia continentului nostru, de toate prejudecățile și datoriile care ne țineau prizonieri... Am cercetat hărți, am studiat totul ; a pregătit prin legăturile ei înalte, totul, până și această cale de evaziune romantică, și vezi bine, conformă cu faima mea de „erou al aerului” — un avion eliberat din porunca ei dintr'un câmp de aviație pentru o ascensiune de încercare, cu care ne-am pierdut într'o bună dimineață, dincolo de nori, pe drumul fără întoarcere. Domnule, în planul nostru minuțios chibzuit și înarmați cu toate documentele trebuincioase, urma să coborâm într'un oraș fără însemnătate al Suediei, de unde să luăm cel dintâi vapor spre apele Pacificului. Nimic nu fusese lăsat întâmplării ; totul era socotit, prevăzut. Vântul, ceața, norii și capriciul busolii, ne-au adus însă aci. Am coborât când se epuizase ultimul litru de benzină în rezervor. Și aci am rămas, fiindcă la început ne era greu să mai găsim drumul însemnat pe hărțile noastre, să-l înșirăm pe jos, într'o țară necunoscută — și fiindcă mai târziu, am descoperit că în acest pustiu stâncos, putem rămâne tot atât de singuri și de îndepărtați de restul omenirii, ca în insulele Pacificului.

Acum, domnule, ai privit și ai înțeles. Eu nu mă pot întoarce ; ea nu se poate întoarce. Suntem legați aci, până la sfârșitul sfârșiturilor. Dacă a iubi, înseamnă a-ți încătușa viața de ființa care te face fără voie să suferi mai mult decât oricare alta și pe care o faci fără voia ta, să sufere mai mult decât pe oricare alta — atunci pot spune, că ne ține captivi aci, numai iubirea. Dar pentru această mizerie, domnule, nu era nevoie să ne surghiunim până aci. Suntem de unsprezece ani, față în față, și între noi s'a căscat tăcerea. Eu gândesc pentru mine. Ea gândește pentru ea. Ca în orice iubire vulgară, domnule! Am crezut că atât este destul pentru a umple două vieți. Atât este însă destul, numai pentru ca să neantizeze două vieți... Dacă i-aș putea descoperi o vină cât de mică, un regret, o singură șovăială, aș fi atât de laș și de egoist, să mă simt deslegat. Să dispar într'o dimineață. Să fiu oriunde, în afară de aci. Și orice să fiu. Ceșetor, slugă, vagăboud. Dar totul, domnule, totul pentru dânsa nu este decât o orgolioasă generozitate de a se oferi până la sfârșit, de a nu regreta nimic, de a accepta până la ultimele consecințe viața pe care ne-am ales-o ca o fericire unică, și a devenit justa expiere a păcatului nostru. Iși spune că am săvârșit ceva unic, încă nespus, monstruos și divin, că am plătit iubirea cu un sacrificiu fără precedent, renunțând la tot ce e pe lume, renunțând la lume și la noi înșine ; și e încă mai mândră că acest preț va rămâne pentru toți și pentru totdeauna ignorat.

Domnule, nu poți înțelege ce umilință e pentru cineva, să se simtă strivit de-o vietate care-i stă alături, cu o conștiință limpede ca sticla, când el se simte invadat de toate duhurile rele și gânduri lașe, care se târăsc ca larvele. Această permanentă umilință, e hrana mea de toată ziua. E înspăimântător de dreaptă, de logică, de loială, de consecventă, de egală cu ceiace a fost eri și alaltăeri și acum unsprezece ani și egală cu ceiace va fi mâine.

Îi pândesc un surâs de amărăciune, un suspin de regret. Aș vrea s'o știu coborâtă până la mizeria mea. Știu că a lăsat o lume care-i era cel puțin tot atât de scumpă cât prețuia a mea, pentru mine ; și, domnule, în fiecare dimineață, când deschide ochii, îi descopăr în privire aceeași inalterabilă seninătate. Mă deștept, să-i surprind prin somn, semnele unei chinuri secrete. Somnul îi e tot atât de pur ca al unui copil. Atât numai că ea mi-a citit gândul și suferința — și de aceea mă compătimește. Vrea să mă apere împotriva mea însumi. Iubirea ei a devenit ocrotitoare și insuportabilă. Ai cunoscut, domnule, pentru un bărbat, o umilință mai infamă? Oricând, îmi poate spune : „Eu sunt același, tare, stăpână pe mine, fericită fiindcă te am numai pentru mine, ca în ziua dintâi. Numai pe tine trebuie să te apăr, fiindcă ești slab și n'ai știut ce-ai vrut ; fiindcă ești laș și regreti ce-ai părăsit nesilit de nimeni!” Se poate suporta această conștiință mereu trează, supraveghindu-ți fiecare privire și ghicindu-ți fiecare gând netrebnic? Domnule, orice ispășire din lume ar fi fost mai suportabilă decât aceasta.

Am văzut trecând pe deasupra noastră acum doi ani, mașini de sburat gigante, de-o formă necunoscută... Aflu de la dumneata, că un oarecare a traversat Atlanticul... Veacul n'a stat. Numai acest fost om rămâne aci, inutil și nevrednic, mai mort decât îl cred cu toții mort.

Omul tăcu. Era din nou cu ochii coagulați, cu umerii sgribuliți, strâns în el însuși să ocupe cât mai puțin loc spațiului. Arăta spre asfințitul vântat, tăiat de fulgere depărtate :

— La noapte vom avea furtună. Să ne întoarcem, domnule.

Peste noapte s'a deslănțuit furtuna. În culcușul de mușchiu, din tinda chiliei, m'am răsucit cu ochii deschiși în negrul de păcură, ascultând detunarea munților și cataractele puhoaelor. Dar ascultam mai ales, geamătul omului prin somn, dincolo de ușă, chinuit ca noaptea unui osândit la spânzurătoare. Auziam glasul șoptit al femeii, trezindu-l ușor, să-i suspende supliciul. O ghiceam ridicată într'un cot, privindu-l peste piept în noaptea opacă și încruntându-se cu aceeași milă crudă și înduioșătoare. Iar întunericul era dens, ca bezna celui din urmă fund de mormânt.

A doua zi, ploaia lividă ne-a condamnat captivi sub acoperișul de piatră, unul în fața altuia.

Omul îmi ocolea ochii. Femeia mă silea să-i ocolesc ochii. Și totul era surd și mocnit și apăsător, ca într'un mormânt în care vor începe să se miște morții.

Încercam să dau ființă tuturor celor ascultate. Recunoșteam ingenioasele unelte fabricate din rămășițele aparatului ascuns undeva, pe aproape. Era înduioșătoare truda de om al peșterilor, cu care înfăptuise mici nimicuri, de la ulcica de lut până la cuțitul delicat curbat de la neplămădita pită de secară, din spicele sărăcăcios cultivate în vreun găvan vecin, până la sdrențele lor de alți Robinsoni ai veacului. Însă mai mult decât această înduioșare, bietele mărturii despre iscusința naufragiatului din văzduhuri, căscău în mine o spaimă.

Căci recunoaștem acum mâna aceea, care de copil, la cinci ani, înjghebase surorilor o delicată jucărie ingenioasă. Cum recunoșteam acum și privirea fosforică și înfricoșătoare, ca aceea a lui Alexandru cel Mare, Macedoneanul, înainte de a încăleca pentru luptă. Cum recunoșteam semnul răniilor din maxilar, unde-a rămas înfiptă aschie de aluminiu, după atacul de la 13 Martie, la Brocourt. Cum recunoșteam și numele șoimului — *Vieux-Charles*, bimitraierul dispărut la 11 Septembrie 1917, deasupra Poelcapelle, în Belgia, după comunicatul oficial.

Acestea nu mai îngăduiau nici o îndoială, nici una. Și năruiau o lume, o legendă, din care și scrumul era blestemat.

Copilandrul acela, neastâmpărul întrupat. Totul fusese numai viață. Numai acțiune. Numai vibrație contagioasă, pentru toți câți se apropiau. Când cobora, toate mâinele se întindeau spre el. Copilul povestea întretăiat, ștergându-și fumul obuzelor și câte odată o picătură închegată de sânge. Râsul acela limpede și victorios. Isbucnirea de bucurie copilăroasă :

— *Et alors, conic !...*

Omul era cu fața de cadavru scufundat în pumni.

Ne mișcam încet, cum morții trebuie să înceapă a se mișca în adâncimile mucedă de pământ, când se apropie judecata cea îngrozitoare. Ne temeam de glasurile noastre. Ne temeam de privirile noastre.

Aș fi vrut un miracol să se întâmple, o desmeticire ca în nopțile cu visuri odioase, când îți freci ochii la lumina triumfală a dimineții și suspini ușurat, că tot ce-ai trăit înfiorător și absurd și crud, a fost numai un vis urât și alt nimic.

Dar omul era aci, și femeia era aci, și peștera lor de piatră, și ploaia șovăind afară, neconțenit, neconținut.

Încă o noapte. Și iar geamătul omului prin somn.

Am plecat dimineața, în pâcla udă și înghețată, spre târgurile cele de departe, unde e soare, și larmă și unde totul e încă fericire divină și ucigașă de a trăi.

Omul m'a petrecut până la piatra lui. Era mai sgribulit încă, în vântul ghețos care despletea negurile, sub cerul scund care-și târa norii peste capetele noastre. S'a oprit. A căzut pe piatră, cu ochii astupați în pumni.

Și-am vrut cu o ultimă nădejde, să aflu o desmințire la toată nălucirea mea. Să-mi strige în față: „Nu e adevărat! Cum ți-ai putut imagina că poate fi adevărat!?”

I-am strâns mâna. I-a căzut neînsuflețită și rece: mână de mort. I-am căutat ochii și ochii au fugit de privirea mea: ochi sleiți de mort. Am rostit apăsător:

— *Adio... Adio, Georges-Marie-Loudovic-Jules Guynemer!*

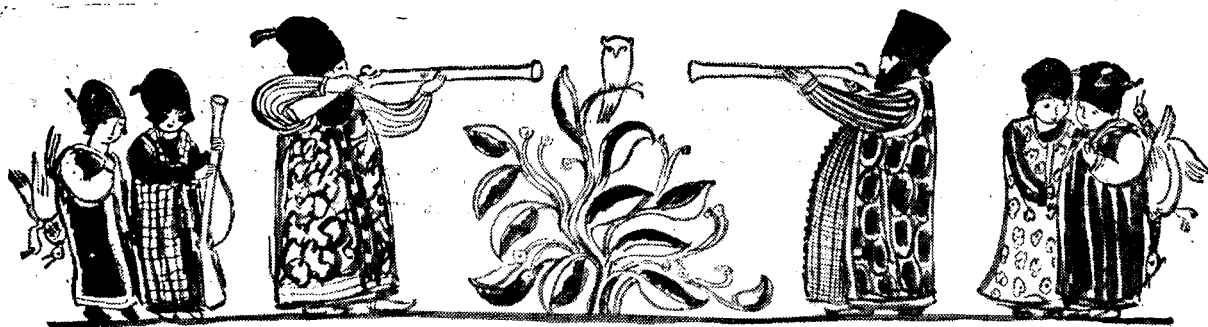
Cum așteptam o împotrivire! Măinele respingând indignate nebunescu-mi gând. Alungând spectrul.

Dar omul nu se clinti, nu tresări, căzut cu ochii în pumni, pe piatra lui.

Târziu, m'am întors încă odată să-l mai văd, din vale; ultima dată. Era o pată vântată și abia lămurită, în lumina sepulcrală. Atât de sgribulit în șuroaiala udă, în pâcla ghețoasă, în înălțimile suflate de marile vânturi!

Uuuu! Ce frig de moarte trebuie să fie, acolo sus și acolo singur.

MAGURA CEA MARE

DE

ADRIAN MANIU

Pelin amar argintiu, plecat în bătaia vântului,
Stâlpi de praf se înalță în văzduh fără soare.
Dealul se face țarm de capăt al pământului
Și mai departe e numai cer și mare.

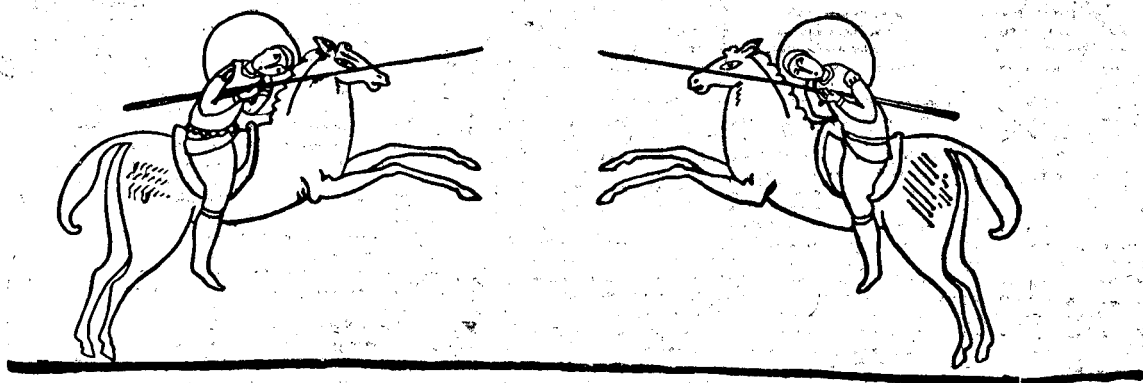
Peste pustietăți rămase fără nume, fără flori,
Talanca unei turme sună ca din trecut, domol.
Și din când în când se aruncă țipând spre nori
Șoimul, ca să facă un cerc în gol.

Subt cocoașa de pietre în care se frânge plugul,
În măgura înaltă de lângă cetăți de altă dată,
Doarme regele pribeag pe care l-a mistuit rugul.
Aici i-au fost îngropate și odoarele de aramă curată.

Și caii cu hamuri în mărgelă, și femeile cu ochi de noapte
Și blidele cu grăunțe, și burdufele negre cu vin,
Și săgeți de cremene, și cupele cu miere și lapte
Folositoare în lumea de subt rădăcini de pelin.

Pe culcuș de tăciuni, vrăjitori au vărsat sânge în descântec.
Apoi neamul rătăcitor a mânat peste zări carele de lemn,
Lăsând măgura pe întinsul fără drum : semn,
Și purtând durerea spre uitare, în cântec.

BOCET SCURT

DE

ION MINULESCU

Doamne,
Fiindcă m'ai făcut așa,
După chipul și asemănarea Ta,
Pentru ce n'ai vrut să fiu și eu
Inclinat mai mult spre bine, nu spre rău?
Pentru ce nu m'ai făcut să fiu
Fără nici o formă, ca argintul viu —
Curcubeu să râd numai când plouă
După fiecare primăvară nouă,
Să n'aud
Și să nu văd nimic,
Să'mi trăesc viața fără să mi-o stric,
Să m'afund în mine ca nămolul 'n lac
Și să 'nvăț cu gura mea, să tac,
Nu să sbier
Ca măgarul rebegit de ger!...

Doamne,
Iartă-mă, dar nu e-adevărat. .
Eu nu sunt copilul Tău — și e păcat!...
E păcat că Tu nu poți să fii
Tată cu mai mulți copii...
Ai avut doar unul singur — știu,
Dar Cristos a fost ucis de viu
Tocmai fiindcă El a fost copilul Tău...
Pe când eu —
Eu și toți ceilalți nemuritori,
Suntem doar copiii Tăi... din flori!...

ȘTEFAN LUCHIAN

DE

OSCAR WALTER CISEK

Cântecul eroilor învinși e totdeauna cel mai omenesc. Aureola tragicului începe iar și iar în razele nereale ale unui apus, iar cei învinși de materialitatea primitivă sau banală a vieții, de vitalitatea preschimbată în contrastul ei, adică într-o forță care leagă și sugrumă fiecăre pulsatie, sunt de obicei mai îndepărtați de ochii actualității și ai timpului, astfel că-i recunoaștem mai lesne. Existența stingheră, subminată de boală îndepărtează eroii noștri, dându-ne puțința să-i privim întregi. Ceilalți ne sunt prea aproape; vedem o trăsătură, descătușarea unei forțe, ne aprindem de inflăcărarea unei priviri. Dar legenda și mitul nu răzbat să se închege decât pe podurile luminoase aruncate spre depărtări. Hegel, o figură fără de mit, n'a fost recunoscut decât după un veac, după ce o întreagă ceată de urmași a clădit din resfirările „Filosofiei istorice” acel pod de lumină. Altfel au fost priviți cei învinși și zdrobiți de vre-o boală, eroii atât de caracteristici ai timpului nostru. Întreaga lor existență se desfășură parcă pe un munte ce răsare dârz și neașteptat din imensitatea unui șes.

Astfel ne apar *Nietzsche*, *Vincent van Gogh*, *Hoelderlin*, astfel *Ștefan Luchian* și *G. Bacovia* care fiind încă în viață, ajunge să devie prin singurătatea lui îndepărtată, eroul pasiv al unei legende. Căci astăzi credem toți în vraja mitului, în țesătura de taină a legendei. Unde nu e taină, nu e adevăr. Iar acei „eroi pasivi” ai curentului naturalist, pseudo-eroii lui *Zola* sau ai lui *Johannes Schlaf* nu ne mai ispitesc cu niciunul dintre gesturile lor „nelegiuite” într'un înțeles mai înalt. Poate că fiecare adevăr mai mare începe de abia dincolo de realitate. Legende eroilor tot în regiunea aceea anti-reală, anti-vitală își împreună primele lor fire. Privite de pe același plan spiritual, viețile subredede ale eroilor *Nietzsche*, *van Gogh* sau *Ștefan Luchian* sunt leagăne de legende. La ei opera crește așadar, ca și la *Balzac*, dintr'un dor neîmplinit de soartă; opera e însăși viața netrăită, viziunea vieții ce se aprinde de stingheririle realității ca o pasăre de foc care țâșnește din stânci întunecate spre văzduh. *Balzac* a scris tot ce nu i-a fost dat să trăiască: o nemărginire de vedenii transpusă pe nivelul atmosferei de toate zilele, pe nivelul sufletesc al vreunui maniac avar, egoist, sensual. *Ștefan Luchian* a strâns în chipul naturii prins pe pânzele lui, în peisagii și flori vedenia uriașă a existenței atât de sgârcită la înșirarea zilelor lui. Și tot ce n'a luminat din înfățișarea exterioară a vieții lui palide, strălucește din exuberanța vegetativă, fanatică și senzuală a operii, din adâncimile tragice ale autoportretelor. Aceasta determină și faptul că din întregul operii lui nu se desprinde linia unui nivel bine definit. Extazul e, în fond, singurul izvor al muncii lui. Nimic mai nepotrivit

decât al unui „un meșter”. (Meșter e tânărul Grigorescu, pe când tânărul Andreescu e parcă numai mediul nespuns de sensibil al unei atmosfere ce se resfrânge suverană prin minunata stângăcie a tehnicii lui). Nu, Luchian e departe de ceea ce poartă de obicei denumirea de meșter. Boala și sensibilitatea creatoare se împreună făcând din trupul lui o rană care sângerează lăuntric. Rana devine o făclie a extazului. Extazul îi este rana. Dusă dincolo de leșinul dureros al boalei, eliberată de cătușele ei, transfigurarea eroului ia proporții tot mai largi, deschide dincolo de bine și rău un rai luminos, în timp ce bolnavul zace într’un fotoliu cu penelul legat de dreapta ca și marele lui contemporan francez Auguste Renoir.

Istoria culturii românești n’a răspândit încă de ajuns cunoașterea eroilor ei, care prin bogăția veștii lor problematice, prin situația existențelor întregi, ar putea deveni mai mult decât capitole trecute în câteva cărți din arhiva neamului. Iar pe imnuri lirice nu poate fi clădită istoria. Nici istoria artei. Figura de splendid aventurier și gânditor a spătarului Milescu, conștiința nobilă și senină a lui Dinicu Golescu, poezia lui Eminescu, viața și pictura lui Ștefan Luchian, fac cinste unui popor. Dar toate aceste minunate fenomene trebuiesc dobândite din nou de conștiința culturală a timpului nostru, trebuiesc înfățișate astfel ca valorile să nu mai fie stânjenite în strălucirea lor de cenușa atâtor întâmplări ce nu pornesc din același izvor de esență viețuitoare. Altminteri relativitatea valorilor va ajunge până la anarhie. Căci orice afirmare neîndreptățită rămâne o negare trântită ca o piatră grea în drumul spre viitor.

Figura, viața și opera lui Ștefan Luchian înseamnă icoana unui complex arzător ce s’a mistuit tragic între simțământ creator și năzuință; înseamnă o aducere aminte de farmecul atâtor opere ce nu s’au realizat dintr’un simplu surplus de viață trăită, ci dintr’o îndesare grozavă a forțelor din afară care, neputându-se oglindi în apele vieții, răzbat ca niște năluciri în culorile atâtor picturi. O existență prinsă ca o plantă slabă între zidurile năvalnice de întuneric ale unui oraș, o existență șubredă, veșnic oprită în sborul ei de cuvântul cel fără de cruțare al morții apropiate se desăvârșește în respirația nemuritoare, prinsă între cele patru pervazuri ale tablourilor, rămase de pe urma chinurilor și a desnădejdei. Opera țâșnește numai din lipsuri, din neconținută înfrângere a vitalității. În ultimii ani ai vieții, orice faptă artistică e pentru Luchian o jertfă a propriului său sânge, o reînoire dureroasă a atâtor simțăminte tragice care cercau să-i acopere răsuflarea grea și dureroasă, așijderea unui rău elementar deslănțuit. Înțelesul misiunii lui e strâns legat de aspectul general al operii lui care, fără îndoială, a rămas un tors, un trunchi frânt ca și opera lui Andreescu, o frântură nespuns de atrăgătoare și de mare, un început și o culme ruptă fără de ondulațiile organice ale unui sfârșit, ale desăvârșirii închise în sine. Opera lui Nicolae Grigorescu se închide în simțăminte de oboseală. Aceea a lui Luchian e sdrențuită de ascuțiturile cele mai crude ale vieții. Dar aceste sdrențe ni se înfățișează altfel decât întregul operii lui Grigorescu. Sunt sdrențele strălucitoare ale unui vesmânt de rege, sunt numai aur și pietre prețioase, numai soare și rouă, sunt sdrențele emoției celei mai vii, aprinsă și înflăcărată de întreaga natură dimprejur cu scopul de a trece însuși aspectul acestei naturi prin vâlvățiile de foc ale unei individualități curate și profunde și pentru a turna în înfățișarea motivelor o suferință prefăcută într’un adevărat delir de bucurie. Misiunea lui Luchian constă în această jertfă și tocmai de aceea elementele biografice ale vieții lui ne par mai însemnate decât la alți artiști. Intocmai cum desfășurarea existenței sbuciumate a lui Vincent van Gogh desăvârșește de abia aspectul operii, tot astfel soarta lui Luchian întregeste înfățișarea creației. Căci nu ne vom putea da seama de sensul existenței lui, dacă gândindu-ne la felul de creștere al operii lui, nu luăm în considerație întregul de atmosferă din care s’a cristalizat fapta artistică.

Așadar Ștefan Luchian e un pictor mare, dar și cu mult mai mult decât atât. Individualitatea lui atotputernică e deseori chiar zdrobitoare de ordine artistică. În istoria artelor plastice românești numele lui Ștefan Luchian nu va însemna ca acel al lui Grigorescu o inscripție deasupra unei vieți ce s’a proiectat liniștită în opere mai mult sau mai puțin reușite, ci va fi un fel de manifest al unei conștiințe adresat conștiințelor artistice care îl vor urma. Aducându-ne aminte de Géricault și de

pictorul Daumier, ajungem la concluzia că sunt cazuri când un tors, un trup ciuntit de viață poate avea, în evoluția artistică a unui popor, un înțeles cu mult mai înalt decât opera desăvârșită a unei soarte îmbelșugate.

Povara românului Ștefan Luchian a fost uriașă. Nu mai mică însă îi fu jertfa care ne-a arătat cât de curat se poate închea un simțământ când conștiința nu cunoaște frica. Misiunea pictorului român a fost, înainte de toate, realizarea acestui incomparabil exemplu ce ne vorbește din fiecare frântură mică a operii lui. Un tors? Da, dar nu un haos fără de nume, fără de granițări în sensul cel mai omenesc, nu o massă turbure în care n'ar fi intervenit o forță ce scoate cristalul din conglomerat, ce bate flacăra din piatră. Dimpotrivă, Luchian uită chiar uneori de meșteșug, uită regulile stabilite, uită normele impuse, uită de dragul acestui tremur în emoție. În cioburile și'n sdrențele de aur ale singuraticului Luchian trăește însă o desăvârșită plinătate sufletească. În cea mai valoroasă perioadă a vieții lui, Grigorescu se bazează pe cunoștințele și pe tainele *meșteșugului* și reușește să ne miște uneori adânc prin *ținuta lui de pictor*. Luchian e altul, e mai puțin stăpân pe meșteșug. Nici nu prea dispune de timpul necesar pentru a fi consecvent în sensul unui meșteșug unitar. Privind acuarelele, pastelurile și chiar uleiurile lui, deseori ne pare că mâna lui n'a fost condusă de intențiile unei intelectualități artistice. E par'că ar fi tremurat numai în puhoiul năvalnic al emoției. Stilul lui e focul ce l-a mistuit. Firește că și ținuta lui artistică trece printr'o evoluție care se poate contura destul de hotărât, înfățișându-se, înainte de toate, ca un drum spre o sinteză de culoare, dar nu ca scop unic, nu în înțelesul de „stil pentru stil”, ci numai pentru a reda pe un drum mai direct, mai fără de ocol emoția elementară, trecută din natură, din modul concret în înfățișarea picturii artistului. Pictura lui Luchian devine astfel patetică, apropiindu-se în unele cazuri chiar de un dinamism romantic. Față de ultimele lucrări ale lui Grigorescu, Luchian e chiar un dramatician încordat.

Luchian era de aceeași vârstă cu Brătescu-Voinești. Dar pe când cel din urmă a strâns în opera lui câteva tendințe romantic-burgheze ale trecutului, pictorul-antipod luat prea puțin în seamă rupe cu încăpățănarea extatică a propriului său sânge, stânci grele ce stau în calea viitorului. Scrișorii trimise câtorva prieteni sunt oglinda vie a firii lui curate. În ele masca nu mai reușește să acopere chipul de copil bun și răbdător, chipul de mistic chinuit îndepărtat în vârtoarea vedeniilor. În toată literatura uriașă de scrisori, arar se pot ceti propozițiuni exprimate mai suveran și mai degajat. Și chiar în timpul boalei nesfârșite, Luchian rămâne senin ca un sfânt. Când își ironizează starea trupească, o face par'că și cu intenția de a se scuza față de semenii lui, care asistă la moartea înceată a trupului său. Știe că, fiind belnav, le e oarecum în drum celor sănătoși și se răzbună numai pe soarta lui, când strânge în florile pictate sângele răscolitor a o mie de vieți. În primele faze ale picturii lui, Grigorescu îl domină. Curând își dă însă seama că atitudinea aceasta de mediu executant nu e demnă de el și la vârsta de 27 ani ajunge la o primă creațiune culminantă în portretul florăresei Safta.

Tabloul acesta susținut numai de acordurile câtorva culori și de caligrafia aspră și extrem de nobilă a conturelor nu e, în fond, nici mai mult, nici mai puțin, decât un fel de Giocondă românească; adică cel mai interiorizat portret de femeie săvârșit de pictura noastră. Florăreasa e o regină. În contururi se resfrânge o tendință de conștientă rigiditate, iar contrastele între umbre și lumini, culori calde și culori reci, dau totuși un incomparabil întreg. Puritatea liniei gâtului, pornită din ovalul aristocratic al feței trece peste umeri spre un braț care atârână greu. Trăește în acest tablou o curățenie sufletească alături de care nu poate rezista decât prea puțin din pictura secolului nostru. Și totuși, nici această lucrare n'a fost terminată. O inegalitate ciudată domnește în toată partea de jos a tabloului, iar fundarul e cu desăvârșire neacordat, pare întins „cu bidineaua”. Intensitatea artistică nu se susține, nu rezistă până la capăt.

Chiar începând cu „Safta florăreasa”, artistul împotrivește valorilor lui Grigorescu personalitatea lui mai severă, mai simplă și cu oarecari porniri spre monumental, care, mai târziu, dispar

însă cu desăvârșire. *Indepărtându-se tot mai mult de Grigorescu, Luchian s'a apropiat de substanța sufletească a poporului român*, exprimată de atâtea ori în arta populară. Grigorescu și arta populară înseamnă, în cazul acesta, contraste dintre cele mai opuse. Cum a ajuns Luchian de la picturalul lui Grigorescu, ce leagă culorile într'un sens de monocrom, la smalturi lucioase ca acelea ale ceramice românești din Ardeal și chiar la predominarea unei game de culori, în care albul, castaniul și verdele de smarald se susțin și se ațâță reciproc, fără a se contopi liric ca nuanțele cretoase ale lui Grigorescu? Rămâne, în orice caz, foarte ciudat, că aceste culori de predilecție se găsesc pe multe dintre cele mai caracteristice ulcioare și că Luchian pare a se identifica uneori cu bătrânii olari, întrebându-se o sevă sufletească ce pretinde aceleași ritmuri săltărețe de contrast, *nu de contopire*, cum se găsesc în operele din ultima perioadă a lui Grigorescu. Luchian urmărește deci calea inversă. Grigorescu pornește dela relațiunile deslușite între culori și ajunge la o contopire, ca și alți meșteri mari care — după teoria marelui istoric de artă A. E. Brinckmann — s'au dezvoltat în acelaș fel. O interpretare a evoluției stilistice a lui Luchian va trebui deci să înceapă cu aceste constatări, pentru care cele două poluri hotărâtoare se numesc : Grigorescu și arta populară.

O propozițiune a lui Luchian, redată și în cartea domnului Virgil Cioflec ne spune : „Natura nu trebuie să o imiți, nici să o copiezi, trebuie să lucrezi în felul ei”. Cât de aproape e de mentalitatea lui *Cézanne*, care a găsit formula cea mai strălucită : „Arta e o armonie care se dezvoltă paralel cu natura”. Sunt și alte apropieri între cei doi pustnici veșnic îndepărtați în împărăția fanatismului lor.

Luchian e, mai ales la Moinești, stenograful peisagiului, nu însă în înțelesul artei domnului Pallady, ci potențând deseori expresia spre ținutul sufletesc al seninătății. Noutatea lucrurilor, prinsă nu rareori în diferențieri dintre cele mai fragede și subtile, îl îndeamnă să-și piarză chiar ținuta stilistică. Privind tablourile lui, ne pare că penelul a rătăcit peste paleta lui fără a găsi îndată culorile, fiindcă pictorul era prea cuprins de febra viziunii. La țesătura pastei de culoare nu se gândeste decât foarte rar, mai ales atunci când nu se crede prea inspirat, ceea ce știe însă întotdeauna e prinderea atmosferei în câteva foarte simple indicațiuni, trântite, în plasa culoarei, cu o siguranță de somnambul.

S'a spus de atâtea ori că Luchian ar fi fost un suflet simplu. Știm însă astăzi că Luchian a studiat cu multă seriozitate cărți despre pleiada marilor impresioniști francezi ; știm că a fost înrăurit mai ales de *Manet* și de *Degas*. Domnul Cioflec ne comunică prin cartea lui că Luchian era un sincer admirator al lui Rembrandt și al lui Delacroix, ceea ce presupune o destul de complicată organizare interioară. Și nu ne mai îndoiim nici o clipă că pictorul făcea parte dintre oamenii cei mai diferențiați ai generației lui, care, la rândul ei, îl disprețuia fără să-l cunoască. Pictura franceză din a doua jumătate a secolului trecut e o artă a societății burgheze. Niciodată costumul și moda unui timp n'au fost introduse în mai mare măsură, în arta timpului, ca în perioada Impresionismului, de la *Manet* și până la *Toulouse-Lautrec*. Niciodată costumul n'a fost redat cu mai multă grație și mai multă dragoste pentru amănunt. Burghezimea e anonimă în hainele ei ce devin obiectul principal al atenției. Portretul conului Alecu literatul n'a putut fi conceput fără influența hotărâtoare a lui Degas, care a determinat ca planurile de contrast între nuanțele deschise și cele închise să fie atât de evidente. Cultul îmbrăcăminteii în perioada impresionismului ! Românul Ștefan Luchian a fost înrăurit într'atât, încât a numit portretul unei doamne ce poartă o pălărie verde pur și simplu „Pălăria verde”. Luchian judecat fără înrăuri nu e Luchian. Ajungem, dimpotrivă numai astfel la convingerea că personalitatea lui trebuia să fie foarte puternică, dacă a prefăcut în sine înrăuririle atâtor pictori mari, ajungând în sfârșit nu la o artă de imitație după maniere străine, ci la o artă încheagată în înțelesul artei populare românești. În conștiința lui artistică tot elementele românești au învins pe cele străine deși pictorul nu s'a dat înapoi în fața cunoașterii și a prefacerii lor în sine. În sfârșit ajunge la o expresie stilistică adânc înrădăcinată numai în spiritul neamului său, în acele legi străvechi și lăuntrice, după care s'au condus nenumărații creatori anonimi ai arte

populare. Artă lui cultă e deci o armonie ce se dezvoltă paralel cu conținutul artei populare, după ce a știut să priceapă felul de vedere al Europei timpului său.

La vârsta de 34 ani scrie unui prieten din spital : „Astăzi m'am dat jos din pat și am făcut o cursă de rezistență până la ușă". Mai târziu, înțepenit, cu ochii arși de boală, stă lungit în pat sau într'un fotoliu tras în fața șevaletului. Astfel lucrează Luchian până în anul 1912, astfel a strâns în florile lui — și în cele câteva pictate mai târziu, — toată viața ce n'o trăia și care totuși se încinsese în viziunile marelui artist suferind ca focul pământului ce dă să țâșnească din gâtul unui vulcan. S'a spus că toată tehnica lui atât de originală ar fi numai o urmare firească a paraliziei. Fără îndoială că această tehnică a fost și un compromis al sărmanului pictor. Nu mâna paralică a fost însă autoarea acestei concentrări nemaipomenite în arta românească. Spiritul bolnavului a devenit mai suveran și mai nepăsător ca oricând.

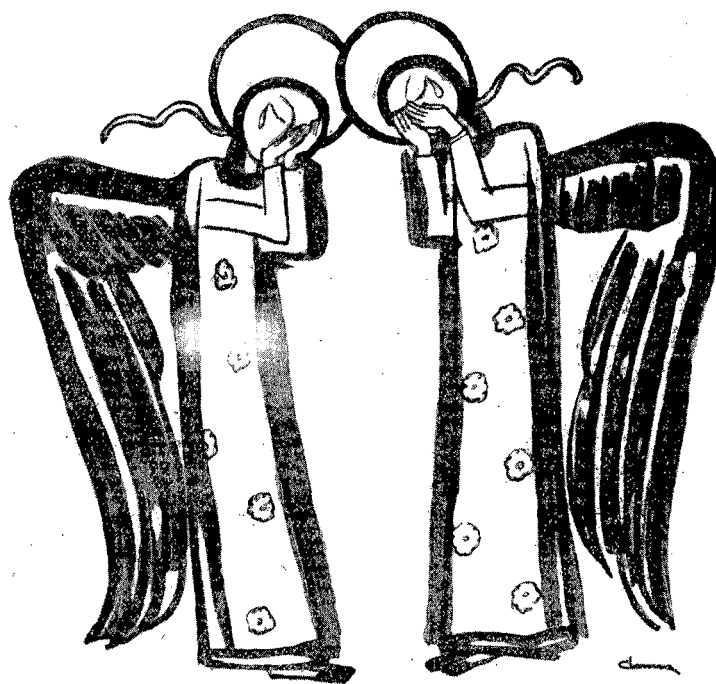
Viața eroilor e de multe ori luată în batjocură de cruzimea soartei. Alături de orbul Omer, alături de surdul Beethoven stă și pictorul paralic Luchian. Dureros rămâne însă pentru noi ca și pentru toți care trăesc aspectele artei moderne, faptul că multe dintre realizările ei n'au fost săvârșite decât la marginea vieții, la periferia tainică a existenței vitale, acolo departe unde viața și moartea se pot întâlni în fiecare clipă. Dece nu se încheagă viața artei din belșug, din priviri spre bogățiile pământești, nu dintr'un extaz ce se trezește cu neființa alături? Dece artiștii noștri mari sunt totodată martiri? Dar în clipa când gândim la martirii artei moderne, ne amintim de un alt nume, mult mai cunoscut în lume decât acela al românului Ștefan Luchian. E acela al olandezului *Vincent van Gogh*, care e un fel de Luchian al Apusului, deși e mai dramatic în toate concepțiile lui. Comparăția ne determină să ajungem chiar la o paralelă destul de justificabilă, ce ne apropie pe cei doi pictori într'o măsură nebănuită. Ca și românul Luchian, olandezul van Gogh începe să lucreze fiind influențat de Grigoreștii patriei lui, de *Maris* și *Mauve*, a căror operă e numai contopire coloristică și nicidecum relațiune de culori, la care van Gogh ajunge, ca și Luchian, de abia mai târziu. Amândoi sunt admiratori înflăcărați ai lui Rembrandt. În scrisorile către fratele lui Teo — altminteri cele mai zguduitoare scrisori din a doua jumătate a veacului trecut — Vincent exprimă câteva dintre cele mai profunde păreri despre Rembrandt. Luchian, de abia ajuns la Munch, copiază *Madona* lui Rembrandt din Pinacoteca Veche, scriind unui prieten : „Când o copiam simțeam că mă înalț". Au aceeași atitudine față de Delacroix și aceeași dragoste pentru tot ce e umil și sărac. Dragostea aceasta pentru motivele din apropierea vieții celei mai aspre și umile devine flacăra la amândoi. Și Vincent van Gogh pictează tingiri, bocanci și cartofi, pe când Luchian realizează una dintre cele mai atrăgătoare dintre lucrările sale, alegând un motiv plin de amploare rustică : vestita „Bucătărie călugărească". Vincent van Gogh e firește mult mai dramatic decât Luchian, deși vehemența culorilor depășește în câteva cazuri și la pictorul nostru, cadrul liric. Românul Luchian lucrează la operele lui cele mai arzătoare, ținut de fotoliul său rulant sau de cavoul lui de saltele, păstrând totuși multă seninătate și bunătate față de puținii lui prieteni ; celălalt Vincent, care n'a vândut niciodată în viața lui un tablou, fiindcă era și mai puțin prețuit decât fratele său român, lucrează în grădina unui ospiciu de nebuni, ajungând acolo la culmea creațiilor lui și scriind în același timp scrisorile cele mai liniștitoare, dar și cele mai tragice. Amândoi îndură chinuri îngrozitoare. Dar van Gogh, fire mai brutală față de sine își descarcă un glonț în pântec. Ștefan Luchian s'a apropiat mai încet de moarte cu ochii larg deschiși și știind că i-a mai fost dat să limpezească în vâlvătae de culoare tot ce o viață sgârcită nu s'a încumetat să-i dea. Căci știa prea bine că ajunsese la pragul și chiar adânc în împărăția unei seninătăți și bucurii, ce se poate găsi numai trecând prin purgatoriul pământesc al suferinței. La limpezirea această Vincent van Gogh n'a reușit să ajungă. Povara lui sufletească a fost mai grea decât aceea a lui Luchian. Vincent a fost un om nordic, din poporul lui Rembrandt, Luchian urmașul atâtor suflete anonime ce au creat raiul veșnic deschis al artei populare românești.

Drumul artistic al lui Luchian, rupt și fără de sfârșit, deși intensitatea simțămintelor crista-

lizate în creațiile lui nu putea fi încordată și mai mult, nu se desprinde de emoțiile fiecărei clipe din viața lui. Pilda ținutei lui profund omenеști ne va întregi întotdeauna acele sdrențe și cioburi sclipitoare ce-i alcătuesc opera, ne va împăca cu trupul frânt al acelor forțe nemuritoare ce i-au clădit altarul jertfei.

Cum i-a fost fața ciupită de vărsat, săpată de dureri și totuși frumoasă fiindcă întruchipa, pericolul și 'n acelaș timp bucuria cea mare ce trece dincolo de problematic și de suferință, tot astfel și întreaga lui apariție înseamnă, dincolo de problemă, un strigăt spre acele țări ale spiritului, încă necucerite de forțele poporului român.

Profetul Luchian a făcut astfel din viața-i șubredă și totuși întreagă în creația lui, o făclie în drumul greu spre o dimineață mai larg boltită ca aceea de eri.

CANTEC DE ROB

DE

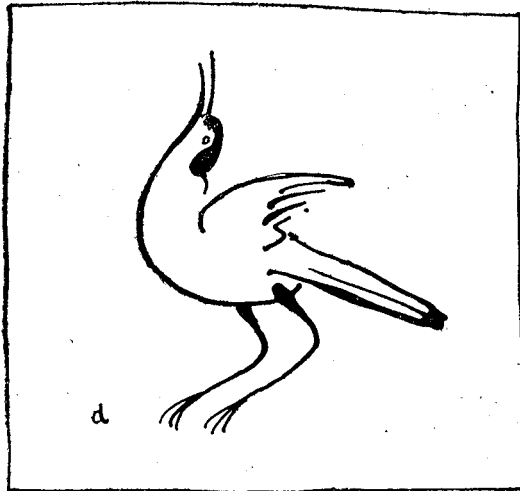
ION MARIN SADOVEANU

Cu tine adorm, de tine mă leg, cu tine m'alint, Pământ!
 Nu vreau să fug, nu vreau să scap, nu vreau să trec de roata din zare!
 Dă-mi mâna ta să mă 'ncleștez,
 În ea mă 'ncred!
 Mă soarbe Cerul — nu vreau s'aud a lui chemare —
 Dă-mi mâna ta : dă-mi un dușman, dă-mi un pustiu, dă-mi un mormânt!
 Eu sunt lut cald — cald ești și tu, bătut de soare ;
 Eu am ochi vii — tu ai un ochiu în orice floare ;
 Eu am dor lung și întristări —
 Tu ai pierdutele cărări,
 Și berzele de tine țin
 Deși vâslesc din gol senin...
 Și'n tine, seara când mă 'nchin,
 Am subț genunchi, din Dumnezeu, din trupul meu și închinare
 O perină pe care-adorm, din țărână și fășii de soare!

Tot ce tresare și moare, și 'n altul și 'n tine cunoști pe de rost :
 Fruntea, cu umbra rotundă,
 Inima 'n casa ei scundă,
 Ochii, jucând printre gene un bob de cafea
 Și-o stea,
 Mâna, tăiată de-un înger cu dalta
 Și prinsă de umeri, ca a ta, și nu alta,

Toate și 'n mine au fost!
 Tot ce doar trece prin tine și totuș săgeată-i de sus :
 Dragostea-adâncă și veche,
 Cântecul, cer în ureche,
 Fragede buze și fragede stele,
 Roza din palma iubitei mele...
 Toate cu mine-au apus!

Eu sunt un snop abia legat de tine
 C'un fir de cer care s'a trecut,
 Sunt un biet mut
 Pe care înfloresc suspine,
 O, Doamne, ce Te legi în mintea mea,
 Prin brazii ascuțiți ca o săgeată,
 Cu mâna grea, de nouri înelată,
 Ce 'ntinde punțile tăcerii dintr'o stea!
 Stau în genunchi, cu pleoapele închise,
 Pe care Tu le-ai smălțuit cu vise,
 Stau în genunchi, și-ascult cum treci prin mine,
 Prin azurate bolți răsunătoare
 Subt care nu întâia oare,
 Te-ai întâlnit, o Călător din cer, cu Tine!

APOLOGIA VIRILITĂȚII

DE
MIRCEA ELIADE

Mie însumi, în amintirea înfrângerilor, a coborișurilor, a mediocrei vieți în care am viețuit — închin această tristă și eroică Apologie.

LITANII PENTRU FECIOARĂ

Cânt fecioarele ; cânt tristețea fecioarelor ursite să plângă în zori. Cânt fecioarele ce au desfătat voința virilă — și mușchii, și oasele, și odihna. Cânt fecioarele pentru tragica lor robie. Cânt prada albă în brațe crescute din soare. Cânt zădarnica lor trudă, nostalgicele lacrimi pentru puritate, tânguirile lor în spaima poftei stăpânului.

Cânt fecioarele ; cânt vrășmașul temut, cânt ispita caldă în înserat, cânt ochii cari au aflat să plângă și să înfrângă. Cânt fecioarele ; cânt carnea lor ce curmă săgeata privirilor. Carnea fecioarelor ce turbură seninul — al cerului, al ochiului, al duhului. Carnea fecioarelor, ce va înflori în patimă și se va pogori — vis și umbră turburătoare — pe toate drumurile ce se înalță către eroism.

Cânt fecioarele ; cânt tovarășul trist al tristului ins pe care eu îl slăvesc chemându-l mascul. Cânt pasta ce s'a plămădit și în carnea noastră. Cânt îngerul smerit care lăcrămează și în sufletele noastre, blând și temut. Iar cântul meu e ură, și buzele mele sunt sânge, și ochii mei sunt sticliri de tăciuni, și brațul meu e semn înălțat spre cer.

Cânt vrăjile, cânt ispitele, cânt bucuriile cari ne-au luminat sexul în jalnicul său coborâș, înprum de facile obosite, de pe crestele unde singur vântul netezește piatra. Ascultă lauda fecioarelor :

Trupuri albe, cu mlădieri ce mângâie ochiul, cu mireasmă de smirnă arsă pe jar ;

Umeri albi, șerpi moi în cari buzele se adâncesc, supte, și se smulg fierbinți ;

Gât neliniștit de Sulamită albă ;

Sâni crescuți sub flacăra visurilor în miez de noapte, când gura șueră înfiorată desfătări, și genuchii se despart tragic ca o prevestire ;

Sâni rotunzi și amari, pe cari spațiul îi îmbină ca pe un taler ;

Pântec coprins în linii înghețate ;

Pântec pur, pântec straniu ca o pădure tăcută, pântec încordat în așteptările minunei ;

Șolduri verzi ca fructul verde, carne învăluită în aburi tăinuți, umbre ce dilată nări și înfierbântă răsuflarea în piepturi ;

Pulpe, rebus cu aceeași deslegare!...

Astfel cânt anemice litanii fecioarelor ursite să plângă în zori.

GLORII PENTRU MASCUL

Slavă — sex în care s'a plămădit stâncă și ochiuri de cer.

Slavă celui veșnic ațâțat, celui neodihnit, celui ce poartă în piept răsuflare lungă și fierbinte, iar în coapse însămânțate pornirile biruinții.

Slavă frunții răsturnate în iureș, slavă iureșului pe creste despicate cu prăpăstii și înflorite cu jăratec.

Slavă ochilor striviți în pleoape, ce încoardă ură și țâșnesc sclipiri.

Slavă brațelor, cărnii înșerpuite pe oase de adolescent și înfrigurate de chemări.

Slavă trupului și slavă sângelui. Sânge roșu și greu, pe care buzele l-ar sorbi ca pe vinul scurs între sâni de diavoliță. Sânge ce întărește, și scurmă în adâncuri, și freacă mușchi, și înăbușă, și orbește.

Slavă — gură însetată, înțeleștată în hotărâri, nebună în furii, înspăimântătoare în poște.

Gură sălbatec deschisă în fața fructelor, a vânturilor, a izvoarelor, a copacilor, a pietrelor.

Gură arsă de arșița trupurilor albe și calde, comori de mângâieri nemângâiate, izvor de întunecate desfătări.

Dinți perversi, biruitori, tăioși, ce se adâncesc în umeri caști, în pulpe turburate, în șolduri rotunjite de veninul înfrânelor.

Slavă chipului viril, slavă sfintei urâtenii, slavă oaselor ce sparg obraji, și strâng buzele, și înalță fruntea sus, față în față cu zorii.

Slavă ochilor ce poftesc toate, și fură totul, și stăpânesc toate.

Slavă patimei, furtună ce pârjolește sufletul și-l purifică.

Slavă masculului pur.

Voi vlăguții nopților sexuale, voi resemnații mediocrității a tot odihnitoare, voi scăpați ai eroismului viril, voi bicisnici fii ai nămeților din peșteri, voi aromatice facile în bisericuțe sentimentale, voi toți cei istoviți, degustați, murinzi — îmbăiați-vă în ploaia rece și grea, sfărâmați pietre, sorbiți apă amară de mare! Sevă nouă vă dăruiește pământul și cerul. Suflet nou vă revărsă soarele. Gânduri aspre vă străfulgeră țestele. Voiți! Vă nașteți din nou în virilitate.

SUIȘURI NOSTALGICE

Entuziasmul nu va mistui glasul. Adevărurile se vor rândui liniștite.

Nu privesc drept mascul orice individ cu nume masculin. Există anumite condiții ale virilității, cari trebuiesc împlinite. Renaștem în virilitate cum renaștem în creștinism : prin modificarea efectivă a vieții noastre, printr'o depășire, prin transfigurare. Se pot clasifica acele condiții în categorii și reduce în epite? Virilitatea e o fenomenologie dinamică, un șir curgător de atitudini în fața realității, a sufletului, a lui Dumnezeu. Dela masculul hirsut și jovial, purtând potențele sexului într'o sinceră inconștiență, la iluminatul născător al unei lumi valorificate și impuse celorlalți de voința lui — cât drum? Nu putem surprinde decât virilitatea în devenire — oricât de paradoxală ar părea mărturisirea aceasta.

Un element esențial masculului, evident în toate fazele de evoluție, dela gestul primar al stăpânului ce-și desface trupul cu durerea altora la aspra renunțate ascetică — e fireasca funcționare a *voinței*. Femeile au nostalgia voinței. Se vor zdrobite — sau se întărită în iluzoria voință a unui capriciu. Pseudo-masculii meditează asupra voinței, o disociază, o disprețuiesc, sau o acceptă în doze inofensive, cu risipă de entuziasm retoric. Voința pură — e un act pur masculin. Nu e fan-tezia cerebrală, ci experiența efectivă, fără sorți de izbândă într'o conștiință săracă în efluvii spi-

rituale, în preaplin. în rezerve. A fost poate o ursită, sau o hotărîre a tragicului cosmic : nu se îngăduie să voiască — îndelung, intens, rezistent ; iar nu în izbucniri efemere — decât unui singur sex. Ursită a fost și prezența mereu vie și proaspătă a ispitelor. Slăbiciunea ancestrală a pătruns în viscere, s'a depus, sedimente, în creier și în inimă. S'au născut tot mai mulți inși fără sex. Și e tot mai anevoioasă actualizarea potențelor virile. Lumea se apără împotriva lor și, neputându-le elimina, le închistează sau le pervertesc. Lumea exaltă o virilitate mondenă. Deaceia — pentru sufletele ce tânjesc pierduta puritate — purgatoriul e atât de chinuitor.

Viața — neaducând nici durere, nici desfătare, ci împlinindu-se corect ca exercițiul unui mușchiu — era inconștientă. Conștiința i-a dăruit cel dintâiu îndemn spre depășire, odată cu dure-roasa siguranță a insuficienței. Faptul a fost comentat de mulți cerebrali și mulți bărbați pricepuți în acțiune. Dar iată ce înțeleg eu : conștiința a luminat neputința omului în Cosmos. „Vreau mărul acesta, vreau fecioara aceasta!”. Masculul, gol în soare, mușcă mărul, sângeră fecioara. La trezirea conștiinței *a gândit* : „dacă aș vrea să plutesc deasupra apelor m'aș cufundă, iar dacă aș vrea Soarele, ceilalți m'ar socoti nebun”. Iată dorinți cari n'au neliniștit niciodată sufletul primului mascul. Pentru că dacă ar fi voit, el ar fi plutit pe apă și ar fi avut Soarele. Nu-mi cereți dovezi. Nu înțelegeți că *voința originară* ne e acum inaccesibilă? Și că noi nu-i putem judeca pe ei cu creierile noastre cari au gândit prea multe veacuri? Slăbiciunea miilor de bărbați — transmisă ereditar miilor de pseudomasculi ai vremurilor noastre — s'a adâncit prin precizarea dualismului Om-Cosmos. Iar, în acelaș timp, din acest dualism se înalță zorii transfigurării masculine, ai *personalității*.

Iată tâlcuirea paradoxului. Siguranța înăscută a neputinței, transmisă prin carne și prin suflet — a mediocrizat tot mai organic masculul. Conștiința a acceptat ca o lege *firească* îngrădirea voinței de imensitate, de Cosmos. Micimea umană i s'a părut necesar *dată*. Au viețuit, însă, totdeauna masculi cari au suferit efectiv durerea tragică a voinței roase de absența încrederii absolute în sine, de dorințele tot mai stranii ale vieții cerebrale, de rafinarea sensibilității. Sufletele lor au plămădit o pastă nouă. Au descoperit pozițiile virilității în continua ei curgere, depășirile, întrecerile neobosite. Din acea inițială retortă s'au sublimat fazele ultime ale tragicului masculin, s'a cristalizat tristețea ascetului.

Pierdută fiind voința care putea tot pentru că *nu voia tot* — sufletul omului e chinuit de veșnice poftes. Tortura totului e o suferință virilă. Un mascul ce ajunge la conștiința de sine începe întotdeauna prin a pofti mult, tot mai mult, tot mai multe. Și sângeră pentru fiecare înfrângere.

Cum aș putea slăvi altfel această poftă din carne și duh bărbătesc, decât printr'un

CÂNT PENTRU SETEA TOTULUI?

Nu vreau trupul tău și nu vreau ochii tăi — ci toate trupurile.

Și iarăș, dacă o taină îmi rămâne streină — zvârl trupul.

De ce să zvârl trupul care nu mi s'a dăruit tot?...

Tot — încălzește-mă!

Tot — deșiră-mă, îndrăgește-mă, urăște-mă, poartă-mă în văzduh și în lume!

Vreau brațele mele ghirlandă în jurul globului. Vreau ochii mei geană de mare, unde soarele se înecă smerit. Vreau gura ventuză pe sâni de pământ și de sare. Vreau umerii mei zări. Și iarăș — vreau brațele mele cale de sori.

Tânjesc că vreau tot, și mă svârcolesc, și mestec cenușa desfătărilor îmbucătățite. De ce nu pot viețui un ceas în *toate*? Mă vedeți cum sânger și mă auziți cum gem când în juru-mi trec *streini*? Urăsc creierile și urăsc trupurile peste cari nu stăpânesc.

Vreau aromele cărnii, vreau boarea muntelui, vreau mireasma putregaiului, a morții, a secetei, a mării...

Dar de ce să le chem, de ce să chem miresmele fără nume?

Coapsa roabei, frunzele ulmului, frigul stâncilor — nu-mi abat dorul pentru ceiace știu că nu voi putea sorbi niciodată.

Vreau fructe amare și vreau smochine dulci.

Vreau să fiu copită, amintire și balaur.

Vreau scrisul tot ; de ce să nu știu toate?

Sufletu-mi să fiarbă toată patima ; de ce să pierd stropi veninoși sau pumni de miere?

Cum să spun că vreau să gândesc totul, să pătrund în esențe, să renasc în Dumnezeu? Cum să spun că dorurile mele îmi usucă zâmbetul și-mi înrăesc ochii, pentru că ele sunt otravă scursă din slăbiciunile moșilor mei?

Ard din mine, și nimic nu e al meu! Cât timp vor dogori văpăile și va sticli jarul?...

Cunoașteți voi mânia sufletului care își simte neputința? Urăsc omul din mine, urăsc carnea mea, urăsc înfrângerile străbunilor — pentru că ei mă împiedecă să stăpânesc totul. Nu pot stăpâni totul ; nu pot să sorb, să mușc, să îndrăgesc, să frământ, să cioplesc — totul. Nu sunt decât un sărman trup în care se sbate, răsvrătit, sufletul însetat de Tot. Iar sufletul își tânguie neputința.

Bănuți voi, *dincolo*, sclipăt de zare nouă? Cei cari își înțeleg neputința de a stăpâni totul — pășească avântați. Vor cânta, poate, cântecul asprei și amarei biruinți...

Virilitatea nu e numai senzuală, după cum nu e numai spirituală. Deaici, din obsesia totului, încep să cristalizeze sintezele cari poartă masculul către luminarea supremă. Sintezele și depășirile — sunt descărcarea potențelor, realizarea virtualităților ce pritocesc în suflet dela cădere. Sufletul masculin se simte în *valorile* pe cari conștiința le creiază și voința le impune. Femeile împrumută valori. Pseudomascuii le comentează, le cioplesc, le îmbină. Viziuni proaspete, valorificări nebănuite, creații spirituale efective, menite să hrănească alte vieți spirituale — numai o conștiință virilă împlinește.

Evoluția masculină se alimentează din chiar ciocnirile, experiențele, obsesiile duhului. Deaceia scapă istoricului. Virilitatea, ca și credința, e pogorirea concretă a duhului aspru în viața omului. Nu se pot rezuma fazele. Nu se pot prescrie rețete. Virilitatea există, se experimentează. Nu putem indica decât caractere esențiale, cari trebuiesc înțelese în curgerea lor, în devenire, în derivarea lor continuă unul dintr'altul.

Omul suie singur, tăcut, neștiut de nimeni — o culme fără trepte, fără drum, fără frânghii. Înfrângerile și biruințele sunt ale lui. Prietenul și logodnica nu i le cunosc. Cu fiecare ceas viețuit aspru, masculin — se apropie de sfârșitul acelei opere pentru care s'a născut : *personalitatea*.

PRECIZARI PENTRU DOMNI ȘI DOAMNE

Pentru domnii cari au înjosit, au rușinat, au compromis, au viciat, au cangrenat potențele sexului ; pentru doamnele care au exaltat și contribuit la înrădăcinarea eternei mediocrități masculine — scriu aceste precizări, stricte exerciții de chirurgie întru purificarea unui sens inițial.

Don Juanul nu concretizează esența virilității. Cel care își risipește viața culegând femei, arată că le prețuiește mai mult decât merită. Neliniștea și setea Don Juanilor e mediocră. Au refuzat să adune și să slăvească *totul* într'un singur trup și suflet iubit. Rătăcirea e iremediabilă. Nu înțeleg ei că niciodată nu vor stăpâni decât *multe*, iar nu *toate*? Chinul îi surpă, îi macină, îi prăfuieste. Acești masculi ratați pier înainte de a-și înălța cu aspră muncă *personalitatea*.

Nici o depășire, nici o posibilitate de transsubstanțializare a virtualităților latente datorite odată cu sexul — fără o neodihnită viață interioară. *Dintrânsa* se naște, dacă voim, noul mascul, stăpân al vremurilor noi. A surprinde neliniștea lăuntrică a unui veritabil spirit masculin, înseamnă a surprinde virilitatea potențială. Deaici, din suflet, se deschide drumul depășirilor. Să ne blestemăm strămoșii ; dar să nu uităm că virilitatea lor, pură voință, ne e acum fiziologic și cosmic inaccesibilă.

S'a petrecut, cândva, într-o clipă sau un mileniu — acea dureroasă răsturnare de esențe sau de criterii sau de valori, sau cum voiți să le spuneți. Căderea din virilitatea inițială a fost o cădere tragică ; poate chiar *căderea omului*. Cei cari au pătruns tâlcul voinței primare, al omului-Dumnezeu — pot medita, și înțelege multe din această simplă frază.

Dar, doamnele mele, nu vreau să vă ostenesc privirile ținându-le într'un trecut de mult uitat, și nici să vă întunec cu cochetării teologice. Viața interioară ,aspra viață interioară — rămâne totuși singura mântuire. Nu zâmbiți, domnilor ; nu o cunoașteți deși nu o ignorați. Viețuiți acea falsă viață interioară împrumutată din cărți, consultată în celebrități, înflorită în vecinătatea suavelor Sixtine. Cetiți prea mult poezii îndulciți, rafinați, subtili și snobi. Filosofia voastră s'a întocmit odată cu cea dintâi desperare sentimentală — nu e așa? Meditați prea evident în antractele dramelor nordice, pe coverta vapoarelor în amurgit, în plimbările singuratece. Păstrați prea mult în suflete acel coagul al adolescenței, acele melancolii inutile pe cari le credeți tristețile geniului, acea auto-toleranță care pogoră mediocritatea și îngâmfarea. Sunteți prea feminini. Fără îndoială, sufletul-feminin e fermecător și de necoprins. Dar lăsați acest suflet doamnelor iubitoare de lectură sau celor ce poartă din salon în salon nostalgia amantului tenor și cerebral.

Viața duhului masculin e aspră. Nu judecați după un surâs, nici după seninătatea pe care ochii o păstrează ca pe un dispreț. Viață lăuntrică înseamnă muncă trudnică, neștiută, cu roade târzii. Iar munca e întotdeauna dureroasă — pentrucă e o renunțare. Presimțiți zorii? Mântuirea se va împlini prin renunțare, iar cea dintâi și cea mai greu de disciplinat — e munca.

Cum să cânt munca? Cum să cânt mistria, varul și piatra cu care înalță zidul sufletului către acele creștete plumburii cu cearcăne de roșu răsărit? Aș vrea ca pagina să simtă înfrigurările poftelor niciodată curmate, care se consumă în muncă săvârșită cu pieptul frânt, cu ochii sticlind și cu pumnii strânși. O viață spirituală nedisciplinată se anulează. Nedisciplina poate fi acceptată, la răstimpuri, ca o experiență. Niciodată ca normă. Firește, disciplină nu înseamnă metodologie, nici prescripții riguroase, nici igienă mentală. Ci numai continuitate, perseverență, obsesia depășirii și a pătrunderii în adâncuri.

Cel care muncește întru neconținută depășire spirituală — distilează virilitatea în esențe tot mai pure, tot mai îmbătătoare. Doamnele mele, nu veți recunoaște în sobrul neofit al dureroasei inițieri pe masculul superior, pe diletantul agreabil din saloanele literare, pe amatorul snob al mondenității filosofice. Iată ceiace trebuie să învățați : că ochiul vostru meșter nu va surprinde niciodată autenticele prețuriri masculine, duhul neliniștit al prietenului, drumurile de *dincolo* ale amantului. Iar aceasta, doamnele mele, datorită acelei pseudo-spiritualități pe care o gustați și o siliți să răsară în jurul vostru, din creerele atâtor compromiși ai sexului. Socotind-o reprezentativă, exaltând-o ca pe o licoare de tonic spiritual — vă înstrăinați *organic* de purul dăh viril. Și, fără îndoială, nu noi purtăm întreaga vină.

Cel dintâi semn al pașilor pe cari sufletul îi împlinește — e tăcerea. Firește, încă nu tăcerea cruntă a ascetului. Conștiința masculină e ferită totdeauna de confesiuni, această plagă a adolescenței și a sentimentalilor copleșiți de feminism. De ce să mărturisești? De ce să împărtășești, împărțind dureri sau bucurii? De ce să cobori gând strein și în acest ultim colț de autentică singurătate : experiențele sufletului? Masculul ajunge sobru, tăcut asupra comorilor sale lăuntrice, pe care nimeni nu le bănuiește. Tăcerea nu se exhibiționează. În cotidiană și suportabila mediocritate socială — trebuie ascunsă sub liberă și superficială limbuție.

Cea mai sufocantă răzvrătire, cea mai penibilă scârbă, o îndură conștiința masculină în fața surogatelor, a personalităților contrafăcute, a snobilor afectând durerea neînțelesului. Doamnele mele, vă dăruiați întotdeauna mrejelor acestor tineri bine parfumați cari vă vorbesc de visuri, de glorie, de călătorii melancolice, de prinți, de *originalitate*. Această adâncă rană pe care sexul v'o datorește : originalitatea. Socotiți *originali* pe toți naufragiații, pe toți neputincioșii, pe cei cu mințile turburate, pe mediocrii maimuțărind paradoxele cutărui ilustru pederastu, pe filosofii gângurind

capitole din cărți, pe diletanții cu suflet de țiplă bariolată, pe poeții și poeticaștrii cerșind genialitatea, pe glumeții erudiți și îndrăzneți, pe gazetarii bătrâni și îngâmfați într'o dubioasă perversitate, pe misticii îngânând o jalnică sfințenie. Doamnele mele, aceștia — sunt — pentru voi — masculii superiori, logodnicii ideali, bărbații visați. Luați-i. Dacă i-ați culege pe toți — bănuți mulțumirile sexului?...

Domnilor, dacă v'ați hotărât sincer să suiți greu drum al personalității — nu jinduiți acea senzualitate despre care toți vorbesc și nimeni nu o cunoaște. Senzualitatea pățimașă, cotropitoare, nebănuită de doamne — turbură numai trupul celui aspru în înfrânări. Nu măsurați buzele, nările, ochii. Ce prețuiesc toate acestea în fața *poftei* care izvorăște fierbinte din adâncurile trupului și duhului?...

Nu vă tânguți de superioritatea voastră, nu împrumutați masca celor ce se vor compătимиți și doriți. Sunt surogate umilitoare, fluturate ca o flamură de feminitatea neputincioasă a răbda gerul aspru al creștetului. Iar, pentru că drumul izbânzii imediate poartă dealungul bălților — renunțați la izbândă. Veți culege mai târziu izbânda *cealaltă*.

Iată câteva inscripții de pe acelaș soclu pentru domnii și doamnele cari doresc aceste precizări formule accesibile :

Don Juan a fost un mascul ratat. A prețuit prea mult femeile ; când le disprețuia, „uitarea” și-o găsea tot între trupurile lor.

Noua virilitate, adaptată noiei umanități — izvorăște din viața spirituală. Se ajunge la masculul pur prin ascuțirea lăuntrică, prin experiențe, prin intensitate.

Feminitatea e sedusă de surogatele vieții interioare : idealism mediocru, nefecund, împrumutat.

Criza primei etape în evoluția masculină : trecerea dela dubioasa spiritualitate la austeră și disciplinată muncă a duhului.

Feminizarea societății e o puternică ispită în fața evoluției. Dușmani imediați : morga, auto-tolerarea, confesiunile, nostalgia ieftină, snobismul. Singura mântuire : ascetismul spiritual.

TRAGICUL MASCULIN

A trăi în permanentă primejdie — aceasta e porunca virilității. ¹⁾

Nu-mi spuneți că viața modernă exclude eroica primejdie. Nu-mi vorbiți de confortul civilizației care a neutralizat, legiferând, corosivul luptei. Există, pentru masculul contemporan, tot atâtea primejdii ca și pentru cel din peșteri. *Există primejdiile duhului*. Întâmpinați-le, cei ce nu vă temeți. Viața eroică se împlinește și într'o bibliotecă, și într'o chilie de ascet. Pe acele câmpuri de întunec săgeți otrăvite se fugăresc rele. Moartea pânđește în șanțuri, în bălți, în codri. Nebunia... Credeți oare că experiențele nefaste nu sunt răni ale duhului, și credeți că pierderea *valorii* inițiale nu înseamnă moartea? Credeți că *curajul* lecturilor cu diavolești ispite nu prețuiește cât curajul încrucișării de săbii?

Evoluția și purificarea virilității prin experiențe, sublimarea până la iluminarea supremă — atât de rară.... — se împlinește în cadrele unei creații și pentru această creație. Viața lăuntrică nu rămâne stearpă. Acum se înțelege mai bine deosebirea dintre o spiritualitate autentic masculină și maimuțările diletanților și snobilor. Cea dintâi germinează și încălzește *noua* conștiință — independentă de conștiința încheată din funcțiunile trupesti — pe care eu o numesc *personalitate*. Cealaltă viață interioară se mulțumește să se consume mediocru și banal în jurul câtorva neliniști sentimentale, cristalizând în interpretări ciupite din cărți sau înflorite la raze streine.

Orice mascul e dator să creieze. Fecundarea sexuală a fost, poate, semnul ursitei cerești. Plodul continuă carnea, iar sufletul lui va continua sufletul părintelui, dacă acesta îi este și un părinte spiritual. În conștiința masculină e neadormită pofta creației, a depășirii de sine prin cuceriri de cetăți, prin artă, prin toate eliberările Duhului. Nu toți pot fi mari generali, mari poeți sau mari

gânditori. De fapt, în unghiul nostru de vedere, lucrul n'are nici o însemnătate. Creațiile acestea sunt secundare. Mai precis, izvorăsc dintr'o creație inițială : *personalitatea*. Iată ceiace suntem datori fiecăre să creiăm : o conștiință cristalizată din experiențe, din lupte, din înfrângeri, din dureri. Prin ea *supraviețuim*. Ea explică necesitatea de a ne naște și de a viețui eroicul. Există, firește, o personalitate feminină și alta masculină. Sunt structuri spirituale diverse. Nu mă gândesc, în aceste pagini, decât la personalitatea ca sinteză ultimă a virilității. E un proces de formație pe care îi dezvălui.

Sufletul îmbogățit de experiențe se trezește, într'un amurg, frânt de cele două esențiale curente ale vieții spirituale : dionisiacul și chisticul. Senzualitate, desfătări păgâne, melancolia simțurilor obosite, sălbatecă vitalitate consumată fără rod, libertatea în Pan, gândirea în Apolon. De cealaltă parte — sensibilitate disciplinată, erarhia satisfacerii simțurilor, încordări către neostoită purificare și depășire spirituală, elanul către efectivă contopire cu Dumnezeu, libertatea în Christos, libertatea cerească izvorită din înfrânări.

Numai într'o conștiință virilă încercată de experiențe conflictul acesta se precizează tragic. Ciocnirea e dureroasă. Numai un mascul pășind pe drumul împlinirii interioare poate fi cu adevărat *ispitit* de viață, consumat de doruri dionisiace, supt de pofte. Acolo unde rezistența e meschină — ispita nu se înrăiește, nu picură ca o desfătare înveninată și dulce.

Conflictul — care ajunge *criză* în clipa când nostalgia ascetismului se prefăce în poruncă — se soluționează dela sine, printr'o viziune și o valorificare nouă, întocmită de duhul în continuă depășire. Ceiace numesc eu propriu zis personalitate nu e decât o supremă sinteză, necesar cerută de dinamica spirituală, prin care Pan și Christos sunt înscăunați în stăpânirile lor. E o reelaborare de valori date vieții, plăcerii, Cosmosului, Dumnezeirii. E o viziune largă și organizată a totului ; suport al echilibrului lăuntric. Personalitatea e creiată, e alimentată prin neodihnita luptă cu sine și cu lumea, e zidită — piatră după piatră — prin experiențele duhului. Aceasta e singura operă ce ni se cere. Am arătat în altă parte că prin ea supraviețuim efectiv ; pentru că o personalitate e un organism spiritual, a cărui viață transcende fiziologicul, după cum planta depășește mineralul.

Personalitatea, izvorită din experiență efectivă, nu se poate cunoaște decât prin experiență. Există și aici contrafaceri : personalități *imagine*, alcătuite după modelul oamenilor din cărți, mozaicuri, fără continuitate organică. (Pluralitatea eului se explică prin polivalența funcțională a conștiinței, sau prin contradicțiile necesare în conștiința fiziologică. Contradicțiile pot fi, deasemenea, simple depășiri prin experiență).

În fiecare suflet se soluționează *altfel* conflictul carne-duh, se cristalizează o altă viziune, se echilibrează forțele pe alt schelet. Și aceasta, pentru că la temelia personalității se află întotdeauna experiențe proprii, care nu s'au repetat identic în nici o altă conștiință.

Înțelegeți necurmata veghe și corosiva neliniște masculină. Înțelegeți tragicul aceluși suflet pe care sublimarea potențelor sexului îl apropie de Dumnezeu și-l înlănțuie, în același timp, prin ispită, de trupul diavolului alb, de Dionysos. Înțelegeți durerea voinței în care *răul* nu pierde prin actualizarea *binelui*, ci crește odată cu el, și-l ispitește mai ispititor, și-l pândește, și-l primejduiește. Tragicul masculin, al unui strident dualism, *când sufletul nu se apără numai împotriva trupului, ci și a sufletului născut din trup*. Esența cristică împotriva păgânismului senzual al lui Dionysos, și împotriva păgânismului nostalgic al lui Apolon.

RENUNȚAREA

Cuvintele mele vor fi puține. Privesc acum culmi triste, necălcate de oameni. Cunoașteți voi muntele unde vrednicul bărbat, cel care și-a iscodit în suflet menirile, își sfârșește viața, *singur*? Cunoașteți voi singurătatea vrută, singurătatea deplină, singurătatea fără nădejdea curmării?

Din lumea noastră se smulge un om. L'am socotit ani după ani asemenea nouă. Și iată : omul ne întrece cu mult, voința lui ne calcă pe creștet. Cine i-ar fi putut pătrunde tăcerea? Acum

e dus, sau poate chiar e mort, în vreo scorbură, în vreo peșteră de ghiață verde, în vreun deșert. Nu a plecat dintre noi pentru că i-a fost teamă de viață. Nu a plecat pentru că era obosit, istovit, desgustat. Toți aceștia se întorc din drum. Acolo sus, între amurg și zori, lupta e nebănuită, e înfiorată de nebulă, e îndârjită de foame, de nesomn, de amintiri. Cum puteți gândi că tihna se întâlnește în singurătate, între peșteri? Acolo pășesc cei mai tari dintre noi, cei pe cari alte gânduri i-ar fi dus la biruință, la slavă, la desfătări.

Tot sau nimic — din cele lumești. Iată întâiul îndemn la renunțare. Cât putem stăpâni? O femeie, o sută de femei, o mie? Și cât timp? Și — le putem stăpâni cu adevărat? Gândurile lor nu le vom putea robi niciodată. Și câte țări putem aduna? Și marea ce rămâne veșnic *înaintea* noastră? Și florile pe care nu le putem culege? Și cerul pe care îl zdrențuim în micimea ochilor noștri?...

Desfătarea îmbucătățită ajunge cu neputință când sufletul se luminează la ascetică virilitate. E demn să renunți, disprețuitor, la firimiturile întinse trupului. Și e curajoasă renunțarea la desfătări și răsplătirile duhului.

Ce înseamnă Gloria, — această ultimă ispită, în fața căreia atâtea conștiințe masculine în-genuchiază? O putem cunoaște efectiv, sau numai *auzim* despre ea? Intrucât ajută la depășire — când sufletul rămâne senin în fața laudelor și a urilor? Câte veacuri durează? Și apoi — cum ar putea fi ispitit acel ce vrea *tot* — de o jalnică slavă a unui continent de elită? Intrebări atât de stânjenitoare...

Toate sintezele trebuiesc întrecute printr'o nouă sinteză. Spiritualitatea virilă e torturată de un intens dinamism. Tăcerea însăși trebuie întrecută. Pustnicul va împlini acea tăcere — absurdă pentru mediocrele noastre lumini — în care ascultă pământul, pădurea, paserile. În singurătate va suferi iubirile părăsite pentru totdeauna. Din amintiri și din dureri — sufletul lui se înalță. Ispitele n'au pierit. Personalitatea nu a cristalizat definitiv. În retortele lăuntrice fierb de acum esențe amănitoare pentru cei din lume : necunoscute, stranii, dumnezeiești. Tac — asupra lor.

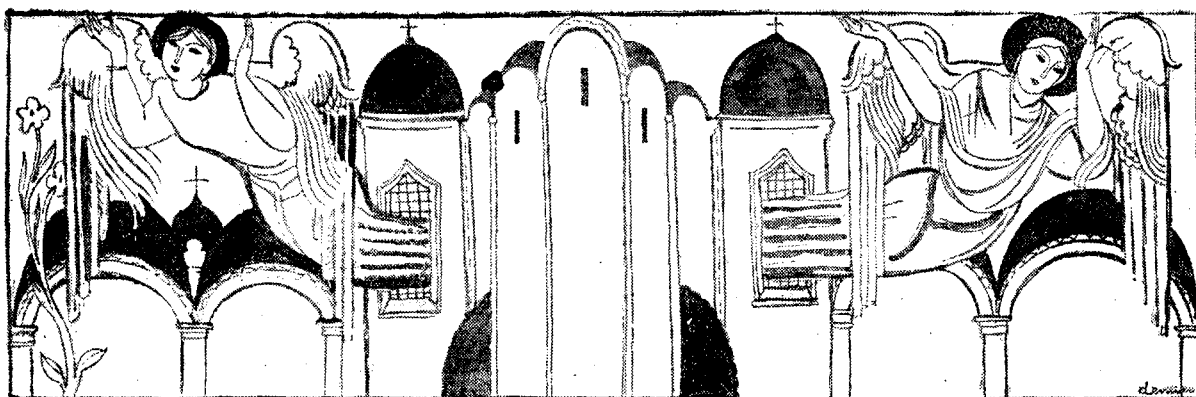
Va viețui singur, necunoscut, uitat, nebănuit chiar de nimeni. Va muri într'o noapte sticloasă, cu nemărginirea rece deasupra-i. Sufletul lui va aburi o clipă zăpada. Nimeni nu-l va plânge. Nimeni nu se va clătina la această nouă depășire de sine a unui mascul iluminat.

Dar — cine știe dacă va muri cu adevărat?

Și, cine știe dacă renunțarea lui supremă nu înseamnă stăpânirea totală? Dacă noi toți, aceștia mărunți, cari alergăm pe străzi și suferim în încăperi calde — nu suntem decât păpuși, pradă năpraznicei lui voinți? Și dacă, totuși, *acesta ar fi adevăratul*? Dacă noi făptuim, năzuim și gândim după voința marelui pustnic?...

Astfel se sfârșește „Apologia Virilității” și începe ciclul „Cântări pentru Pustnic”.
6 Ianuarie 1928.

PLOAE DE VARĂ

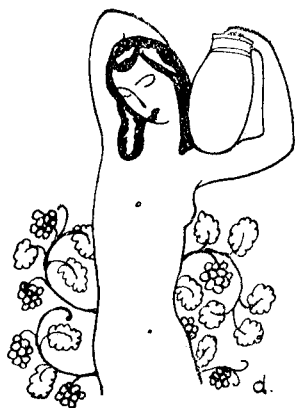
DE

V. CIOCĂLTEU

Curge ploaia de trei zile în şiraguri
 Vin şuvoae mari coteţele să'mi fure,
 Buimăcită mahalaua şade 'n praguri
 Face cruci şi roagă cerul să se 'ndure.

Hărăbale desprinse din şurupuri
 Bat în zidurile străzii ca în maluri,
 Plapumi rupte şi saltele strânse 'n grupuri
 Jucăuşe 'ncing o horă peste valuri.

În zadar a 'nfipt cuţitul măcelarul,
 Năvălit-a apa tulbure pe scară,
 Şi văzând că 'nşală lumea cu cântarul
 Furioasă perin ferestre se scoboară.

C R O N I C I

IDEI, OAMENI & FAPTE

ȘCOALA DELA VĂLENI

Văd încă, într'o seară de început de primăvară, când amurgul prinde să întârzie, o caretă lăcuită, cum trece repede prin fața Palatului lovită în spate și pe acoperiș de bastoane. Băeți, aproape de-o vârstă cu mine, se țin în pasul cailor după ea și lovesc mereu, jumătate crunți și jumătate râzând, ca niște ciudați toboșari ai nopții. Careta caută să scape și nu poate. Ceasornicul cel mare din frontonul Casei regale, aprins la acea oră, se uită cu ochiul lui speriat la această neînțeleasă scenă de stradă dintr'o vreme când carnavalul s'a dus de mult.

Mergând mai departe, în sus, pe Calea Victoriei, învâlmășeala creștea. La ieșirea Străzii Regale în Piața Teatrului se răsturna tramvaiul care trebuia să împiedice șarja trupelor călări și se scurma caldarâmul după bolovani A doua zi era să mă strecor speriat prin dosul berăriei din casa Fiatcofschi ca să văd ziduri de scări și odăi de subsol strofite din belșug de sânge.

Cred că era în anul 1906, și manifestația studenților împotriva reprezentației în franțuzește a Societății „Obolul”, în urma cuvântării profesorului Iorga din după amiază acceleează zile într'o sală de pe Strada Câmpineanu. Nu știu dacă și în istoria culturală a țării profesorul Iorga a năvălit în ropotul de darabană al tinereței și în galopul cailor mari, dar în generația care atunci se pregătea să aibă optsprezece ani și din care făceam parte și eu, așa a intrat și se păstrează. Ea nu era încă mădular din omenirea care se strânsese la faptă și s'a risipit cu anii în toate vânturile. Ii venea numani pe urme ca să afle căile veacului. Ceva din bucuria de odinioară de privitor fraged și zgribulit, în fața unui spectacol care deschidea o viață, mai simte în piept și astăzi. De aceea, mai puțin legată de omul care ridica deodată stăvilarele cu o mânie profetică, ea a putut să-i păstreze mai mult credință. Il urmărește mereu, cu aceeași mirare și fără să i se supue.

E firesc atunci, să mă fi găsit între întâii ascultători ai universității populare, care-și începea cursurile de vară la Văleni în 1908, și ani de-a rândul să fi fost față cel puțin în ziua deschiderii. Vremea a curs neoprită, cotind numai scurt pe după muntele războiului, de care a zdrobit atâția oameni și atâtea așezăminte. Universitatea dela Văleni a rămas în locul ei. Întâia cunună de argint a celor douăzeci de ani i-a fost bătută de curând în catedră. Atâția din cei câți fuseseră la început, se adunaseră acolo, dar atâția lipseau și niciun glas, de-ar fi colindat și întreg pământul, nu i-ar mai fi putut găsi și aduce.

Unul, pe care l-aș fi dorit neapărat față, cu patima lui, cu neastâmpărul veverițesc și maicuseamă cu iubirea de tot ce vedea, lucruri în ființă și lucruri în viitor, ar fi fost Tofan, bucovineanul. Nu știu cât adevăr era în ce spunea, că Universitatea dela Văleni fusese înființată la cererea lui. L-am auzit mărturisind-o, într'o cuvântare focoasă dintr'o grădină cu stele mari prin frunzătură, ca niște poame poleite, de mituri elenice. Era la o serbare de încheiere de cursuri, poate ale întâiului, poate ale celui de-al doilea an. Intr'un săltar acasă, prea departe, ca să-l răscolesc, de țărnul de mare unde însemn aceste amintiri, trebuie să am cartonul, cu o vedere a vreunei mănăstiri de pe Teleajen, pe care toți martorii acelei seri stau semnați. Dela mulți nu se mai păstrează astăzi decât acea semătură subțire, tremurată sau vânjoasă. Și parcă de niciunul din ceice au fost acolo atunci și nu mai sunt, nu mă doare așa, și parcă niciunul din câți au lipsit acum n'ar fi trebuit atât să se găsească față, după douăzeci de ani, cât el.

Profesorul asculta, cu sticlirea de atenție și de bunăvoință din ochii lui mari, vorbele pornite ale lui Tofan, despre neamul „spûrcăt”, care ne îneca în Bucovina, despre fățarnicia chezaro-crăiască, dar și despre cetera, venită dela Suceava și venită dela Cernăuți, a

unei noi școli pentru noul suflet românesc disprețuit de vremelnicele hotare. Școala aceea era Universitatea de vară, ai cărei ascultători fuseserăm, alături de tineri din Banat, din Ardeal, din Basarabia și din cea mai moldovenească prin spirit, dintre provincii. Dacă Moldova, populară și ideală, crește și se menține, iubitoare de trecut și de limbă, romantică și la o parte, în jurul amintirii lui Ștefan-cel-Mare, cum trebuie să fie Bucovina, care are dovada trupească dela Putna, a existenței lui? Profesorul a adevărit apoi, în răspunsul lui, ceea ce auziserăm dela Tofan.

Școala cea nouă era de două ori moldovenească, prin întemeetor și prin spirit. Se ridica, e drept, pe-o vale din Muntenia, dar într'un târguleț de drum mare de pe vremuri, de legătură cu Ardealul, mai asemenea cu târgulețele moldovenești de sub munte, decât cu așezările obișnuite din Țara românească. El ajunsese reședință a marelui călător Iorga, după colindările și cărțile lui de descoperire a neamului românesc. Unul din îndemnurile de așezare tocmai aci, era și el de caracter mai mult moldovenesc și caracteristic pentru acea epocă din activitatea culturală și politică a profesorului. Vălenii-de-Munte n'avea prin 1907 niciun Evreu, sau niciun Jidan, cum se zicea pe atunci. Religia păturii mijlocii românești născută și vie maicu-seamă în Moldova, își plimba în acele zile prin toată țara alaiurile antisemite. Unul din marii ei preoți, destul de zeflemești de altminteri, era Niculae Iorga. Mai apoi, puterea aceasta de înrăurire n'a mai avut-o nimeni asupra-i. El a înțeles să lucreze, așa cum îl porunceau firea, singur. Această singurătate îl înconjură și astăzi. Cei cari se apropie, sunt ca meteorii năvăliți din spațiul orb în atmosfera pământului: se aprind pentru o clipă și n'ajung decât o dără de cenușă albastră pe zăpezile Labradorului, fără să ajute cu nimic la îngroșarea păturii geologice a planetei, și atât mai puțin să-i fie o lumină pe drum.

Universitatea dela Văleni începea ca o școală de românism. Ea era o formă a tradiționalismului luptător, pe care-l gândise și-l propovăduia profesorul de istorie medievală. În destrămarea de tot felul a societății românești, care se superficializa prin împrumuturi fără adâncime, socialism fără industrie și proletari sau teoreticieni temeinici, politicianism oportunist fără orizonturi mai depărtate sociale sau economice, franțuzism salonar, fără o cultură apuseană adevărată, el cerea o întoarcere la izvoarele de viață ale neamului și o dezvoltare până la nivelul lumii moderne, pe căile însă arătate de ele. La această muncă de prefacere, care trebuia să însemne o răspântie seculară pentru milioane, neamul trebuia să se găsească întreg, întâiu fiindcă sarcina era așa de grea încât cerea toate brațele, și al doilea, fiindcă deslegarea ei numai de către un fragment și în folosul lui ar fi dus la sfărâmarea pentru totdeauna a unității unui popor, păstrată până atunci, cu toate cumpenele, prin tiparele aceleași ale culturii populare.

Niciodată aceste adevăruri n'au găsit glasuri mai de cutremur. Mediul era poate mai mult de experiență decât de înrăurire deadreptul, dar tocmai prin aceasta doctrina se putea face mai îndrăzneată și îndemnurile mai fățișe. Opt ani s'a lucrat acolo ca nicăeri la încheierea unei singure conștiințe, prin scoaterea la iveală a tuturor legăturilor organice și veșnice din comunitatea românească: la Văleni au căzut întâiu hotarele cele strimpte care nu mai existau când a izbucnit războiul decât pe hartă; și în el oamenii dinăuntru, indiferenți unul față de altul ori dezbinăți, s'au simțit solidari în jurul unui steag urcat deodată cu desene și culori vechi din fundul istoriei. Lucruri și oameni mergeau împreună, fie că știau și primeau puterea care-i mișca, fie că o cunoșteau numai din auzite și o disprețuiau. Eminescu și Kogălniceanu se întâlniseră în Niculae Iorga pentru o asemenea unire de simțiri în numele patimii și al documentului, fără care faptele grele, în pregătire departe de orice ochi, ar fi avut poate alte urmări. Mulțimea, numărului sau a intereselor, se schimbaseră, ca în toate timpurile, puțin; dar, ca în toate timpurile mari, ea nu mai însemna nimic, nici chiar prin inerție, pentru că se născuse în cei câțiva starea de spirit care ia cu sine și hotărăște. Cei mulți au tăcut atunci și au lăsat să vorbească cei puțini, cari singuri s'au auzit și au fost ascultați.

N'am urmărit de departe și nici nu răsfoiesc în cărți dezvoltarea fenomenului dela Văleni, în care se înmănunchiau atâtea activități: cea literară, care ieșea din „Sămănătorul” și se întărea, copleșită însă, ca într'o orchestrație rău împărțită, de acompaniamentul cultural; cea științifică, în plină căutare de zări mai largi, nu numai ca izvoare, dar mai ales ca înțelegere; cea politică, amestecată încă prea mult cu profetismul brațelor ridicate asupra unui Babilon de idoli îmbrăcați în aur și de târguri ale desfrăului, care ne umplea de lacrimi și de furie. Am fost ani de zile ascultător, la Universitatea din București, dinainte să am dreptul s'o calc și târziu după ce o părăsisem, la Școala dela Văleni, la conferințele sau cuvântările întâmplătoare din săli sau din Parlamente; am fost cititor de versuri, de articole politice, de cugetări, de drame, de mari monumente istorice, în românește sau în alte limbi; am fost colaborator sub nume de împrumut sau cu numele meu la „Neamul românesc”, la „Floarea Darurilor”, la „Drum drept”, ascultător, cititor, colaborator al acelui om de catedră, om de tribună, om de condeiu, topiți împreună de o singură flacără.

Mă văd în Biblioteca regală din Dorotheenstrasse, azi Biblioteca Statului dela Berlin, citind printre cele dintâi cărți, deși pregătirea mea trebuia să umble alte căi, *Geschichte des rumänischen Volkes*, curând după apariție și cu necazul articolelor de cârcotă ale lui Nădejde din „Viața românească”. Mă prind suind scara casei dela Văleni, acum vreo cincisprezece ani, mai îngreuiat de sfială decât de manuscrisul de miniaturi pe care îl duceam cu mine. Cineva din familia gazdei,

care locuiește astăzi la câțiva kilometri de aici într-o colonie militară dela hotarul maritim al țării, a deschis la bătaia mea și m'a rugat să trec mai târziu, pentru că părintele nu-i putea fi văzut atunci. Simt încă ușurarea, cu care am primit acel răspuns, și am sărit mult mai repede decât la venire treptele, hotărât să nu le mai calc niciodată. Era un Paști întârziat, prin Aprilie, valea Teleajenului, albă de flori, și eu un drumeț pătimăș; la ceasul când poate eram așteptat, intram încet în munte, la zeci de kilometri de Văleni. Acel „mai târziu” n'a sosit nici până astăzi și n'are să mai sosească pentru mine, dar tocmai de aceea am putut să fiu un familiar spiritual al unei vieți care covârșește acest început de veac, fără să sufer de niciuna din familiaritățile ei. Pot vorbi ca un cunoscător, și să n'am nimic din omul de casă. Întrăurit în ton și în frază, ca atâția dintre contemporani, deși altfel decât ei, mi-aș putea îngădui până și îndrăzneala, tocmai pentru că atunci întâia lovitură m'ar durea pe mine, să fiu necruțător și negativ. Greutatea e alta: cum se poate, și se poate deosebi, în înțelesul de circumscriere, lucrul școlii dela Văleni de lucrul, în zeci de alte forme din același timp, al lui Niculae Iorga? Cred că da. Aș fi aplecat chiar să subordonez nu școala dela Văleni lui Niculae Iorga, ci pe Niculae Iorga acestei școli. Iată de ce.

Niculae Iorga e în întâiul rând începătorul și frunțașul fazei culturale în care ne găsim. Universitatea dela Văleni e cea mai puternică întrupare a ei. Încercările de universități populare, de imitație socialistă, și activitatea extrașcolară, în deosebi la țară, care au premers-o, se abăteau curând dela scopurile lor și decădeau. Punctul de vedere național se dovedea mai trainic decât cel social economic. Personalitatea care îl servea, se nimerise să depășească și ea nespuse pe toți reprezentanții celorlalte direcții. După o revărsare de câțiva ani, în atâtea locuri și atâtea domenii, ea se concentra în această izolare și pregătea, ca de pe un Munte Sinai încununat de fulgere, nouile Table ale Legii. Tot ce fusese înainte slab și răslet, era reluat, crescut până la nerecunoaștere și turnat în alte tipare. Un nou principiu mișca totul. El era de ordine cu desăvârșire personală și menit să aibă preț numai curat, iar curat să nu se întâlnească decât în cercul propriu. După douăzeci de ani de aplicare, Niculae Iorga l-a numit pentru întâia oară într-o expunere, aproape dogmatică, în conferința despre Politica Culturii ținută la Institutul Social Român. Acel principiu este însuflețirea.

Omul, cu însușirile lui unice, se recunoaște întreg în formulă Iată tot programul și iată toată metoda — când cel c.e le mănuește e Niculae Iorga! Nimic mai greu și nimic mai ușor decât să fie puse în practică. Deoparte, ele au creat, mai mult decât valori propriu zise, starea de încredere și de entusiasm care le face cu putință, când lucrătorul a fost însuș întâiul gânditor; iar de cealaltă, toată superficialitatea dulceagă și tot verbalismul sterp, al imitatorilor. Insuflețitorul e fără

pereche, însuflețirea de obârșie drumnezeiască, însuflețirii de atâtea ori vrednici de focul gheenei. Ei vor să-l înlăture astăzi, după ce cred că i-au luat, fără să spue, tot ce avea de preț, și uită că sunt ca ucenicul Vrăjitorului din balada lui Goethe. Au s'o simtă curând și să strige după scăpare sau să se înece. Vrăjitorul nu poate fi înlocuit de niciun ucenic. Aceasta e binecuvântarea și e blestemul lui. Opera lui e de artist și nu de meșteșugar, creație a omului și fără vlagă dacă e desfăcută de el. Insuflețirea nu poate fi organizată și nici ajunge o politică de Stat a culturii. Arhanghelii coboară câte odată pe pământ, dar nu ca să învețe pe oameni să are și să semene, ci ca să-i tae cu săbiile de flacără și să-i scufunde în mări moarte de asfalt, când păcatele lor nu mai pot fi răbdate.

Nu numai mișcarea culturală de azi a ieșit dela Văleni, și se recunoaște, exterior, în mesianismul ei care disprețuiește mijloacele tehnice și standardizarea, părrând de aceea totdeauna în întâia zi, dar și diferite curente de idei, schimbate în curente de opinie publică. Ea n'a fost de altminteri decât vehiculul lor. Iată țărănismul, crescut apoi în partid politic. În legătură cu el, dragostea de literatură populară și tot ce a zămislit și păstrează satul. Mai departe, credința veche, ortodoxismul, cu tot rostul de odinioară în existența și înfățișarea poporului român. Și, ca un fund primitiv și păgân peste toate, tracismul nostru, cu rădăcini până în preistorie și în timpurile geologice. Cine nu recunoaște în aceste patru, cinci idei pietrelle de temelie ale tradiționalismului, pe care alții, în domeniul public, literar sau științific, oameni politici, poeți, gânditori sau istorici, au venit să clădească mai departe, uneori după planuri neașteptate, dar pe care Niculae Iorga le-a cioplit din munții științei și ai visului și le-a înfipt în răspântia cea mai umblată a vremii? Că doctrinarul țărănismului n'are contact propriu zis cu țărani așa cum sunt, și nu-i cunoaște; că scrisul și literatura lui nu desvelesc nimic din nevinovăția creației populare; că biserica e pentru el mai mult un monument istoric și că nimeni nu l-a văzut făcându-și cruce; că dacismul, reluat de Pârvan, nu i-a dat nimic din misticismul obiectului, acestea sunt altceva și în dreptătesc cel mult pe urmași, cari pun în faptă, fără să-l scadă.

Ascultătorii cursurilor dela Văleni, dinainte de războiu, își aduc aminte de câtă doctrină și mai ales de câtă convingătoare răscolire de inimi s'a făcut acolo risipă timp de ani, tocmai pentru întipărirea în toate mințile a acestor idei. Memoriile academice și rapoartele de congrese internaționale și-au avut ecoul restrâns dintr-o dare de seamă de anuar științific sau dintr-o notă prizărită în josul unei pagini; cuvintele aruncate la Văleni, deadreptul în pământ bun, au adus roadă ca în Evanghelie, unul o sută, altul saizeci, altul treizeci. S'a desvoltat alături o economie politică, o știință pozitivă, o filozofie, o sociologie românească, dar niciuna n'a însemnat nici pe departe atât, pentru mobilitatea

și mobilizarea conștiinței românești, cât istoricismul în forme popularizate de pe valea Teleajenului, care a putut fi și economia politică și știința pozitivă și filozofia și sociologia unei generații, creatoare de cele mai mari valori politice de când ne știm pe pământ. Că această mărginire extatică, din care trebuia să fâșnească fapta, nu ne mai mulțumește sau că starea a fost depășită, e iară altceva și poate că nu noi cei dintâi o vedem. Dovada e la îndemână.

Înfăptuirile războiului trebuiau parcă să aducă închiderea universității populare dela Văleni. Ea se pulverizase în ele. O altă vreme începea, care cerea așezăminte altele. Intrase și școala aceasta în istorie, ea care țesuse atât de strălucită istorie. Ședeam pe culmea, de unde, împreună cu trecutul, ne așteptam s'o vedem albastriindu-se și pierzându-se la orizont. Universitatea dela Văleni nu s'a oprit însă. Neașteptați erau ascultătorii cei de-acum, și în îmbrăcăminte nouă, învățătura; numai învățătorul rămăsese același. Universitatea învăța mai departe.

Intre ascultători au venit, chemați, reprezentanți ai neamului „spîrcăt” în care lovise cu încuviințarea tuturor Tofan, cu zece ani înainte; s'au adunat Secui și Unguri, cari ne tăgăduiau odinioară dreptul de ființă în Ardeal, și au apărut Sași, cari au avut totdeauna pentru noi numai dispreț găunos și orb, și fuseseră izbiți și batjocoriți cum se cuvine de gazda zâmbitoare de astăzi; tineretul cel nou, printre care începem să ne simțim străini, a umplut și el băncile, la fel de dornic și de amestecat.

Școala s'a înmăliadit după vremuri. Ea vrea să arate noilor cetățeni, de altă cultură și limbă, din ce e făcută cultura românească și problemele ei de astăzi, iar Românilor adevărați, la cari singuri se gândea înainte,

spiritul minoritar și creațiile lui. Pe catedra suită altădată de Românii de sub neamuri împilătoare, ca să înfierbânte pe cei liberi cu strigătul suferințelor lor, se aude glasul reprezentanților acestor neamuri, căzute înăuntrul hotarelor românești lărgite cu sabia. E un glas încă șovăitor, care a deprins abia de curând limba nesocotită până ieri, și a deprins mai cu seamă o limbă nouă și pentru noi, aceea a îngăduinței reciproce și a încercărilor de înțelegere. Nu privește deocamdată cât răsunet are el, dar că s'a făcut auzit, și tocmai într'un loc unde putea fi mai puțin așteptat. Aceasta arată pe ce temelie încăpătoare fusese așezată școala dela Văleni, temelie nedescoperită decât treptat și care nu și-a istovit încă posibilitățile. Nu e însă nevoie să se amintească nici de Iasnaia Poliana, nici de Santiniketan. Școala dela Văleni e prea națională și lucrează, schimbătoare ea însăși, în slujba unor scopuri schimbătoare, pentru Român și nu pentru om. Posibilitățile sunt pe această linie și n'au nimic nici cu creștinismul revoluționar al lui Tolstoi, nici cu umanitarismul liric al lui Tagore. Rostul de profesor internațional al lui Nicolae Iorga, pe care îl cunoaște publicul universitar aproape din toate țările Europei și îl așteaptă America, e o indicație. Apariția în fiecare an, la catedra dela Văleni, a oamenilor de știință străini, alta, dacă nu chiar o intrare în noua cale. Cercurile sunt tot mai largi, dar rămân unul într'altul și reprezintă cele trei orizonturi sub care trebuie privită astăzi problema neamului și Statului românesc. Cele trei pridvoare se clădesc mereu în jurul școlii dela Văleni. Meșterul a tras planurile și e nelipsit de pe schele.

Vălenii ne mai păstrează uimiri.

EMANOIL BUCUȚA

CRONICA LITERARA

EMANOIL BUCUȚA

Opera d-lui Emanoil Bucuța mi se înfățișează ca chilia semi-întunecată și prăfoasă a unui anticar de artă în care cele mai neîmpăcate scule și mobile se împăciuesc într'o armonie somptuoasă de culori moarte și străluciri coclite. Podeaua de cărămizi roșii lustruite, tavanul de grinzi groase în lemn vechiu afumat de care atarnă candelabre în fier bătut, candelii ortodoxe de argint înverzit și felinare turcești de alamă ciuruită, mirosul de taftale putrede și molii pulverizate, covoarele, șalurile, gobelinurile tronurile țărănești și scri-nurile europene, vasele de Sevres, feligenele orientale, ulcelele ardelenesti și armuraria cea mai exotica risipita ca o floră de oțele pe un chilim veșted din umbra căruia zâmbește cu lacrimi de aur o suavă madonă sieneză, dau încăperii un aer hibrid pentru minte și

dulce pentru ochi. D. Bucuța îți deschide o ușă de lemn bătrân, friabilă ca un scrum din pricina carilor și înflorată aproape aerian, te lasă să treci lângă licărul unui fragment de catapeteasmă, și te invită pe o sofa plină de stofe stinse, spade și publicații periodice. Însfârșit te întâmpină în chipul cel mai neliniștit. Cu palori pergamenice și maliție asiatică, cu gura slavă, mustați mongole, sollicitudine de Hermes inter-balcanic și kimono de mătase aruncat peste smokingul unei mondanități meticuloase și cucernice. Cu cât cercetezi mai de aproape colecțiile, cu atât te întărești în convingerea că te afli în fața unor documente sentimentale strânse cu prețiozitate de expert al fantaziei. Colecționarul s'a sbătut între o ardență pasională aproape religioasă și o rapacitate înfrigurată de anticar.

Plin de sentimente gingașe și alambicate, primitive totdeodată și prețioase cași sculpturile arhaice ale Extremului Orient a fost turburat de prezența de foc a obiectelor. Culoarea, somptuozitatea l'au chinuit. Emoțiunile au luat forma concretă a venerației de relicve, smulse din multiplele iubiri, apoi strânse, re-compuse cu o sânguință tenace și istoriate cu ajutorul cerei în splendide diorame. În dugheana mirifică, urmărit de râsul slav al d-lui Bucuța, vezi vitrine cu cristaluri grele sub care dorm flori fără mireasmă, aproape textile, dar gingașe și fragile, trandafiri balcanici, liliaci feciorelnici, flori de leandru, crini, creițe, chiar scaeți și puf de păpădie; apoi insecte diafane, fluturi albi, molii de flăcără, cap de mort; înșfârșit obiecte de metal ciselat și de lemn săpat, pistoale hai-ducești, sulii papale, oglinzi venețiene, mătăsuri, halebarde, fragmente de mozaic, chihlibare, scufițe de copil, brăuri, ilice turcești, fesul lui Șefki, unelte de pescuit mirosind încă a baltă, salvari, marama, ibrice, lighene, o legătură roșie plină de sânge, pânzeturi românești și o întreagă iconografie a Deltei și a ostroavelor dunărene. Sub multe din aceste obiecte citești un vers epigramatic în chip de însemnare catagrafică, plină de taina unei tresăriri defuncte sau cu gingășii de madrigal.

Poezia d-lui Bucuța începe printr-o vitrină cu mici bibelouri grațioase: un pâlă de insecte medievale ce-au zburat în jurul lămpii din grădină,

Ies atunci oști grele, oști ușoare, oști păgâne,
Dintre frunze sau din rafturi lungi cu cărți bătrâne,
Și 'nspre tine bat din aripi, molia cea sură,
Cap-de-mort părosul, cărăbușul în armură.

Dar tu stai, lumina mea tot albă 'n vechea pace,
Peste scrumul fluturilor plutitori încoace.
un fluture de fulgere solare,

Odată numai în răzoare
Trecu prelung fior nespus
Venea un fluture prin Soare —
candori lacustre,

Treceam prin parc pe la avuz,
Cu lebede și luntri line,

.....

Un fluture adus de-o boare
La nufărul din eleșteu,
Daesupra-i, fără să coboare,
Alb, fâlfăia 'ntr'un loc mereu.

un mic bronz pompeian, pierdut într'un tufiș de leandri
La capul unui drum, în parc,
Pe-un fund cu roșii flori de leandru,
Zăbind viclean, proptit în arc,
Ne-așteaptă gol un băețandru.

vase cu crini proaspeți, un evantai lunar, un mic triumf petrarchesc cu amorini din casa Vetilor. Mai apoi obiectele devin mai grele, mai metalice, figurinarul se face făurar și bate fierul negru în flori naive, aspre dar cu neprevăzute gingășii. Meșterul a fost învinovățit de neîndemânare și grosolănie, deși duritatea lui, mai

mult prefăcută decât ieșită din truda de a se supune unui canon, este un truc artistic, o respingere simulată a emoției prin familiarități și brutalitate. Poetul n'are curajul stărilor patetice. Le atinge ușor suprafața apoi le sfărâmă cu maliție. Cele mai turburătoare sentimente le tâlmăcește stângaciu, în stil de conversație furtivă, între un răs și un madrigal. Așa de pildă ar dori să spună iubitei că ochii săi sunt mai senini ca apele Nordului iar obrajii mai subțiri ca trandafirii. Dar comunicarea unei astfel de idei are ceva stânjenitor de poetic și de solemn și el are pudoarea vorbelor mari. Incepe deci prozaic, didactic

Tot umblă vorba că 'n fiord

Sunt cele mai senine ape,

.....

Aiurea spun că mergi pe-o vale

Trei zile printre trandafiri

pentru a încheia cu un compliment

Dar ce să caut cu la Nord

Când ochii tăi fi am aproape?

.....

Dar ce s'alerg atâta cale

Când am obrajii tăi subțiri?

Uneori dimpotrivă o intenție brutală ia înfățișări din cele mai delicate. Poetul vrea să lucreze și iubita îl turbură. El o împinge ușor afară din odaie cu o răstire în glumă și o sărutare.

Să te gătești azi mai de zor,
Să fie 'n vase crinii proaspeți,
Căci pâlă de limbușii și dor,
Vin gândurile mele oaspeți.

Tu poți să le oprești o vreme,
Dar să le lași, că au și-alt rost.
Altfel trimit să mi le cheme,
Sau viu chiar eu, țipând, și-i prost.

Privite prin această dualitate de simțire multe din *miniaturi* încetează de a mai părea jucării neisprăvite. Poetul își dă pe față temperamentul în contraste: Sensibilitate suavă și răutate care persiflează, prozaism burghez căutat și adorări mute. Și mai presus de toate o meticulozitate, un simț al materiei și nici decum al muzicei, o avariție neistovită de lucruri prețioase și rare. Nu e de mirare deci că unii critici au văzut neiscușință penibilă acolo unde era numai prozaism ironic. Cu d. Bucuța *nu știe cineva niciodată dacă vorbește serios sau în glumă* (V. Pârvan).

În primul rând este în această poezie o imaginație de fierărie, un vulcanism sdruncinător și un aer de rugină de corp de gardă. Lumina sfeșnicului stă înfiptă în noapte *ca un vârf de sulită*, Petrarca trece pe lângă păzitori papali *cu spăite*, cărăbușul e înfășurat în *armură*, florile de liliac se desfac cu dureri de *mii de ace*, taina e ținută sub *lacăt*, în suflet plutesc corăbii de *argint*, iar trupul se *deschee*, de sfilă iubitul se *înțeapă* în *ac* sau în caratamă sau simte cum i se bate inima *ca fierul pe nicovală*. În cap i se bat *ciocane mari*

de faur, pe cer răsar muște mari de aur, noaptea are talpă de argint și în aer este aur, din nouri răsar pe porți călăreți cu sulii, cu coif de argint și aur pe căpestre, un inger feudal este strâns în za și în sfârșit însuș poetul pătrunzând în sala armelor plină de paveze, cai de fontă și cuere cu sulii și halebarde reintră în armura-i ruginită, într-o nepăsare istorică.

M'am rătăcit și azi, în tinda sură
Cu paveze, cu lănci, cu cai de schijă,
Și am intrat în vechea mea armură
Legat în șine și în plăci cu grijă.

Dar când să ies din ea, oricât m'aș zbate
Nu-i chip, și mintea în deșert suspină
Că stă cu alți întorși din cruciate
In cue și curele de rugină

Iar tu m'aștepți zadarnic la răspânte,
Pe unde trec ușori viteji la luptă
Și-avea și sufletul să mi s'avânte.

Eu am rămas proptit în halebardă,
Sub coiful meu închis, cu fața suptă,
Și singuri ochii dăinue să ardă.

Intr-o altă vitrină sclipește un întreg lapidariu. Gândurile stau închise în capete de porfir, iubirta râde cu ochi de smarald, îndoiala e un sfix cu profil de bazalt, alteori ochii femeii sunt, în umbra părului două mari safire, arta e o ramă de diamant, o statuie este bătută în aur, focuri și smaralde și zăpada e o lume de diamante.

În aceste condițiuni de relicvariu sidero-lapidar, poetul se dedă la amoruri suave, dar legitime. Cartonierul său închide o erotică de alcov, cu sfeli caste de lirică medievală. Femea pășește în stil florentin pe-o celestă aurărie cu revărsări de crini și freamăt de aripi, iar omul căit se gândește la mănăstire și la bine, simțindu-se nevrednic ca un cerșetor. Înăurirea dulcelui stil nu cunoscut autorului, este evidentă, dar interpretarea este în materialitatea și subtila ei sensualitate, personală :

Tu ești așa de fără de prihană
Și aștești din ochi așa senini
Că 'n preajmă-ți sufletu-mi, întreg o rană,
I-o revărsare fragedă de crini.

Si-a-a de desfăcută ești de lume
Și gândul tău așa străin și dus
Că 'n preajmă-ți sufletul meu, numai hume,
E tot un freamăt alb de aripi, sus.

Tu ești un prag umbrat de mănăstire
Și ori pe cine deopotrivă porți
La tot ce-i bine și la desrobire.

Legat de firea-mi încă idolatră
Și să pătrund nevrednic, eu la porți
Șed ca un cerșetor, trântit pe piatră.

Peste tot anticarul potrivește un decor mixt de lucruri de preț, adorând cu un instinct nemărturisit de comerț artistic. Femea doarme, pe jumătate desgolită în umbre de divan iar deasupra, element de argintărie poetică,

O candelă 'n cotlonul ei se zbate
De aur, cu rubine și smarald,
Și mișcă în aer flăcări colorate

Piciorul ei se sbate în somptuozitatea mătăsurilor
Iar când privirea mea îți prinde-o clipă
Piciorul din mătăsuri deslipit
Il tragi subț roche ca subț o aripă
Și pleoapa 'nchisă-ți tremură pripit

Peste coșulețul cu mătăsuri, în sticla tivită cu argint, poetul caută chipul de abur. Iar ea intră cu călcăiu de inger în odaia gătită cu oglinzi, cu trandafiri boticellieni în vase și lasă cu un gest de cochetărie serafică, un crin într'un pahar de argint. În aceste interioare cu tapițerie grea, materială

Cu mari pereți de sticlă aurite,
Cu flori pe plane, jețuri de mătase

singurele vietăți care intră sunt cele ornamentale, fluturii, fluturi dintr'un îndepărtat ostrov al fluturilor.

Omagiile îndrăgostitului, ieșit dintr'o garderobă feerică, sunt de natură prețioasă. Poetul răură de lumină în preajma femeii ca un

Inaripat arhanghel strâns în za

Trecând printr'un păenjiniș de stele

sau vine într'o mantie albă ca un crin în soare — care e Sonetul. Sufletul său neînțeles, pierdut după cețe, este un joc de oglinzi în fața iubitei — de oglinzi venețiene, zicem noi — puțin umbrite și aburoase fiindcă sunt bătute cu foiță de argint. Înțelegerea se sfărâmă în chip de accident.

Sfărâm căzând cutia de cleștare

Și în această religiozitate fantastică de umilințe, subtilități afective, înfiorări sfinte, unde ferestrele se deschid câteodată pentru luminoase visuri mitologice, surprinzi o frânghie cu rufe de copil și pe liliata Beatrix în aplicația casnică a deparazitării icoanelor miniaturate. E un fel de sfărâmare voită a farmecului prin indecență critică sau poate, mai curând, un simț al intimității între casnic și cavaleresc, cameră de culcare și basm. Și într'adevăr pictura ne-a învățat că nu e incompatibilitate între uscarea scutețelor și apariția smeiilor, între cortina patului, lada cu veștminte și îngerii erotici. Este ceea ce vom vedea în *Căntecele de leagăn*.

În aceste cântece d. Bucuța dovedește un humor olandez. Nu trebuie să credem că poetul a vrut să-și idolatrizeze cu orice chip copilul, chiar în actele de ordin fiziologic. Ca și în lirica amoroasă, el se teme de declamație. În talamul conjugal sau în fața leagănului nu se fac ode. Se pot însă strecura mici glume cu perspective albastre, o sărutare colo, o legănare ici. Părintele își leagănă copilul, cântându-i, provocându-l

cu false disprețuri, și făcând apropieri ironice între impotența sa caricaturală și lumea de basme a poeziei. Este un amestec dramatic de operație igienică și meditație melancolică, de îngrijorare economică și solidaritate carnală. Procedarea aceasta este adesea a picturii, unde pruncul apare, ca la Perugino, în goliciuni naive și miniatural diforme, într'un cerc de magi și îngeri.

Scoți scufița, de zăduf,
Și rămâi cu tâmpile goale.
N'ai pe cap decât un puf
Bălăior de lână moale.

Eu mă uit din colț la el,
In văpaia din fereastră
Aburos și mărunțel
Pe întinderea albastră.

Unde-am mai văzut și când
Ce icoană florentină
Cu un cerc de aur blând
Pe un creștet de lumină?

Originalitatea cântecelor este de ordin dramatic. Cantilena devine un *contrast*, un *duel* între adult și copil. Părintele face recapitulări cronologice, cu vagi reprezentări de anotimpuri.

Ai venit cu pomii goi, —
Azi au frunze toți castanii
Și-au crescut în somn cât doi.

Copilul, se sbate, își smulge scufița :
Lasă scufa : nani, nani!

Părintele amintește cu ironie descriptivă constituția nou-născutului și cade într'o ușoară exagerare a meritelor sale pa- sau ma-terne

Ai venit slăbuță rău —
Ce-alintări și ce strădanii!
Azi gingia-i fierăstrău.

Ignorând preceptele igienice copilul se freacă la ochi,
Lasă ochii : nani, nani!

O îngrijorare cuprinde acum pe adult. Copilul crește. Anii stau înaintea

Ai venit un țănc. Și azi? —
Ce mai pot aduce anii?
Gânguri, răzi, te salți și cazi.

Copilul nepăsător de Destine se joacă cu fașa.

Lasă fașa : nani, nani.

O miniatură, așadar grotescă și cheală, în jurul căreia se strâng fluturii,

Pieri pe drumuri cu pietriș
Făr' să-ți pese că te scuturi
Intr'o rază pe furiș,
Intr'un roiu zglobiu de fluturi

un mamifer nechezător ce-și târșește pașii, dar care a avut între îngeri, aripi (*Purtătoarea de aripi*), un pui știrb, cu scutece ude către care coboară însă smei, în țipătul cocoșilor, cu Făt-Frumos din poveste,

A venit un Făt-Frumos
Ilenuță Cosânzeană,

Scuticul ți-era pe jos,
Iar scufița pe-o sprânceană.

Și-ar fi stat el Făt-Frumos,
Ilenuță Cosânzeană,
Dar l-ai luat cu țipăt gros
Și cu lacrimă pe geană.

Și-a fugit cel Făt-Frumos,
Ilenuță Cosânzeană
Amețit și sperios
De un pui de pământeană,

un țănc îndărătnic față de care tatăl nu face *romantism* și căruia îi răcnește ca Achil la Troia, pentru ca să-l facă să dărdăie cu scutecul urinat în mână, dar care totuși e fiu de zână, ocrotit și salutat de elemente,

Când pătrunzi în parc, și-aprind
Vârfurile chiparoșii,
Tae-avuzul mustăcînd
Șiruri peșțisorii roșii.

Când prin chioșc visând cobori,
Peste visurile tale
Trandafiri agățători
De sub streșini cern petale.

Iar când dormi pe perne 'n prag,
Ca 'ntr'un basm cu zâne line,
Fire de păianjen trag
Plasă scumpă peste tine.

o ființă fragilă stând nedumerită și fiziologică în fața ironiei, îngrijorării și viselor cu aur ale părintelui, acesta este copilul d-lui Bucuța în ochii căruia scilipește râsul și fantasia. D. Bucuța a descoperit astfel nu numai un gen, dar și desăvârșirea lui, lăsând imitatorilor să-i găsească platitudinea. Iubirea idolatră dar conștientă de răspunderi, fantazia feerică dar adaptată la o trivialitate de realism olandez, derivarea visului din însăși analiza provocatoare a invalidității și nedesăvârșirii trupului dau paternității d-lui Bucuța un substrat artistic concret, ferindu-l de patetism și dulcegărie.

Și acum întovărășiți de zâmbetul mongol al autorului *Fugei lui Șefki* să trecem la secția dioramelor, care este într'adevăr minunată. Priveliștile sunt aici rodul unei activități turistice. Scriitorul cutreeră : depe valea Oltului ardelenesc din împrejurimile Făgărașului pe drumurile Olteniei, din Deltă dela Tulcea până la Tighina dealungul Nistrului, din jurul Bucureștilor prin satele pavlichenești în sus pe valea Teleajenului spre Clăbucet sau pe Valea Cricovului spre Urlați și însfârșit la Dunăre, de o parte și alta, între satele din jurul Calafatului și regiunea slavo-română dintre valea Timocului și Vidin, urmând dealungul malului bulgăresc între Vrîf și Vitbol. Din aceste peregrinări nu se desprinde un simț de uitare în Natură, o solidaritate cu câmpul sau o fugă de orașe, ci o cu-

rizitate geografică etnică și geologică, o competență artistică a pitorescului inimitabilă și o savantă tehnică poetică a mersului. Elementul turistic apare încă din versuri în chip de priveliști fugitive de fiorduri și jungle, sau de cutreerări prin munți ploași și văi desfundate cu noroiul până la carâmb, în mâini cu *toiagul cu teapă*. Ba chiar sportul modern este surprins într-o iluminare de basm, în cadrul de argint al zăpezilor.

Tăcuți, într'astă pace și mândrețe,
Prin fulguiala 'nceat' a unei chiciuiri,
Trec doi schiori, subt pomi, plecați pe bețe.

Motive de ordin artistic au împiedicat pe d. Bucuța de a-și întinde fantasia constructivă dincolo de unitatea geografică a țării noastre. Cu toate acestea simți în însemnările sale un spirit de Ligă a Națiunilor artistică, plăcerea de a apropia aspecte etnice îndepărtate, satisfacția de a descrie expozițiile internaționale sau de a relata convorbirile de congrese mondiale. Călătorul se oprește extaziat cu sentimente de recapitulare geografică, în fața drapelelor națiunilor înfipite la Expoziția cărții din Florența și într'un chip sau altul, toate statele Europei trec sub pana sa de delegat al Fantasiei.

D. Bucuța își urmărește eroii cu un interes adiduu și un program bine definit. Nimic din viața lor socială nu-i scapă. Omul general nu-l oprește. Își duce personagiile la fața locului, le inventariază costumele și uneltele, le studiază condițiile decorative și industriale și-i pune să-și repete pitorescul etnic în vaste tablouri vivante. Decorul este plin de fantezie iar omul se pierde înăuntru ca o grațioasă păpușă de porțelan somptuos costumată. Dialogul nu există sau este o simplă formă grafică. Drama este pantomimică. Vezi o lume mută alergând în straie feerice, gesticulând, mimând patimi violente, în încăperi cu decorație stilizată, pe fondul unei naturi de vis meticulos. Artistul privește pe fereastră. Nu vede decât ritmica vioae și pitorescul, dar nu aude glasul lăuntric al ființelor.

„Când s'au așezat toți pe lavițele de lângă zid, ea a plecat încet dela locu-i, de mână cu prietenul meu, care avea o legătură roșie nouă strălucitoare, și s'a oprit în mijloc. Ceilalți se uitau la ei fără să priceapă. Și-a potrivit puțin părul care nu se vedea, pe frunte, sub marama lăsată foarte jos, și a început să le vorbească. Curând i-a dat drumul băiatului de mână. Făcea mișcări repezi de brațe, se apleca mult către unul din frați și-și arăta copilul întreg, din cap până în picioare, avea întreruperi și căderi în sine, după care pornea și mai grăbită. Și mereu cu aceeași vorbă iute, ascuțită și hotărâtă”.

Omul se mișcă uimit ca într'un vis și-și exercită sub ochiul spectatorului o industrie de poveste. Pașiuni obscure, un sistem ocult de instincte conservative îl împing pe calea de toate zilele, cu lipsa oricărei libertăți individuale. Dragostea se trezește în sufletul lui Șefki în chipul unei mari spaime, iar Umurli cade

în nemișcări hieratice. În proza d-lui Bucuța omul nu e liber. Natura împărătească îl copleșește și-l coboară la dependența fluturilor de vegetale. Coloarea priveliștilor e grea, orientală, decorația vastă și orbitoare iar sufletul se traduce în figurații cu vegetații meticuloase, ape vrăjite, grădini de liliac, ploi de flori, colburi albe, și zidării de piatră. Din orice nuanță sufletească se desprinde un element de fast și voluptate coloristică ca ape de sânge, cozi de fazan și codobatură, străluciri de hangere și sbor de lăstuni pe luciul apei iar uneori o ușoară perversiune caută nuanța în apele însângerate sau în rânile de lipitori.

Pasiunea catagrafică cuprinde pe anticar. El se dedă la orgii vizuale de scule prețioase. O vitrină cuprinde „un arsenal întreg de arme, Pistoale lungi cu țevă de bronz și mâner căptușit cu sîdef, pumnale subțiri arabe cu limbă în trei muchi, hangere înflorate, buzdugane cu măciucă ghimpoasă, sulți scurte, țoghii de fildeș, câte un satâr sau maiu de bucătărie”. În altă dioramă este expusă zestrea unei mirese otomane. Grupul este plin de grație și finețe, înmărmurit în patetismul idilic al sculpturii unui Bernini turcesc. Obiectele sunt neprețuite și autorul le inventariază cu ochiu strălucitor. Gingășia acestei expoziții de ființe vii costumate este infinită. Umurli stă ca într'o poveste de o mie și una de nopți în *veșmântul gros și încărcat ca niște odă'dii*, în ierburi de chilimuri și marama bătute cu argint, iar *roșul putred, roșul obosit ca o împărăție de o mie de ani* îndulcește fulgerele arămurilor și strălucirea de idol a fetei. În această abundență de colori nu lipsește oarecare miros de molie după cum și rânzezeala ușoară de plante presate și faună împaiată. Dar gustul colecționarului este desăvârșit, reconstrucția este vie și expresivă și numai o anume muțenie a sufletelor și acumulare de obiecte amintește că scriitorul a fost învins de amatorul de artă. De altfel artistul nu uită nici un amănunt în stare să împlinească iluzia locului. Într'o mică vitrină sunt câteva specimene lexicale alese cu prudență. Așa, de pildă, pescarul duce *năvodul pe lotci*, peștele cade în *matită*, fringhia se trage pe *cric*. Peștele este stârnit cu *ghionderul*, prins cu *tarbucul* sau cu *carmace*. *Ceapării* se împușcă. Barca trece pe lângă *ceamuri*, cu felinar la *baș*; *capia* are *umbe* și *ceanacul* geamiei este alb. Muscalii iau un *sandâc* dintr'un *zâmnîc* și-l duc de *alcale* etc. Pitorescul este desăvârșit iar întrebuintarea moderată lasă noțiunea să se desprindă din context.

Toate acestea sunt elementele unei sublime tapițerii. Aurăria, pictura și decorația sunt împinse până la ultima rafinare. Mai multă desinvoltură, o ștergere a meditației etnice și o deslegare a limbei și a conștiinței din incantația podoabelor ar aduce acestei arte deslănțuirea omului în legile sale generale. Iar pentru a deveni și un mare scriitor d. Bucuța mai trebuie doar să fie sfășiat în sân de puii de erete ai Tristetei.

G. CALNESCU

D R A M A Ș I T E A T R U

„PRINCIPESA TURANDOT“ DE CARLO GOZZI

Italianizantă poveste chinezească.

De două ori fard și odată mască: actorul nu se ascunde de public, și actorul nu e chinez și nici nu vrea să fie. E din Bergam sau din Bolonia, după împrejurări și tâlc, cu nasul lui, cu ciocul lui, cu haina lui. În fiecare cută, în fiecare vorbă în fiecare gest au dospit spirite de generații. Astfel, cu strămoși venerabili și din ce în ce mai încărcăți și de amar, și de șoficării și de înțelepciune, apropiindu-se de el, fiecă ar fi Pulcinella, fie că ar fi Căpitanul, fie chiar Doctorul că ar fi, actorul, coșciugul lui vesel și mobil mai de grabă — tipul — se încheie și se precizează. Cu atributele lui îndeobște recunoscute, corespunzând mai întotdeauna unei caracteristici trăsături, prostie, lene, lăcomie, tipul scenic devine monedă curentă, general valabilă, care circulă. E ca un peisagiu: cu un element îl sugerezi. Formal, cea mai rigidă formă de înfățișare scenică a unui tip teatral și totuși pionii cari permit cele mai largi fantazii. Viața ascunsă în măștile acestea convenționale are dreptul să țâșnească prin toți porii; și evenimentele ei, și cuvintele ei nu cunosc niciun zăgaz. E improvizarea spumoasă, fantazistă din spatele parapetelor tipizate.

E teatrul epocilor de efervescentă, fără subțimi, fără problematice, teatrul care stă la antipodul dramelor — tragedii vroite — ale lui Seneca de pildă, abia de depănat de un singur lector.

E Commedia dell'Arte!

În ea se îmbracă „Principesa Turandot” a lui Carlo Gozzi.

Povestea e veche și chinezească, fiindcă trebuie să fie așa.

De la Sfinxul lui Oedip, trecând pretutindeni prin folklor, vei găsi trei șarade și o minte ageră care să le deslege. Adeseori ele au un tâlc ascuns cosmo-fonic; altele sunt cheile unei misterioase inițieri. Comedia italienească nu are nici timp nici mijloace să exprime așa ceva. Ea ia lupta — pentru că luptă trebuie să fie ca să se intereseze — între enigmă și cel ce va trebui să o deslege. Dansează, inventă, urzește în jurul ei, omoară vremea și atât.

Nici un mister, nici o undă nepământenească. Râsul ei e luciu, conștient, satiric și social. Niciun iureș, nici o amețire. Punțile cu misterele îmbătătoare și delirante sunt tăiate. Nu e nimic mai mult decât ți se arată. Sâmburele de teatru latin, vechiu și popular.

Povestea e scurtă și săracă în evenimente. Arabescul gestului și al situației va umple totul. Și pentru că sunt mult frânturi de întâmplări neașteptate, arsenalul lor va spori considerabil. Astfel recuzita va fi foarte bogată: nu vor lipsi creioane, tăblițe, iatagane de lemn, umbrele, scuife, mustăți, peruci, bărbi, o vastă masă

de prestidigitator plină de lucruri curioase la început cari îți inspiră neîncredere și respect, nerecunoscându-le de îndată întrebuițarea.

Recuzita e impresionantă ca loja fraților Fratellini — autenticii strănepoți, întru toate ai Commediei dell'Arte.

Decorul unic: răspântia de străzi mărginite de case, moștenire inteligent păstrată din decorul Renașterii. Pentru scene cari nu cer cufundări în adâncul sufletului ci numai întâmplări și iarăși întâmplări nici nu se putea alege ceva mai bun!

Întreaga lume stă deschisă celui care are libertățile să aducă pe cine vrea, de oriunde ar dori, să-i descurce o situație, prin străzile ce se întretaie. Bătăie, omor, dragoste, urmărire, surprindere, orice, leșne se poate întâmpla în decorul acesta unic și clasic de răscruci.

Spectacolul acesta greu astăzi, cu artiști obicinuiți cu altă muncă, a fost strălucit realizat de *d-l Soare*, în limita premizelor puse.

Era grea și armonizarea întregii distribuții la această mare libertate aparentă, care cere în realitate mult stil și multă precizie, după cum era grea și menținerea acestei spumegări pe actele sarbede de text, cari se desumflă de îndată ce nu suflă cu deseserare în ele. Se pune mai puțin o problemă de decor și mai mult o problemă de prelucrare a materialului omenesc. *D-l Soare* a isbutit și îl felicităm, din toată inima. Mecanizarea modernă, imprimată și de *d-sa* gesturilor știm că este o soluție care ușurează mult. Astfel un sentiment, când cade grav în tonurile acestea, springene, se taie la jumătate de un gest colțuros care dacă nu îl aruncă într'un registru perfect contrar, creind astfel un puternic efect de contrast, îl disolvă, lăsând numai un iz, ca o înmuiere de aripă fermecătoare. E un procedeu întrebuițat și de ruși și în parte de germani, pentru care îi mulțumim *d-lui Soare* că l-a prins atât de precis, și ni l-a adus. Realmente și cinstit: astfel se îmbogățesc resursele actorilor noștri.

Alături de *d-sa*, care a creat și a menținut ritmul fericit al piesei, trebuie să amintim pe pictorul *Victor Feodoroff*, autorul unicului decor minunat armonizat, și pe *d-șoara Elena Barlo*, talentata desenatoare, plină de fantazie, a costumelor.

Artiștii, mari și mici, cred că fiecare în parte și toți la un loc, oricât ar fi de lăudați ar fi nemulțumiți dacă li s'ar cita numele. Lauda cea mai bună pentru ei e, că anonimi ca marele puteri creatoare, trebuie să le recunoaștem că, în activitate au suflat și au înviat această scoică multicoloră și amuzantă.

Pentru Teatrul Național o nouă și mare izbândă.

ION MARIN SADOVEANU

C R O N I C A M A R U N T A

AUTOHTONISMUL românesc înscrie o luminoasă izbândă în muzică: „*Năpasta*”, operă în trei acte de compozitorul bănăţean Sabin V. Drăgoi. În aşteptarea ei, am aplaudat emoţionaţi cu un an mai înainte „*Nunta tragică*” a lui Alexis Catargi, lucrare de concepţie wagneriană, cu evidente motive româneşti în melodii, şi cu un text în origine franţuzesc, care broda un fel de legendă voievodală, cât mai vagă pentru a fi acceptabilă în străinătate. *Nunta tragică*, cu tot conglomeratul de obsesii străine, manifesta totuşi o respectabilă năzuinţă de creaţie românească. *Năpasta* d-lui Sabin V. Drăgoi e întâia realizare perfect autohtonă, cum geniala *Boris Godunow* a lui Musorgski e profund rusească.

În colecţiile *Gândirii* şi în ziarele la care am colaborat se găsesc de numeroase ori păreri de rău pentru direcţia greşită pe care o îmbrăţişaseră până acum câţiva ani tinerii noştri compozitori. Formaţi la şcoala maestrului Alfons Castaldi, fanatic apologist al dia-tonismului occidental, strein naturii noastre modelate milenar de cromatismul oriental, şi seduşi de glorioasa carieră a lui George Enescu, anexat aproape în întregime mişcării muzicale franceze, ei trăiau în Bucureşti închipuindu-se la Paris şi deghizându-şi inspiraţiile în formule ce nu mai conţineau nimic românesc. Poemul lor simfonic, concertul pentru vioară, sonata pentru pian sau cântecul vocal (pe cuvinte franţuzeşti, ca şi cum poezia românească n’ar fi existat), era uneori frumos, — dar asemenea eleganţei feminine care, în salonul bucureştean, reprezintă ultima tăietură pariziană. Era ceva fără vigoare şi factice în imitaţiile şi contrafaceriile acestui epigonism francoman.

Paginile simfonice ale lui Mihail Jora, liederurile din urmă ale lui Filip Lazăr, fragmentele orchestrale din opera comică pe care o pregăteşte I. Nona-Ottescu şi, încoronare a noilor năzuinţe, *Năpasta* lui Sabin V. Drăgoi, iată atâtea drumuri simultane ce duc, în sfârşit, din servilismul de ieri spre şcoala muziceii autohtone. Cunoscător adânc al folklorului melodic, autorul *Năpastei* şi-a clădit o tehnică a creaţiei pe principiile specifice ale muzicii noastre populare. Prin aceasta el se dovedeşte şi modernist şi tradiţionalist totdeauna în felul în care întrupează aceste calităţi şi Strawinsky şi Bela Bartok. E un fapt general observat în muzica internaţională contemporană: tot ce s’a creat mai modernist, mai revoluţionar de către personalităţile conducătoare, se întemeiază pe structura capricioasă pe cât de primitivă a folklorului. Noutatea revoluţionară, ca să fie viabilă, îşi soarbe puterile din sedimentele milenare ale tradiţiilor. Academismul odată epuizat, înviorarea şi noul impuls de viaţă le dă geniul, liber de formula scolastică, al popoarelor. E satul care îmbujorează veşnic cu vigoare nouă viaţa decolorată a oraşului.

Exceptând talentul său creator, Sabin V. Drăgoi de altfel nu e o surpriză. El vine dintr’o lume laborios pregătită pentru autohtonism. Banatul lui Tiberiu Bre-diceanu şi al lui I. Vidu e cea mai fecundă provincie muzicală a României. Şi în afară de acest imens rezervoriu de folklor şi de aptitudini, o conştiinţă cultivată s’a reflectat sistematic şi gelos asupra lor. O conştiinţă artistică şi o concepţie a creaţiei formate la marea şcoală a Germaniei. Să observăm şi cu acest prilej un fenomen bătător la ochi în cultura românească modernă: şcoala germană influenţează asupra noastră în sensul unei căutări şi unei adânciri a fiinţei noastre proprii; şcoala franceză influenţează în sensul unei superficializări şi abdicări dela noi înşine. Cea dintâiu dă povaţa unei libere desvoltări proprii; cea din urmă prestigiul şi seducţia absorbantă a unei auto-tăgăduiri. Eminescu, Coşbuc, Slavici, Cerna, Goga, Iosif; Kogălniceanu, Maiorescu, Iorga, Pârvan, Rădulescu-Motru, — creatori şi indicatori ai autohtonismului, au respirat atmosfera şcoalei germane. Ea ne-a ajutat să ne regăsim şi să ne preţuim. Şcoala neolatină, în cultură ne-a determinat să ne dispreţuim şi să ne abandonăm servilismului. Sau să inventăm grosolane erori de cabinet ca monstruosul latinism filologic ardelenesc, şi ca italianismul rătăcit al lui Eliade şi Depăreşteanu.

Intregul folklorism muzical de dincolo de Carpaţi e o mişcare deşteptată în contact cu spiritul german. El a pregătit de o jumătate de veac autohtonismul biruitor de azi al lui Sabin V. Drăgoi.

D. SIMION MEHEDINŢI a dat la iveală o carte nouă şi înălţătoare, „*Şcoala Păcii*, sentimentele şcoalei române faţă de ideea războiului. Rezultatele cercetărilor făcute din însărcinarea dotaţiei Carnegie”. Cartea e deci un raport întocmit şi menit să apară în limba franceză, într’un volum din colecţia dedicată acestei largi şi interesante anchete. Autorul a făcut mai mult decât o faptă bună tipărind-o şi în versiune românească.

Şcoala Păcii cuprinde documente de azi al căror cuprins, aproape nebănuir, ne ridică nesfârşit în ochii noştri. Zic aproape nebănuir gândindu-mă la trăsătura psihologică a românului de a se subvaloriza fără control şi cu o lesniciune vrednică de osândit. Cum mai toţi păcătuim astfel faţă de noi înşine, cetitorul sceptic şi zeflemist va fi fericit contrariat de documentele şi ţinuta cărţii d-lui Mehedinţi.

Autorul a examinat conţinutul cărţilor de şcoală primară în raport cu războiul. N’a descoperit nicio cruzime şi nicio vorbă agresivă faţă de popoarele vecine cu care până mai ieri ne-am războit crunt. Păreriile despre aceşti vecini sunt cât se poate de obiective,

recunoscându-le calitățile cât și defectele de mentalitate sau istorice în raport cu poporul românesc. Războiul a fost, după aceste cărți de școală, o calamitate necesară, acceptată nu din pofta de a subjuga pe alții, ci din dragostea de a ne elibera frații de sânge din robie. Odată trecut, cărțile își amintesc de el cu groază, luminată ici și colo de frumusețea faptelor eroice. Niciuna din cărțile examinate nu mai cere un nou războiu; toate glorifică binefacerile păcii. Autorul citează ca o caracteristică a mentalității românești postbelice, declarația făcută la Geneva în numele României și anume că suntem gata să semnăm cu toată convingerea un pact de neagresiune perpetuă. Dacă n'ar fi dedesubtul ei un adevăr și mai adânc, această declarație s'ar putea lua drept simplă floare retorică. Dar d. Mehedinți reliefează o trăsătură permanentă a istoriei, și deci a sufletului românesc: toate războaiele românilor sunt defensive. Niciunul ofensiv. Ceeace înseamnă că, neconsiderând războiul un mijloc de robire a altora, am fost nevoiți să-l purtăm când ne-am simțit atacați.

Pe lângă multe și emoționante citate din cărțile didactice, d. Mehedinți își încadrează considerațiile în argumente geografice, etnografice și istorice cari, toate la un loc, se contopesc în rotunjimea și claritatea de cristal a cărții.

Dar, — sunt aceste cărți de școală și ținuta lor față de vecini și de războiu o expresie a sufletului românesc sau o fabricație artificială impusă de obligații morale internaționale? Iată o chestiune pe care d. Mehedinți o atinge numai în treacăt și care, documentată cu confruntări din folklor sau episoade din războiu, credem că ar fi reliefat și mai puternic ideile cărții. Inima bună și îngăduitoare a poporului nostru confirmă întru totul această ideologie pacifică a cărților noastre de școală. Sigur, cu mult mai adâncită umanitate, dar și cu un simț de ironie față de vecini, — trăsături care, nici una nici alta nu ies din textele didactice și reținute.

Dar și fără aceste desvoltări, ce l-ar fi obligat pe autor să depășească oarecum limitele subiectului, *Școala Păcii* rămâne un document înălțător al sufletului românesc.

A. DOMINIC e un scriitor izolat, nu din mândrie, nici din sfială, ci din capriciul unei naturi singuratică, care se simte mai bine într-o cameră plină de cărți și de tăcere, la Predeal, decât în larma fără cărți a îngusteii noastre cafenele literare. Rareori s'a amestecat în vălmășag, ca atunci când, împreună cu Liviu Rebreanu, a scos *Miscarea Literară*, pentruca, în urmă, să se retragă din nou în deslușirea migăloasă a tainei tăcerilor dinlăuntru. Mi-a rămas în minte din acea scurtă ieșire în arenă un eseu sărbătorec al lui Dominic, — se chema, dacă mai știu bine, „Spre o nouă stea”, — remarcabil prin frumusețea frazei și prin atitudinea-i vizionară.

Evreul acesta cu suflet cald și îndurerat, are, — spre deosebire de junii săi coreligionari cari sgârie hârtia literară ca niște reporteri buni la toate departamentele, — gustul aristocratic al intelectualității și pasiunea sinceră a problemelor. Dominic articula în acel eseu o aspirație, reflectată cu temei, către spiritualitatea pură care ar fi limanul sbuciumatului suflet modern. L-am simțit atunci, mult mai aproape decât pe un consăngean surdo-mut la noul cântec al vremii și întârziat în adorarea lui Anatole France, amabilul voltairian demodat. Tot atât de aproape cum îl simțisem într-o dimineață neuitată de vară, sub bolțile straniu afumate ale Mitropoliei, plângând alături de mine la ridicarea întru preoție ortodoxă a lui G. Galaction.

Esseul lui A. Dominic era o confesiune personală, un crez intelectual, confirmat apoi de volumul lui de versuri *Clopot peste adâncuri*, cum fusese prevestit de întâiul lui volum *Revolte și Răstigniri*. Poetul acesta își urmează o linie ce nu s'abate, dar suie mereu. E o ascensiune morală în sboruri largi, treptat și total deslipite de lumea fenomenelor și a deșertăciunilor. Ceva din uriașa negare a lumii trece din *Eclesiast* minorizată în versurile lui Dominic. Austere în imagini, ai fi ispitit să le numești versurile unui suflet ce nu mai pune niciun preț pe plasticitatea vremelnică a aparențelor. În căutarea sâmburelui unic, tănuț sub vălurile fenomenelor, interesează numai muzica imaterială a zborului înalt. Cu această absență a plasticității, Dominic e în spiritul vechiu ebraic care respingea materialitatea chipului cioplit. Și citindu-l după poezia noastră postbelică, cotropită și diformată de aluviunile incoherente ale imaginilor, lectura se destinde ca într-o eliberare.

O singură imagine domină volumul: aceea a muntelui din poema „Piscuri”, care, în ascensiune continuă, se despoaie de păduri, de ierburi și flori ca să apară stâncă dură și austeră în vecinătatea cerului. E simbolul și sensul spiritual al acestor versuri ale lui Dominic. Setea ascensiunii și a purificării presupune o conștiință a păcatului:

*De sus, bătrânul, albul Dumnezeu
își scutură tăcerea fără nume,
un singur negru punct în alba lume —
sunt eu!*

Și precum în ordinea fizică, eliberarea de materialitate provoacă plutirea vertiginoasă în văzduh, purificarea morală, deslipirea de fenomenele vremelnice aduce dincolo de sine dorul religios al înaltei îmbrățișări cu Dumnezeu: e năzuința mistică a volumului acestuia scris de un căutător de Dumnezeu. Firește, o fâșie din umbra lui Rainer Maria Rilke trece printre file.

Strofe ca acestea:

*Robust ca un pietrar cioplină în stânci,
cu daltă grea în vrerea mea cioplesc tăcut,
și ascuțita daltă-o tot ascut
ca să cioplesc în cute mai adânci*

și să te-ajung prin miezuri pământeste
acolo, Doamne, unde ești,

amintesc de tragica evocare michel-angelică a celui care a scris cu mână nemuritoare *Das Stundenbuch*. *Clopote peste adâncuri* trezesc vibrații eterate sub bolțile de înalte limpezimi ale unei spiritualități neprihănite.

NICHIFOR CRAINIC

VOM AVEA o nouă „Românie pitorească”. Întâiul volum a ieșit. E „Dobrogea” și a plecat în întâmpinarea celor cincizeci de ani de stăpânire românească a pământului mării. Condeii a trecut însă din mâinile poetului în mâinile omului de știință. Autorul e d-l I. Simionescu, neobositul călător. Cel puțin două volume din felurita-i operă, îi arătasera pregătirea, înclinarea și cum înțelege să trateze subiectul. E vorba de „Orașele” și „Satele” României. Noua lucrare desvoltă mai departe și leagă pe regiuni, ceea ce dincolo se înșira pe alt fir.

Două „Românii” s’au scris până acum, care au pătruns în istoria literaturii sau în istoria mai cuprinzătoare decât atât, a culturii românești. E ciudat că amândouă, ca și aceasta din urmă, au avut prilej o comemorare. Atunci anul 1906, cu expoziția dintr’o iarnă a doctorului Istrati și alte improvizații. Vlahuță a plecat din însărcinare, dela Porțile-de-fier și a colindat dela Munte până la Mare țara celor patruzeci de ani de domnie a Regelui Carol, iar Iorga, aproape în același timp, dar cu un program mai larg. „Drumurile și orașele”, „Satele și mănăstirile”, „Bucovina” și „Basarabia” au deschis deodată orizonturile neamului românesc. Era un inventar, înainte să se miște oștirile.

Pe liniile trase acum douăzeci de ani ne mișcăm și astăzi. Descrierea rămâne un ziar de călătorie și urmărește punct cu punct itinerarul făcut. Aceasta dă vioiciune, dar sfărâmă puțin obiectul și împrășteie luarea aminte. Locul predomină, pe când omul, care-l sfîntește, se vede anevoe. Omul acela se păstrează toată vremea scriitorul însuși, oricât ar fi el de departe de lirism, prin temperament sau plan inițial. Odată ce monografia nu e decât un ziar de călătorie?

Mi-aduc aminte de-o observație de seminar, într’o formă poate prea de școală normală franceză, a lui Pompiliu Eliade. Eram cu volumul lui Taine înainte, „Notes d’Angleterre”. România pitorească abia se tipărise de-un an. Asemănarea cu lucrări de-a noi, de însemnări de drum, se făcea dela sine. Despre Iorga nu se putea vorbi, dar Vlahuță era la îndemână. „Ce-i lipsește cărții”, întreba Pompiliu Eliade, „care să-ți fie ca un chit părțile? Omul”. Vlahuță parcă simțind lipsa, crează popasuri, se amestecă în dialoguri închipuite, recapitulează la câte un sfârșit de regiune. Psihologia individuală, pe care n’o putuse mînuși într’un

roman, era greu să se lărgească în psihologie colectivă și anonimă, care să toarne în tipare analize și caracterizări, să fure cu ea și să stărnească meditația.

Cât de mult e d-l I. Simionescu în buna tradiție, o vădește și titlul colecției, din care Dobrogea e numai întâiul fragment. Se chiamă: „O țară din povești” („Cartea Românească”). Ce vreme, în spirit, de misticism național, și, în formă, de folklor și de țărănism, năvălește peste noi! Ne credeam într’un ev de tehnicitate și de știință, și iată-ne pe drumurile de țară, cu ciobanii și cu basmele, ale întâei noastre epoci culturale. Dobrogea, cel mai vechiu colț de civilizație al țării și a cărei astfel așezare în frunte nu mai apare întâmplătoare, câștigă din această îmbinare. Ea e un cântec al Dunărei și al Mării. Pământul se înalță din apă cu amintirea zeilor de odinioară. Scriitorul îl cucerește încă odată și îl adaugă străvechei comori. Ori-zontul s’a umplut de semnale colorate și de pânze

NOUĂ SCRITORII unguri din Ardeal au venit între noi. Le-a fost tălmăciu d-l Ioan Lupu. Le facem loc mirai și-i privim. Intrați în grup, deși nu face fiecare decât un pas, îi putem înțelege mai bine și putem ajunge până la sutele de mii dindărătul lor, cari vorbesc prin ei. Prin urmare acesta e poporul și aceștia îi sunt artiștii, cântând din corn la cele patru unghiuri!

De unul și de alții ne simțim aproape. Nu puteam trăi vecini și amestecați atâtea veacuri fără să se cunoască. Iată cum „Un săcuiu trage să moară”. E poate bucata cea mai caracteristică a acestui volumaș de „Povestitori unguri ardeleni” pe care ni l-a dat „Cartea vremii” cu câteva cuvinte de prefață de Liviu Rebreanu. Ochii de uliu ai bătrânului Urus au ceva păgân și aduc în strălucirea lor un foc din altă parte, dintr’un continent de stepe părăsit de-acum o mie de ani. Satul, care se adună pe înoprate împrejurul patului de moarte. vorbește și el de-o viață foarte veche. Dar cât de cunoscute ne sunt altfel toate! Cât de inrudiți sunt acești țărani cu alți țărani pe cari îi știm! Arta aceasta care se oprește în loc și lucrează amănuntul, se îndrăgostește de epizod și nu mai iese din el, seamănă cu creștătura de migală în lemn a meșterilor călători. În unele locuri ea simte și nevoia unor chenare verzi și rosii. La fel e scrisul cu sublinieri al lui Iosif Nyirő.

La Geza Tabéry iese la iveală fereala care sfărâmă faptul în analiză și îl încheie cu o îmbufnare prefăcută; Elek Benedek povestește înduioșat și bătrânește; Dominic Sipos plânge; cu Daniel Nagy umblăm pe un fir de păianjăn peste o lume disprețuită; în Maria Berde simțim o prietenă care cântă un cântec străin, când nu e decât o suferință îndurată; și la fel sau nu prea diferiți, Ernest Ligeti, Dominic Gyallay, Ilie Kaczer. Sunt scriitori dintre noi, pe cari până ieri,

deși vorbeau, nu-i auzeam. Dar dacă ne-am întâlnit în sfârșit, trebuie să vedem ce e de făcut ca să nu ne pierdem iară unii de alții. Nu e îngăduit să trăim și mai departe alături, fără să ne cunoaștem. Dacă oamenii vor fi mai anevoie de pus împreună, opera lor, ca o fată frumoasă, se dorește vorbită de bine, mângaiată și uneori furată. Să ne împărtășim opera atunci, și să-i avem, în ce au ei mai bun și li-e mai scump, fie, când trebuie, și fără voia lor. Ne vom îmbogăți astfel propria operă literară și, pe deasupra, vom mai deschide căi de verdeață către poporul ferecat înainte în propria lui mândrie, de stăpân și de om de altă limbă și lege. Castelul stăpânului s'a năruit la un cutremur de afară, fără să acopere pe nimeni, iar limba ne-am însușit-o. Iată-l, desbrăcat de taină, om ca noi, frate, cu aceleași bucurii și dureri și cu aceeași poezie. Lăutarii, când le plesnește-o coardă, în focul jocului, și-o împrumută. Cântă spate în spate, unii pentru vecini și alții pentru noi. Să-i ascultăm pe rând.

Cred mereu că e datoria unei edituri de Stat, ca paralel cu o serie a clasicilor români să organizeze o traducere a scriitorilor de altă limbă din România. Încercările vrednice de laudă ca aceasta și altele de mai înainte nu sunt măcar un început, ci numai un semnal. Mai sunt părți din țara spirituală necunoscute, la fel cu ceea ce ar fi regiunile însemnate cu pete albe într-o hartă. Trebuie pornite expedițiile care să le descopere și să le descrie! Ele nu pot fi lăsate însă la voia întâmplării. E nevoie de un plan și de toate mijloacele cuvenite. Îndrăznesc să cred că e o treabă de Stat, l-ar putea-o cere și cetățenii de altă limbă ca un drept, dacă ne-ar fi mai prieteni. Dar i-o cerem noi!

DELA LONDRA ne vine o veste bună. În niște vacanțe prelungite și rodnice, Dragoș Protopopescu a făcut cuceriri pentru literatura română. Unele au să se așeze în rânduri măsurate, cu jocurile de pietre scumpe, așezate glumeț, ale rimelor; altele au să umple pagini cu încheieri neașteptate și spirituale de nuvele istețe; altele au să dea bătaie de cap specialiștilor, cu abaterea de fluviu bibliografic a bibliotecii din British Museum între rânduri; altele... Dar le las toate acestea și câte mai se aud că sunt, ca să mă opresc la traducerea lui Hamlet.

Dragoș Protopopescu a isprăvit la Londra punerea în românește a acestei tragedii a tragediilor lui Shakespeare. Teatrul din Cernăuți a și anunțat o reprezentare cu noul text. Trebuie să începem să credem că el există. Și să începem să credem mai cu seamă altceva: că traducătorul va merge mai departe. Avem o mare datorie față de Shakespeare, care e în același timp o datorie și mai mare față de literatura română. Când apăruseră acum câțiva ani două, trei volume la

rând de d-l Adolf Stern, o temere mă cuprinsese. Pe urmă am văzut că nu era nimic. Dar Shakespeare aștepta! Dragoș Protopopescu, care trebuia să-l vadă mai bine decât oricine singur în răspântie, el, tânăr titular de mai tânără catedră universitară de istoria literaturii engleze, a îndrăsnit să i se ofere călăuză. Hamlet e numai un popas. Shakespeare e o sarcină de o viață. Robie la o măsuță olandeză, de tăiat diamante.

Mi-aduc aminte, ce-mi spunea astă vară Oton Zupancici, cel mai mare poet liric iugoslav, de după ochelarii lui sub cari ochii albaștri râd și cari parcă-i acopăr toată fața. Călătoream spre fiordurile dela Bergen, de unde el lua până la Newcastle vaporul, ca să fie la timp în Londra pentru o conferință. Le vorbea Englezilor despre Shakespeare. Zupancici e unul din cei mai noi și, se zice, din ce mai ascuțiți traducători ai celui mai omenesc dintre creatorii de teatru. „Eu nu pot lucra la Shakespeare câteva replici sau un act. Mă închid în odaie o lună, lucrez de dimineața până noaptea și duc la capăt o piesă. Cele dintâi zece le am gata. În câțiva ani isprăvesc ce-a mai rămas”. Ochii de smalt albaștru râd și se uită prin tine mai departe. La ferestrele dintr-o singură sticlă groasă, ale vagonului, trec vârfuri cu zăpezi veșnice, văi prin care se deslușește, de necrezut, o ramură a Hardanger-fiordului, căsuțele de lemn colorat norvegiene ale vreunei stațiuni alpine. Sunt ca niște ilustrații dumnezeiești la un text poveștit neatent.

La Zupancici și la suferința lui, mi-e gândul când Hamletul lui Dragoș Protopopescu începe să spue, mai tainic decât noaptea tainică de pe terasa castelului din Elsenor, întâile cuvinte românești. Shakespeare nu se poate lua bucăți, ci trebuie îmbrățișat întreg. O știe și noul traducător. Dar nu e pornit să se uite ca la o muncă minoră, și s'o trădeze de câte ori va putea, pentru propriile sfâșieri și piruete lirice, traducerea spăimântătoare integrală, până la sonete și la apocrife, a prea supusului cetățean al reginei Elisabeta?

CU STUDIUL d-lui Ion Breazu, „Edgar Quinet et les Roumains”, extras din Miscelanele Școliei Române din Franța (Gamber, 1928), se împlinesc mai multe goluri. Unul e de caracter documentar.

Partea pe care profesorii profeți ai Colegiului Franței din ajunul lui 1848 au avut-o în soarta Principatelor Române, nu e necunoscută. Michelet, mai poetul, alături de Quinet, mai filozoful, au intrat cu fapta lor în cărțile de școală. Câte un capitol de istorie a epocii sau câte o conferință comemorativă le-au schițat chiar portretul sau au urmărit legăturile. O cercetare anume, oprită cu știință și cu iubire la fiecare din ei, n'am avut. Tinerețea culturii noastre, menținută acum, de aproape un secol, îngrijitor de verde, n'are încă ră-

gazel întoarcerii spre trecut și al recunoașterilor pentru istorie. Suntem mereu contemporani cu patimă. Trăim clipa.

În grădina dela Fontenay-aux-Roses, unde d-l Iorga a mers pe urmele revoluționarilor români dela Islaz, pentru că în „Amintiri din pribegia după 1848” găsesc o scrisoare a lui Alecu Golescu către Ion Ghica, dela 27 Iunie 1849, datată din acea localitate înmirezmată, se poate trăi și altceva. Gândul urcă dela sine pe cărările de azur ale începutului. Parisul, cu amintirile, e undeva aproape, iar în biblioteca școalei au putut fi scăpate atâtea cărți ale generației eroice, care înființase pe-atunci întâia societate de studenți. Printre subscriitoarele la fonduri se găsea și Hermiona Asachi, văduvă Moruzi, care peste câțiva ani avea să ajungă soția lui Quinet. În toată această lume, veche astăzi de aproape o sută de ani, d-l Ion Breazu s'a afundat, ca într-o dimineață cu ceață a marelui oraș, pe străzi la întâmplare, ghicite după vreo siluetă de monument. Figurile uitate au căpătat iară viață. În jurul lor vremea, cu misticismul ei romantic, marile nădejdi de libertate, lupta cu puterile întunericului, revoluțiile, exilurile, frigurile creației, femeile care mângăe, intrigile care rănesc, se așază în straturi, straturi de atmosferă și le întregesc. Materialul a fost cules din izvoare deadreptul și folosit numai cât trebuie, pentru ca pasul acesta singur, care era preocuparea cercetătorului, al lui Quinet către Români, să stea deodată în lumină. Ce-ar fi fost problema curat istorică, a descurcării îtelor cauzale și a descrierii anilor celor mai zvâpăiați ai Europei, sau ce-ar fi fost problema mai mult literară, a caracterizării scriitorului, d-l Ion Breazu, mai ales după ce a ațintit cu asemenea ochi întreaga epocă, prea bine trebuie să fi știut, dar nu acesta i-a fost scopul. Scopul însă și l-a ajuns. Din faptele strânse cu grije a scăpărat văpaia care, pentru știință, înseamnă o contribuție de preț, iar, pentru suflet, dovada de recunoștință prietenului de odinioară, purtată și mereu înnoită prin mâinile generațiilor.

Al doilea gol pe care îl acopere studiul e de caracter social. D-l Ion Breazu e Ardelean. E un Ardelean, îndrăgostit de știință cinstită și de artă subțire, dar Ardelean. Din străinătatea aceea, așa de depărtată mai ales de Românii de peste munți, el a ridicat și ține în orizontul celor de-acasă, o imagine de mustrare. În zilele de neașezare de astăzi, cum strălucește îmbrăcată în argint lumea tânără românească plecată în preajma lui 1840 în Apus, ca să găsească România! Ce însuflețire, ce jertfă, ce sfințenie! Ea stă acolo, în curățenia dintâi, și ne privește. Tânărul ardelean a desfăcut-o din pulbere, i-a dat glas și a pornit-o spre noi.

MEREȘCOVSCHI a dat de curând a doua parte a noiei lui trilogii. Se cheamă Messia și e un roman

printre piramide și sfincși, din anii când poporul evreu călăuzit de Moise începea drumul cel lung prin pustie. Echnaton, palidul faraon ars de viu de Tutancamon împreună cu dănțuitoarea lui cretană, e o intrupare a lui Isus dinaintea lui Isus. Cât de departe suntem de Tolstoi și de rusismul rămas la el acasă! Gândul vine dela sine, nu numai pentru că suntem în mijlocul serbărilor centenarului tolstoian, dar pentru legătura care s'a nimerit să se facă între cei doi scriitori, cu puține zile înaintea plecării din lume a celui mai bătrân. Episodul se poate ceti în volumul lui René Fülöp-Müller, „Tolstoi necunoscutul”. El e din cele care dau fiori.

Mereșcovschi, foarte tânăr încă, într'un studiu cunoscut despre Tolstoi și Dostoievski, a strâns toate învinuirile de nepotrivire dintre viață și învățătură a celui dintâi, și le-a aruncat împotriva profetului dela Iasnaia Poliana. El îi spune acolo că de cea mai mare din minciuni, aceea a stăpânirii de bunuri, nu s'a putut lepăda. Era o vorbă cu atât mai otrăvită, cu cât cel care o rostea cunoștea luptele lăuntrice ale lui Tolstoi și nu-i era îngăduit lui, un cavaler al spiritului, în războiu cu un om al cărnii și al raționalismului, să rămâne carne și rațiune tocmai când celălalt le depășise. Dar iată episodul.

Studentul Alexandru Barhidarov îi scrie lui Tolstoi : „Leo Nicolaevici, M'am gândit mult la dumneata, la păreri și la viața dumitale, și am ajuns la încheerea că felul dumitale de traiu se deosebește foarte mult de credințele pe care le ai, sau mai bine : în teorie ești unul și în practică altul. Tocmai am citit al patrulea capitol din lucrarea lui Mereșcovschi, „Tolstoi și Dostoievski”, și am găsit acolo pasagii care fiind în legătură cu dumneata, m'au interesat foarte mult”. Și studentul continuă citând marea învinuire și întrebându-l dacă a răspuns undeva sau ce are de zis (*Der unbekannte Tolstoi*, Amalthea Verlag, 294—295 p.).

Tolstoi îi scrie îndărăt numai trei rânduri, care sunt înfiorătoare, nu atât prin cuprins cât prin data când au fost puse pe hârtie : „Pe Mereșcovschi nu l-am citit ; judecând după extrasele dumitale nu mi se pare de trebuință, nici să-l citesc, nici să mă apăr”. Scrisoarea era datată : Iasnaia Poliana, 24 Octombrie 1910. Peste patru zile el pleca, nu numai ca să-și potrivească viața cu învățătura, dar pentru cele zece zile ale rătăcirii prin lume până la odihna de pe patul unui om sărac, dela Astapovo, care s'a păstrat până astăzi în înfățișarea de-atunci, cu flori de amintire deasupra. Răspunsul pe care l-a dat astfel, cu fapta, lui Mereșcovschi, creștinizantul mistic al celei de-a treia împărății, așa de străin de Tolstoi și de ochii lui cruzi, cenușii, fără mângăere, a fost din rândul nu al celor omenești, ci al celor dumnezeiești.

EMANOIL BUCUȚA

Secretar de Redacție : Al. Bădăuță

LUCHIAN

PEISAJ LA BREBU

GANDIREA

LUCHIAN

OALĂ CU CRISANTEME

GANDIREA

LUCHIAN

VARA

GANDIREA

LUCHIAN

GURA LEULUI

GANDIREA

VA APARE:

„LAUDA SOMNULUI“

VERSURI
DE
LUCIAN BLAGA

A APĂRUT:

C O N U E N A K E

DE
N. M. CONDIESCU

EDITURA SCRISUL ROMÂNESC

PREȚUL 70 LEI

A APĂRUT:

EMANOIL BUCUȚA
CRESCĂTORUL DE ȘOIMI

COLECȚIA „CARTEA VREMII“

A APĂRUT:

F L O R I L E

NOTE ȘI IMPRESII

DE
GH. D. MUGUR

PREȚUL 40 LEI

A APĂRUT:

C A R N E T D E V A R Ă

DE
CEZAR PETRESCU

DESENE DE DEMIAN.

EDITURA „RAMURI“

A APĂRUT:

AL. BĂDĂUȚA
NOTE LITERARE

Prețul 30 lei

Colecția „Cartea Vremii“

A APĂRUT:

GIB. I. MHAESCU
LA „GRANDIFLORA“

PREȚUL 100 LEI

EDITURA „SCRISUL ROMÂNESC“.

EXEM-
PLARUL
LEI 40. —

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 40. —

APARE ODATĂ PE LUNĂ

GRUPAREA REVISTEI: AL. BĂDĂUȚĂ, VASILE BÂNCILĂ, LUCIAN BLAGA, G. BREAZUL, EMANOIL BUCUȚA, AL. BUSUIOCÉANU, G. CĂLINESCU, V. CIOCĂLȚEU, OSCAR WALTER CISEK, N. M. CONDIESCU, DEMIAN, RADU DRAGNEA, MIRCEA ELIADE, O. HAN, NAE IONESCU, ADRIAN MANIU, ALEXANDRU MARCU, PETRE MARCU-BALȘ, GIB. I. MIHĂESCU, SORIN PAVEL, CEZAR PETRESCU, ION PILLAT, DRAGOȘ PROTOPODESCU, ION MARIN SADOVEANU, ZAHARIA STANCU, SANDU TUDOR, PAMFIL ȘEICARU, FRANCISC ȘIRATO, T. VIANU, V. VOICULESCU

REDACȚIA: NICHIFOR CRAINIC, STRADA POLONĂ No. 38, BUCUREȘTI

NUMĂR DUBLU

No. 8 — 9

AUGUST — SEPTEMBRIE 1928

CUPRINSUL:

NICHIFOR CRAINIC: Spiritua- litate	307	V. CIOCĂLȚEU: Ploaie de vară (versuri)	360
SORIN PAVEL, ION NESTOR, PETRE MARCU-BALȘ: Mani- festul „Crinului Alb”	311	IDEI, OAMENI ȘI FAPTE	
LUCIAN BLAGA: Poezii (versuri)	318	EM. BUCUȚA: Școala de la Vă- leni	361
CEZAR PETRESCU: Adevărata moarte a lui Guynemer.	320	CRONICA LITERARĂ	
ADRIAN MANIU: Măgura cea mare (versuri)	342	G. CĂLINESCU: Emanoil Bu- cuȚa	364
ION MINULESCU: Bocet scurt (versuri)	343	DRAMĂ ȘI TEATRU	
OSCAR WALTER CISEK: Ște- fan Luchian	344	I. M. SADOVEANU: „Prințesa Turandot” de Carlo Gozzi	369
I. M. SADOVEANU: Cântec de rob (versuri)	350	CRONICA MĂRUNȚĂ	
MIRCEA ELIADE: Apologia Vi- rilității	352	EMANOIL BUCUȚA, NICHIFOR CRAINIC	370

ILUSTRĂȚII

COPERTA: Luchian

REPRODUCERI ÎN INTERIOR: Luchian

DESENE ÎN INTERIOR: Demian.

ABONAMENTE: 1 AN 350 LEI; 6 LUNI, 175 LEI PENTRU INSTITUȚIUNI
ȘI AUTORITĂȚI, 500 LEI ANUAL. ÎN STRĂINĂTATE: 500 LEI ANUAL

ADMINISTRAȚIA: GR. THEODOSSIU, STRADA LATINĂ No. 10

EXEM-
PLARUL
LEI 40. —

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 40. —